

ZSADÁNY KÖZSÉG TÖRTÉNETE

Írta és szerkesztette:
Dr. Makai Sándor

Kiadja: Zsadány Község Önkormányzata

© **Dr. Makai Sándor, 1999.**

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás és fordítás joga fenntartva. A mű a szerző írásbeli engedélye nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Előszó	
A szerző bemutatkozik	
A község, a térség természeti jellemzése	
A honfoglalás leírása, településünk a honfoglalás idején	
Zsadány legrégebbi írásos emlékei	
Zsadány a középkorban	
A Református Egyház	
A falu gazdasági helyzete a középkorban	
Jobbágysors az úrbérrendezésig a derecskei uradalomban (1702-1772.)	
Zsadány község Urbárium	
Az urbárium megszűnése, az uradalom szétesése	
A 19-20. sz. további történései	
Az igazgatás	
A rendvédelem	
Ifjúsági szervezetek, intézmények	
Önkormányzati választások	
Községünk jelképei	
Testvértelepülési kapcsolatok	
A község külterületi lakóhelyei	
A település portái és lakói 1960 körül és 1999-ben	
The Coat-of-Arms of the Village of Zsadány	
Das Wappen des Dorfes „Zsadány”	
Községi statisztikai adatok	
A felhasznált irodalom jegyzéke:	
Mellékletek jegyzéke:	

„és a mennyire tölem telt, elmebeli csekély tehetségem szerint,
hosszú és sokáig tartó munkával teljesen be is végeztem.”

(Werbőczy István Hármaskönyve, Bécs, 1517., 2. old.)

E kötetet tisztelettel és szeretettel Családtagjaimnak,
Községünk jelenlegi és volt Polgárainak ajánlom.

Előszó

Zsadány Község Önkormányzatának Képviselő-testülete 1995-ben döntött arról, hogy a település történetét egy összefoglaló monográfiában készítsük el és adjuk ki. A munka elvégzésére Makai jegyző úr vállalkozott és azonnal hozzálátott az anyag gyűjtéséhez.

Ezzel párhuzamosan a lakosság bevonásával készültek a címer tervek. A tervekből a település arculatát legjobban kifejezőt, 1997-ben, rendeleti úton fogadta el a Testület.

Megalkottuk a Zsadány Díszpolgára és a Zsadányért Érdemérem Kitüntetések rendeletét is.

Ezen felsorolt munkák döntő részét a Jegyző úr végezte napi munkája és jogi egyetemi tanulmányaival párhuzamosan. A monográfia elkészítése tehát négy évet vett igénybe, amelynek oka a nagy terjedelem és az alaposág.

A könyv megjelenésének évében a mai Zsadány 780 éves történetét ünnepelhetjük.

A monográfia összefoglalja az elődök munkájából, tevékenységéből megmaradt, fellelhető dokumentumokat és a jelen történéseit.

A múlt ismerete szükséges a jövő építéséhez. Ez a cél vezérelte a Települési Képviselőket akkor, amikor döntöttek Zsadány történetének kiadásáról.

A munka elkészítésében sokan segítettek és a kiadás költségeihez is többen hozzájárultak. A település köszönetét fejezi ki mindannyiuknak.

A történelmi áttekintés jól mutatja, hogy a Zsadányban élők évszázadok óta nehezebb sorsban osztoznak, mint az ország más tájain élők. Voltak jobb korszakok, amelyet sajnos mindig valami rossz követett.

Zsadány „fénykorát” a 19. sz. végén érte el és ez az I. világháborúig tartott csupán.

A történelmi változások, beleértve az 1990. évi rendszerváltást, Zsadány lakosságát mindig rosszabb helyzetbe sodorták. Bizonyíték erre, hogy a száz évvel ezelőtti lakosság számnak már csupán a fele él Zsadányban. Az elmúlt ötven év a török pusztítások mértékével mérhető. Egy falnyi zsadányi él ma szerte az országban.

Ez a könyv a Zsadányban élő tősgyökeres és betelepült lakosokon kívül az innen elszármazottaknak is szól.

A nehéz múlt és az állandó megújulás ismerete erőt és hitet ad abban mindannyiunknak, hogy eljön a nem is távoli jövőben egy jobb kor Zsadányban is.

Az évezredtől ezzel a monográfiával búcsúzunk és bízunk abban, hogy az új évezredben a közös Európában a Zsadányban élők is boldogok lehessenek.

Kérem fogadják szeretettel a szerző munkáját, amely munkához gratulálok Dr. Makai Sándor jegyző úrnak.

Zsadány, 1999. május

Dudás Árpád
polgármester

A szerző bemutatkozik

Az életrajz megírása nem könnyű, előle mindenki mindenkor húzódozik, szeretjük elkerülni, de ezt néha nem tehetjük meg, mások tájékoztatására erre szükség van.

1953-ban Gyulán születtem, Szüleim dolgos, munkás emberekként teremtették elő saját és két fiuk kenyerét, megélhetését. Az elemi iskolát lakóhelyemen Füzesgyarmaton, a középiskolát a szeretett és jó hírű Szeghalmi Péter András Gimnáziumban végeztem el. Első munkahelyemet a gyarmati Tanácsnál létesítettem, az általam máig tisztelt néhai Szőke Pista bácsi elnöksége alatt, ahonnan 24 hónapra honvédségi ellátásra vonultam be. Ezt követte a Tanácsakadémia elvégzése, ami zsadányi pályafutásomat megalapozta: 1978-ban ide neveztek ki vb. titkárnak. Rövid idő után Komádiba kerültem GAMESZ vezetőnek. Elvégeztem az Államigazgatási Főiskolát, majd annak Gazdálkodási szakát, de tovább nem jutottam a helyi önző vezetői mentalitás miatt. Időközben házasságot kötöttünk Ritu Éva védőnővel, s két csodálatos gyermekünk született, Krisztina és Anikó, akik kiválóan tanulnak. Barátaim és ismerőseim már 1992-ben megkörtövezték, hogy menjek vissza Zsadányba, de erre csak '93-ban került sor amikor megpályáztam a mások által is megkívánt jegyzői állást, amit el is nyertem, s azóta is itt dolgozom. Közben 1999-ben elvégeztem a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karát.

A munkával kapcsolatos hitvallásom 1971. óta kevésbé változott, csak egyre erősödik: szeretnék azokon az embereken segíteni, akik erre rászorulnak, akik ki vannak téve mások ma is meglévő önkényének. Szabadidőmben az olvasást, rejtvényfejtést, kertészkedést művelem, szeretek kezembe fakanalat fogni, mindezeket azonban csak amatőr módon.

1995-ben kezdeményeztem a község történetének összeállítását és majdani kiadását, amelyre vevő volt Polgármesterünk és a Képviselő-testület egyaránt. De nem tudtam, hogy mire vállalkoztam! Nem voltak igazi segítők, akikkel a feladatot meg tudtam volna osztani, illetve a Levéltárakban nem voltak és nincsenek zsadányi adatgyűjtések és feldolgozások, mert a település ahhoz kicsi és csak érintették a nagyobb történelmi események. Próbáltam a helyi eseményeket nem elszigetelten kezelni, hanem a két régió, Bihar és Békés (vár)megye történetébe, illetve az ország eseményeibe beilleszteni, amely kellő értését biztosítja a megtörténteknek. Összeállt egy monográfia, amely nem teljes, de méltó arra, hogy évek múltán kellő kutató- és anyaggyűjtőmunkát követően jelen kötet átdolgozása megtörténjen, esetleg együttes kiadásban a másik zsadányi munkával.

Köszönettel sokaknak tartozom, névszerint nem említek senkit (mert kimaradhatna valaki), de ők tudják ezt. Sokat segített az Országos és a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár. Még többen vannak azonban azok, akik segíthettek volna.

Werbőczy István szavaival kezdtem és zárom gondolataimat: „ha valaki munkámnak valamely tévedését megigazítja, vagy abban pótol valamit, amit én elhagytam, nem csak, hogy nem neheztelek és nem haragszom reá, hanem inkább (bárki legyen is) a legnagyobb hála kötelezettnek fogom magamat iránta érezni.”

A község, a térség természeti jellemzése

Európának, annak is a kelet-közép részén, Magyarországon, Bihar-vármegyében volt található első településünk, mint lakott hely. E táj hegyek és völgyek ölelésében, dombok és síkságok között, mezők és erdők mellett, falvak és városok, mocsarak és folyók vidékén található.

Az Alföldet borító hajdani édesvízi beltenger helyét lassanként mocsarak és mérhetetlen nagyságú nádasok váltották fel.

A vízborította tájakat csak néhol szakította meg egy-egy kimagasló rész, amely szigetként állt ki a környező mocsarokból, s itt építette föl tanyáját az ősember. Kezdetleges vadászó eszközzel igyekszik elejteni a lakóhelye közelébe eső vadat, amelynek jó lakóhelyeül szolgáltak a hatalmas erdőségek és a Sebes-Körös, s a többi víz is bőségesen adott halat eledelül (1).

Ilyen természeti körülményeket találtak eleink a vidéken. Bihar-vármegye, majd a Csonka-Bihar vármegye, s a régi „Biharország” nem tekinthető földrajzi értelemben vett egységes tájegységnek, de jellemzőjük azonos marad, kevés kivételtől eltekintve, így lényegében Bihar-vármegye bemutatása adja az egésznek a magvát.

A településünket érintő terület - Bihar alföldi része, legalábbis annak zöme - nagyjából keletről, a hegyek felől nyugatra, a Tisza felé lejtő terület.

Ezt a lejtőt délen és nyugaton a Maros egykori óriási, ma már szétszabdalt lösszel fedett törmelék-kúpja határolja. Északon is összefüggő szint emelkedik ki, keleti nagyobb felén homoktakaróval fedett Nyírségi táj határolja.

Itt találhatók elhalt és élő folyómedrek, ezek közül a Körösök élő ágai jelentősek. A folyók egyesülésének, az egykori ártér és mocsárvilág kialakulásának kétségtelenül közös oka van: ez a Sárrét vidéke, azaz egy nagy földrajzi teknő, a környező területek legalacsonyabb pontjai. Ugyanis a Sebes-Köröstől délre a lejtős síkság, a térszint először gyorsan, majd egyre szelídebben lejt és 100 méter térszínen alul az esés erősen lecsökken.

Az egész Alföld természetes növénytakarója az emberi beavatkozást megelőzően az erdős-sztyepp, azaz az erdők és füves mezők váltakozása. Bihar síksági felének nagyobb része mocsár, láp, rét, s ennek felelt meg a növényi takaró is: lápi növények, nád-, káka-, sásrengeteg, mocsári és ártéri erdők.

A mocsarak és árterek vízborította, vízjárta területe sajátos emberi léttér, más mint a szárazabb, magasabb szint füves mezői. Az előbbi a gyűjtögető, halász, pákász életmódnak kedvez, míg az utóbbin a földművelés lehetséges. A pásztornak viszont az a jó, ha a kettőt évszakosan váltogatja.

Kezdetleges fokon, amikor a kis emberi közösségek fejlett közlekedés híján önellátásra szorultak, mindkét táj típus értékes, más-más javakkal szolgál.

Az emberi telepek legtermészetesebb helye tehát a két táj találkozására, határvonala, az ármentes szint pereme.

Így az e tájon megülő magyarság akár félnomád korában, akár később, amikor egyre inkább földművelővé válik, de erősen önellátó marad, ragaszkodik e peremekhez.

Igaz, ezt a ragaszkodást megtöri, pl. a tatár- vagy törökvilág, de ezt a pusztítást követően ismét megpróbál a rend, az eredeti rend visszaállni, s ez a szomorúság jellemzője marad ennek a kornak, ennek a tájnak, ha igazán Bihar nem is sújtja annyira, mint a Délvidéket vagy Békés-vármegyét.

A régi korokban kialakult falvak helye máig sem változott számottevően, legfeljebb terjedelmük, népességük növekedett meg azóta. Talán az ármentesítés és folyószabályozás tüntette el a két szint, az árvízmentes hátak és egykori árterek éles ellentétét, elkülönülését.

A Sebes-Körös

A vármegye déli részét vágja le a törzsről a Sebes-Körös, amelynek megyei szakasza 24 km. A Kolozs megyei Körösfőnél ered, a Kolozsvár-Almási hegységben. A Rézhegység és a Királyerdő között szűk völgyben kanyarog, itt alakítja ki a festői szépségű Körösvölgyet.

Körösnagyharsány fölött lép be a megyébe, nyugati irányba fordulva hagyja el Komádit, majd Szeghalom alatt veszi fel a Berettyót, s innen délnyugati irányban haladván, Köröstarcsa határában ömlik a Kettős-Körösbe.

Hossza Nagyváradtól a torkolatig a nagy folyószabályozással erősen lecsökkent, ez a csökkenés 87 km. A folyó mai hossza az eredettől a torkolatig 190 km., síkságon 90 km-t halad.

A hegyvidéki szakasz nagy esését átmenet nélkül váltja fel a rövidebb síksági szakasz igen csekély esése. Tavaszi vízbősége a többi környékbeli folyónál nagyobb, éppen a hosszú hegyvidéki szakasz miatt: a hegyvidéki több csapadék és hóolvadás következtében ez a természeti jelenség adekvát.

A folyó esése kilométerenként 25-30 cm., számottevő esési többlete van, pl. a Fekete-Körössel, illetve a többi környékbeli folyókkal szemben is.

A mesterséges meder elkészítése előtt a tavaszi olvadások miatti áradások a Komádi-Csökmő-Okány közötti területet víz alatt tartották csaknem egész éven át, településünk északi részét is sújtva ezzel.

Jellemzőek e területre, térségre e korban, hogy a Sebes-Körös sok kárt tett a Sárréti, de a Szalontai Járás területeinek is, mert a kisebb árvizei is jelentős területet borítottak el, de ezek viszonylag hamar vissza is húzódtak, így korántsem okozott annyi kárt, mint a Berettyó vize. Ez azért volt súlyosabb, mert rajta szinte minden település duzzasztógátákat épített malmai üzemeltetése végett, de ez a mi területünket kevésbé érintette, mint északi szomszédainkat.

Településünk korabeli helyzetében vízfolyásokkal körben és sűrűn átszótt volt, emellett hatalmas kiterjedésű mocsaras területek is voltak. Ez a település megközelíthetőségét számottevően lecsökkentette, így akarva-akaratlanul is jelentős védelmet is biztosított lakói számára, ezzel ellensúlyozva számos kártokozó tényezőjét: a régi Bihar és Békés határát is meghatározta, mint természetes határt.

Éghajlat, hőmérséklet, csapadék

Bihar-vármegye az Alföld, nevezetesen a Tiszántúl középső-keleti részén fekszik, s így időjárás és éghajlati viszonyok tekintetében teljesen az alföldi jellegzetességeket viseli magán.

A domb és hegyvidék közelsége az eső mennyiségében és gyakorisága megnövekedésében érezteti hatását, s így ebben a tekintetben Bihar éghajlata kedvezőbb helyzetben van, mint a tőle nyugatra, délre elhelyezkedő tiszántúli területek, mint pl. Békés, Jász-Nagykun-Szolnok.

A nyári felmelegedések igen erősek, de tekintélyes erősséget érnek el a téli fagyok is. A tél aránylag későn áll be, első hónapja borult, ködös időjárást hoz, mérsékelt hideggel. A hideg januárban éri el tetőfokát, de többször előfordult, hogy ez februárban következik be. A hideget két tényező összjátéka okozza: egyrészt az orosz síkságról hozzánk áramló hideg levegő, másrészt a derült éjszakákon bekövetkező kisugárzás hővesztesége. A hőmérséklet szélsőségei -25 C, valamint + 43 C közötti értékeit a múlt századi meteorológiai állomás (Szerepen) már mérte, s azóta sincs jelentős eltérés, így az abszolút hőmérsékleti ingadozás 68-70 C körül lehet.

A nyár a tetőfokát júliusban éri el, a nagy meleget gyakran szakítják meg zivataros esők és átmeneti lehűlések, de igen gyakori e hónapban a szárazság is. Augusztusban mérséklődik a meleg, de napfényben a leggazdagabb hónapok egyike.

A század elején a trianoni Magyarországon maradt Bihar-vármegye csapadékviszonyait hosszú évek átlagában (ez 30 év) érdemes megismerni és megvizsgálni. A csapadék évi összmenyisége a vármegye nyugati részén megközelíti az 550 mm-t, míg a keleti részén a 600 mm-t.

A síksági részen a tél kapja a legkevesebb csapadékot, annak 18 %-át, majd ennek mértéke kissé emelkedik tavasszal, elsősorban májusban (23-26 %). Az év legesősebb időszaka a nyár: ekkor esik az éves mennyiség kb. 30-35 %-a, kiemelten esős a június. Ősszel kb. a tavaszinak megfelelő mennyiségű csapadék esik. A jelzett években a huszonnégyórás csapadékmaximum 51-64 mm. között fordult elő.

Sárrét az őskorban

Hazánk Alföldje, így Bihar megye Sárréti járása is, hitelt érdemlő tudósaink észlelései szerint valaha tengerfenék volt. Ennek határai többek között a Zemplén, Szatmár, Bihar, Arad és a Duna túlsópartján lévő hegyek voltak (2).

A tenger mélysége csak 60-70 öl (1 öl = 1,89 m.), viszonylag nagyon sekély volt a középtenger akkori 900 öl mélységével szemben.

E tenger miként száradt ki?

Több feltevés van erre a tudományos életben, ezt mindenki ismerheti is. Az itt lakó régiek szerint, ennek szájhagyomány útján való továbbélése alapján, érdekes empirikus magyarázat alakult ki. Megfigyelték és továbbadták, hogy a vizek minden évben fogytak, apadtak és a tengerünk a mélyebben eső Pontusba alászállott.

Más nézet szerint „Oláhország” felől valami nagyobb szerű földrázkódás, földrengés által e tenger a Pontustól elszakasztván lassanként elpárolgott. A Fekete-tenger vidéke süllyedése következtében csapódott le a tenger és ekkor képződtek a folyók medrei is.

Mikor történhetett ez?

Egyik tudós professzorunk szerint ennek magyarázata földtani leletekkel bizonyítható. Midőn az avarok levették az itt található hunok utódjait, Jusztiniánusz római császár cselszövése folytán, ezen tettükért előre nagy ajándék címén jelentős pénzösszeget kaptak. Jusztiniánusz császár Kr. u. 527-565 között uralkodott, s bizonyos, hogy pénzei az Alföldre elsőnek ezidőtájt kerülhetett.

Ettől az időtől kezdve mintegy 1400 év telt el, feltéve, hogy a pénzeket tulajdonosaik ez idő körül veszítették el, s az évek hosszú sora óta a falevelek, füvek elkorhadt részei rakódtak rájuk, televényként.

A televény a földben 2-3 láb (1 láb 30,48 cm.) mélyen fekszik, a szántás által kivetett pénzek 8-10 hüvelyk (1 hüvelyk 2,54 cm.), legfeljebb 1 láb (amely egyenlő 12 hüvelykkel) mélyen feküdtek. Így világos, ha a föld televénye kb. 1400 év alatt egy lábnyit nőtt, akkor annak legnagyobb növekedése is három annyi idő, tehát 4-4200 év alatt származhatott. Ez lehet a tenger eltűnésének számított ideje.

Milyen faj és nemzetbeli nép lehetett itt elsőként? Ezt is a régészek tudják bizonyítani, közvetett módon.

Az ősember, majd annak követői lehettek az elsők. A szomszédos erdélyi részek már akkor ismertek voltak ércbőségükről, s a kor embere már ismerte és használta, pl. a kőbalta felváltására szolgáló, könnyen megmunkálható vörösrezet és a többi fémeket.

A primitív társadalmi élet bizonyos nyomai már ekkor felfedezhetők: foglalkozás szerint kezdetlegesen tagolódtak, egyikük iparos, a fémek megmunkálásával, másikuk földműveléssel foglalkozott. Kezdték területhez kötődni, nem vándorolnak, nem keresnek új otthon, csak akkor, ha ellenség tör rájuk, akkor is csak kissé távolodnak elfoglalt helyeiktől.

E vidék őslakói a géták voltak, de egymást gyakorta váltogatták az örökösen szokásossá vált csatározások folytán a gótok, hunok, gepidák, rómaiak, avarok, bolgárok és kazárok (3).

Történelemszövegeink leírták, hogy Kr. e. 7-6. sz.-ban a dákok, a Kr. u. 3. sz.-ban a vandálok, majd a gótok, a 4. sz.-ban a hunok jelentek meg, sokszor különböző népcsoportok nevei alatt. De a régészeti emlékek ezeket pontosan tükrözik és megismertetik velünk.

A géták vagy szarmaták (gyikszeműek) szláv eredetű népfaj, a Római Birodalom virágzása alatt jönnek elő dákok néven a történelemben. E népet Augustusz római császár legyőzte, de később Decebal (Decebalus dákok király) fejedelmük megerősítette őket annyira, hogy Domitianus (Kr. u. 81-96.) császár nagy összeggel vásárolta meg tőlük a békét. Az idők múlásával Traianus (98-117.) császár a 2. sz.-ban Decebalt és népét végleg legyőzte és törölte őket a történelem színpadáról.

376-ban Balambér vezérsége alatt törtek be Ázsiából hun elődeink, akik az itt tartózkodó osztrogótokat Elmerik vezérükkel együtt legyőzték, s Attila fejedelmük alatt fényes, de rettegett hírnévre tettek szert.

Attila halála után fiai (Ellák, Irnák, Dengerich) nem tudtak az uralkodásban megegyezni, mert mindegyik uralkodni óhajtott, erejüket így megosztották, s a gepidák királya Arcodiusz 454 táján egyenként gyengítette és megverte őket, majd Jusztiniánusz császár újabb cselszövése folytán a másodízben bejött avarok útján 469-ben végleg megsemmisítette őket.

A hunokról tudjuk azt, hogy viszonylag rendezett államberendezkedésük volt, de a történelmi eseményeknek nem tudtak ellenállni relatív fejlettségük ellenére sem.

Az avarok Baján (kán vagy kagán) vezérük alatt jöttek hazánk területére, de Nagy Károly frank király (768-814.) és fiai 796 táján legyőzték őket, s Zadan vagy Zoltán kánjuk alatt behódoltak a frankoknak. Uralmuk és jelenlétük emlékeit az avar sáncok maradványai tükrözik.

Ezek után a magyar törzsek érkeztek a 9. sz.-ban, így ez az időszak a honfoglalás korával esik egybe. Erről több elmélet is napvilágot látott, amely a közismert honfoglalással, annak időpontjával ellentétes véleményeket is tükröz.

A honfoglalás leírása, településünk a honfoglalás idején

Források utalnak arra, többek között I. Béla király (1061-1063.) névtelen jegyzője is (azóta számítanak megbízhatónak a jegyzők még napjainkban is), hogy a megyéket az Árpád alatt bejött vagy azzal egyidőben bejött eleink által épített vagy itt talált várak után mondja elnevezettnek.

Ilyen talált várak voltak többek között: Ung, Zemplén és Bihar is, s ezek szerint Biharvármegye már a honfoglalás előtt fennállott hasonló nevű váráról kapta nevét.

E vidéken az a nézet terjedt el és most is lényegesnek tűnik, hogy Marót vezér Bihar vára a nagyváradi járás Bihar községének határában állott, ahol a várromok nyomai még most is felfedezhetők. De ennek ellentmondani látszik az, hogy Marót vára azon várromon állott, amely a Belénesi járásban lévő, a Fekete-Körös melletti Fenes nevű település határában állt.

A legendás híró Mén-Marót uralom, Anonymus leírása szerint, Bihar földvárának elfoglalásával megtört. A Bihari Vár meghódítója a „Gesta Hungarorum” szerint Ösbő (vagy Oszobu) vezér volt, aki a mai Szentes vidékén átkelve, a böldi-réven közelítette meg a meghódítandó területet, székelyek csatlakozásával, akik onogur-magyar töredék népek voltak.

A letelepedés a magyaroknál a szokásos törzsi szervezet szerint történt. Borsa és Csolt (más-ként Vatha nemzetség) Bihart, Békést és a velük szomszédos területeket szállotta meg. Az itt talált szláv és kazár népet nem irtották ki, hanem társaikká fogadták, kikből végül szolgák lettek.

A legrégebb történetírók szerint a honfoglalásra a magyarok (elődeik) Ázsiából, a Tanais vagy Don vizén túl, a Kaszpi-tenger felett, a Volga vagy Etel és Ural vizek-folyók közt található volt hazájukból indulva Oroszországon keresztül 889 táján érkeztek a mai lakóhelyük közelébe, környékére.

Az ideérkezett, hazaérkezett magyarok a népvándorlás korában csaknem minden népet találtak e területen, így: Erdélyben voltak az oláhok és székelyek, a Maroson túleső földnek a mai Bánátnak Zalán bolgár-tót fejedelem volt az ura, a Garamtól a Morva vizéig Szvatopluk fejedelemmel az élen a morvák uralták a területet, a Dunán túleső Pannóniának nevezett területen a Nyugati császároknak hódolt népek éltek, míg vidékünket VI. Leó keleti császár véduralma alatt Marót fejedelem bírta, kit a magyarok irigységből, a sok feleségtartás miatt Mén-Marótnak neveztek.

Ezen területeket, birtokokat őseink rövid idő alatt meghódították, utoljára került sor Marótra és az általa birtokolt területekre.

Árpád követeket küldött Maróthoz, hogy Attila jogán, mint örökösnek engedje át az általa birtokolt területeket. Ennek Marót ellentmond, így Árpád Tas és Szabolcs vezérek alatt sereget küldött Marót ellen, a Bihari Vár ellen.

A honfoglalók Szeghalomnál szándékoztak átkelni a Körösön, de ezt Marót túlparton lévő katonái megakadályozták állandó ottani lovaglással.

Mivel nem sikerült Árpád embereinek terve, ezt módosították: Ösbő (Oszobu) és Velek vezéreit küldte a fejedelem, akik a székelyekkel megerősödvén a szarvasi halom mellett, a Tekerő-ér mentében a Körösökön átkelve elérkeztek Bihar Várához és azt 12 napi ostrom után bevették.

E terület meghódítása után az őslakosság megmaradhatott ezen a területen, magának a legyőzött fejedelemnek is, Mén-Marótnak élete fogytáig meghagyták birtokait. Ez nemes cselekedet, elismerték és veresége ellenére tisztelték a volt uralkodó hatalmát, amely e korban szokatlan volt.

Így maga a Vármegye is a legyőzött Bihar nevű vára körül alakult ki, csak egyes területek csatlakoztak később hozzá. A Bihari Földvár fontos szerepe továbbra is megmaradt, kiegészült a katonai rendeltetésű és időközben benépesült váruradalom fenntartásával, működtetésével.

Tehát településünk területét érintve mentek a honfoglalók e vidék főhelyének elfoglalására, s így mentek vissza is a Csepel-szigeten mulatozó Árpád fejedelemhez. Komádi határában a Tekerő-érhez félórányira az Úszó vize mellett pihentek meg a történelem megírója szerint.

Régészeti leletek

Az ókorból, a régmúlt időkben írásos emlékek nem, csak a régészeti kutatások eredményeként tárgyi emlékek maradtak fenn, amelyekből a régészek rekonstruálni tudják a régmúlt eseményeit(4).

A régészeti munkákból a területünket jellemző és a szeghalmi járásra és településeire vonatkozó anyagokat mutatjuk be, most elszakadunk a Bihari résztől.

Az emberi megtelepülésre rendkívül alkalmas vidék kutatását gátolta az a körülmény, hogy ezen régió több megyéhez is tartozott (Békés, Bihar, Heves), valamint kutatást végző múzeumoktól távol esett, illetve nem volt számottevő számú lokálpatrióta, akit ez érdekelt volna.

A leletanyagok besorolásánál a szakembereknek gondot okozott egyrészt területünk, vidékünk átkutatatlansága, másrészt az a körülmény, hogy a Tiszántúl közepén fekvő Körösök vidéke több korszakban határterület volt a szomszédos kultúrák között, ezért bizonyos leleteknél nem volt egyértelmű, hogy végül is melyik kultúrához tartoznak.

A Kr. u. 1-4. sz. emlékanyagára egységesen szarmata kori megjelölést alkalmazták, mivel a leletanyag általában nem tesz lehetővé pontosabb időbeli és etnikai szétválasztást. A népvándorlás korából kevés lelőhelyet ismerünk, ez különösen vonatkozik a hun korra (az 5. sz. első fele) és a gepidákra (az 5. sz. második felétől a 6. sz. közepéig).

Ugyancsak alacsony a kora avarkori (Kr. u. 567-670) és a késő avarkori lelőhelyek száma is. Legproblematisabbnak a 9. sz. leletanyagának elkülönítése jelentette, ahol a felszíni gyűjtésből származó cserepekről jelenlegi ismereteink alapján nem, vagy nehezen lehet megállapítani, hogy a késő avar kortól a kora Árpád korig terjedő időszakon belül melyik századból származnak.

A honfoglalás korát néhány temető részlet képviseli. A magyar középkoron belül megkülönböztették az Árpád kort (11-13. sz.) és a késő középkort (14-16. sz.), az utóbbihoz sorolták a török hódoltság korára vonatkozó adatokat is (16. sz. második fele - 17. sz. végéig).

A középkori régészeti adatokon kívül az okleveles és egyéb írott forrásokból is merítettek. Felhasználták a magyar és a török adóösszeírásokat a falvak nagyságára utaló adataik miatt, a pápai tizedjegyzékeket, stb.

Zsadányról azt írják, hogy a Kis-Sárrétől délre fekvő falu határán a szabályozás előtt a Sebes-Körös (ma Holt-Sebes-Körös) kelet-nyugati irányban folyt keresztül. Ezen kívül több egykori érmeder figyelhető meg, így pl. Salamon-ér, Homok-ér, Korhány-ér. A település észak-nyugati sarka 86-88 m., a többi része 88-91 m. tengerszint feletti magasságban fekszik.

A Korhány-köz, a falu déli végénél, a Salamon-ér keleti oldalánál újkőkori cserepeket, nyéllyukas kőbaltatöredéket, valamint Árpád-kori fazéktöredéket találtak.

Hasonló leleteket találtak a Salamon-ér nyugati partján is, kiegészülve szarmatakori cserepekkel. A Szőlőskertben középső bronzkori, szarmatakori leletek voltak, illetve találhatóak ma is.

A község belterületén, a Polgármesteri Hivatal környékén a virágágyásokból késő középkori cserepeket, a mai Templom környékén a régi középkori Templom és a Temető maradványaiból találtak leleteket.

E rövid ismertetőből is megállapíthatjuk, hogy a mai település és annak környéke már a régmúltban is lakott volt, így a régészeti és történelmi ismeretek fedik, alátámasztják egymást. Azt is megállapíthatjuk, hogy még jelentős, fel nem tárt kincset rejt földünk mélye, amit érdemes lenne felkutatni, feltárni.

Zsadány legrégebbi írásos emlékei

Településünk története szorosan kapcsolódik Bihar-vármegye, majd Várad és Szalonta történetéhez, azaz történelmi eseményeik a városok kialakulásától kezdve jellemző és nagy hatással van a környék települési, gazdasági, politikai arculatának kialakulására.

Így sok esetben nem lehet mellőzni e vidék jellemző vonásainak bemutatását, mivel ebben az összefüggésben érthetőek a mi és szomszéd települések történelmi eseményei, illetve Várad és Szalonta közelsége, közvetlen napi kapcsolata, középponti helye és vonzáskörzeti központi szerepe jelentősen befolyásolta Zsadány, Körösnagyharsány, Biharugra, Okány, stb. történetét, történelmi és gazdasági eseményeit.

Nagyvárad alapítása

Szent László (1077-1095) volt Várad jótévője és építője. A Püspökség alapítása is az ő nevéhez fűződik, ekkor emelkedik ki Várad a kistalpak közül, sok betelepült iparossal, kereskedővel és más lakossággal. Rövid idő alatt ipari és kereskedelmi központtá vált (5.).

A váradi Káptalan, mint bírói hivatal a 13. sz.-ban tett országos hírnévre szert, mert mint bírói fórum, az ún. istenítéleteket, a középkori igazságszolgáltatás ismert tanúságtételét végeztette. Hatalmas gyűjteménye mint a Váradi Régesztrum maradt az utókorra.

Amikor a megye kezd kialakulni és fejlődni, ezt megakasztja a tatárok irtózatosszerű pusztítása, amely 1241 után következett be. Rogérius leírása szerint minden falu és erődítmény elpusztult Várad kivételével, de a város külső részét Kadán vezetésével a tatárok mégis elpusztították. Így vált a lángok martalékává a Székesegyház, valamint a hatalmas Levéltár iratanyaga.

1252 után Várad és a megye nagyobb falvai és helyiségei újra benépesülhettek. A hatalmas területeket, birtokokat IV. Béla király adományozta arra érdemes vitézeinek.

Említettük a település, Zsadány nevét. Még ma sem egyértelműen tisztázott annak eredete, de használata nagy változáson át nem esett, illetve eredeti változata megmaradt.

A környező települések helyneveinek kialakulása az etimológiai szótár szerint szláv eredetre utal, így Zsadány település neve is. Magyar fordításban nem ismert, magyar jelentése talán nincs is. Előfordult változatai: Zwdan, Sadan, Zarand, Gadan, Zadan.

Fenn maradt a régi időkből, s a 18-19. sz.-tól kezdve szájhagyomány útján terjedt és maradt fenn egy másik magyarázat is, igaz ennek tudományos magyarázata nincs, de napjaink öregjei elmondták, azaz megerősítették: a település neve a „nadas” szó fordítottja is lehet, tehát Sadán. Ennek a szónak, mint településnévnek van ősrégi változata, pl. 1458-ban e nevet használták és ezt írás is bizonyítja, de ez sem bizonyítja kellően a nadas szó fordított használatát.

Szép és e vidékre jellemző név a mocsarat, a nádast jeleníti meg, de elfogadjuk a tudományos magyarázatot a név kialakulását és eredetét illetően. Azonban a hagyományt, a hagyományos magyarázatot továbbra is fenntartjuk az utókor számára, unokáinknak is.

Községünk első írásos emlékééről és annak idejéről megoszlik a tudomány képviselőinek véleménye, kutatásaimmal az egyiket én is megerősítem, a másikat pedig megcáfolom. Van egy harmadik írásos elképzelés is, amely azonban eddig nem nyert bizonyítást, pedig az igazi szenzációt is jelentene.

A község nevének említése először a Regestrum Varadiense, a Várad Régesztrumban történik 1219-ben: „midőn lakosa Mikola tizenharcad magával gyilkossággal vádoltatott, s a vádat végre is csak úgy szüntették meg, hogy a Várad istenítéleti szék előtt a megöltnek rokonaival középkori szokás szerint kiegyeztek, hetvenegy márkát, tehát roppant összeg vérdíjat fizetvén váltságul” (6.).

Egy másik forrás is ugyanezt említi: „első emlékezet a XIII. sz. elején van róla, midőn lakosa, Mikola ...” (7.).

Ezzel cáfolom azt, hogy már 1215-ben említést tesz a Várad Régesztrum községünkről. Az igaz, hogy egy oklevél említést tesz Sadanról, de az a település nem a Bihar megyei Zsadány, hanem a Szatmár megyei Zsadány, a forrás ezt ki is mondja. Ennek további magyarázata talán abban rejlik, hogy még az 1851-es Geographiai Szótár is 6 településről, mint Zsadányról tesz említést, s jellemzése az oláh falu Zsadányra vonatkozik Szatmár-vármegyében, amely közel fekszik Szatmár (Zothmar) városához (8.).

Tehát téves 1215-re tenni az első történelmi említést (9.), sőt az megalapozatlan is, községünk első írásos említése bizonyíthatóan 1219-ből származik.

Ha már említettük a Várad Régesztrumot, akkor pár szóval illő bemutatása is. A várad Káptalan 1208-1235 között „jegyzőkönyvet” készített a Káptalan előtt lefolytatott ítéletekről, jogesetekről: megtalálhatjuk benne a felek nevét, társadalmi állását, a per vagy intézkedés tárgyát, az eljáró bíró és poroszlója nevét, valamint az istenítélet eredményét.

A Regestrum Varadiense (latinosan) 389 feljegyzése páratlanul gazdag részletességgel őrzött meg adatokat a társadalomról, az intézmények szervezetéről is a bűnesetek mellett. E jegyzőkönyvek töredékét 1550-ben az akkori várad püspök, Fráter György kinyomtatta, s ez maradt ránk, mivel az eredeti kézirat a török kor pusztításai folytán valószínűleg megsemmisült.

Az Istenítéletekről

Mind Kálmán (1095-1116.) I. törvénye, mind az esztergomi zsinat végzése szabályozták az istenítéletek megtartásának körülményeit, mert sokáig ezek voltak a Bíróság előtti bizonyítás szinte egyedüli eszközei.

Az istenítélet vélhetően germán jogszokásból eredt és azon elképzelésen alapult, hogy valamely próba során az isteni gondviselés az igaz fél oldalára áll, s ennek bizonyosságát is adja.

Az egyházi szertartásokba beágyazott eljárást Bizánc kivételével egész Európában alkalmazták, hazánkban a 13. sz. közepéig szokásban maradtak.

Hazánkban főként a tüzesvas-próbáról vannak részletes adatok, a víz-próba különböző változataira csak utalásokat találunk.

A tüzesvas-próba abban állt, hogy az arra kötelezett (ítélt) személy egy izzásig hevített vasdarabot meghatározott távolságra vitt el csupasz kezében. A bekötött kezét három nap múltán megvizsgálták: ha a seb gyógyulásnak indult, az ártatlanságot, ha viszont elfertőződött, a bűnösséget látták igazolva.

Víz-próbánál vagy a forró vízbe merített test gyógyulását vizsgálták az előbbi módon, vagy a vízbe dobott, összekötözött embernek kellett ártatlanságát bizonyítva valamiképpen életben maradnia.

Az istenítélet az inkvizitórius elvű bírósági eljárást jelentette, amelyben egykézben összpontosulnak az alapvető eljárási tevékenységek, a „Szent Hivatal” kezdeményezi a felelősségre vonást, ellátja a „védelmet” és szankciókat is alkalmaz. Ez vezetett el a kínvallatás, a tortúra gyakorlatához.

A fejlődés során az akkuzatórius (vádolvú) eljárás váltotta fel az inkvizitórius eljárást, ügyelve arra, hogy a bírósági vádra ne kerülhessen sor. Erre ad találó jellemzést egy török közmondás: „ha a bírád a vádlód, Isten legyen a védőd!”.

Az első írásos emlék említési idejének harmadik változata szerint herceg Esterházy Pál ügyvédje Sárvári Jakab 1767-ben az Úrbéri egyezség előkészítésekor tartott előadói beszédét azzal kezdte, hogy 1002-ben már létezett településként Zsadány, mint István király kincstári birtoka.

Van-e valamilyen valóság alapja e soroknak? Lehetséges, de egy másik forrásból ezt nem sikerült igazolni. István királyunk megkoronázását követően az országot vármegyékre osztotta fel, s azok kormányzására Főispánokat nevezett ki, ennek előtte pedig a településeket lajstromba vétette. Ezen összeírásra hivatkozott a nemes Sárvári ügyvéd, akinek tevékenysége után az Esterházy hagyatékban, levéltárban további kutatásokat folytatunk.

Cáfolni látszik ezt a hivatkozást az is, hogy Sárvári ügyvéd nem vehetett részt a 18. sz.-i úrbéri szerződések előkészítésében, mivel ő csak 1830 táján szolgálta a birtokos családot. Ettől függetlenül származhat tőle ez a kijelentés és az 1002-es települési létünk még lehet valóságos.

Visszatérve a 13. sz.-ra, a kezdeti fejlődést megakasztja a tartárok irtóztatós pusztítása, amely 1241 után következett be. Rogérius (1203-1266), aki olasz római katolikus főpap, 1233-tól váradi és soproni főesperes, zágrábi kanonok, majd 1249-től spalatói érsek, leírása szerint minden falu és erődítmény elpusztult Várad kivételével, így településünk sorsa is ez lehetett (10.).

A 12. sz. közepe táján ismét benépesültek Bihar nagyobb falvai és városai. Zwdant, Zsadányt 1249-ben említik a Geregye nembeli Pál országbírónak adományozott falvak között. Pál, aki IV. Bélát (1235-1270) herceg korától szolgálta, jelentős Bihar megyei földbirtokra tesz szert, majd a király nagy méltósággal jutalmazta: zalai ispán lett. Így ekkor ismét lakotthely volt településünk és a mai külterületi lakotthelyek, akkor önálló települések Orosi, Fancsika, Papi, Bölcsi is (11.).

A Geregyék bukása után, 1262 körül helyükre a Borsák lépnek. Váraikat, a hozzánk közeli körösszegi, adorzáni várakat hadakozások során szerezték meg, amely igen közel állt Borsa Kopasz nádorhoz, uralmi területe már 5 vármegyére terjedt ki, s mindet így szerezte: Bihar, Szabolcs, Szatmár, Belső-Szolnok és Kraszna vármegyéket.

A 13. sz. végén Kopasz bán kapta adományul a rétközi királyi birtokok maradványát is, de 1317. évi lázadása után ez ismét visszaháramlott a kincstárra. 1313-ban békési ispán is volt, e területet kb. 1320-ig birtokolja. A Borsák 1314-15-ben elvesztik békési várakat, helyükbe 1314-ben László aradi, majd pedig Tatamér alba regiai prépost lép 1348-ban. Ezt bizonyítja jeles történészünk is, aki szerint Zsadány 12 garas pápai tizedet fizet 1332-től .

De ez nem teljesen így igaz, ugyanis Zsadány a 14. sz.-ban csak 8 garas pápai tizedet fizetett (12.).

Egyesek erre az időre teszik azt is, hogy szervezett egyháza volt a településnek, hiszen egyházi adót fizetett.

A 15. sz. elején újabb, szép írásos emléket találunk e vidékről, folyóinkról és községünkről, melyből pár sor fordítás szerint: "A Sebes-Körös völgyében szép erdők és legelők voltak. Csupán a tavaszi áradások okoztak károkat. A folyó Vizesgyán alatt már ágy nélküli mocsarakat táplálva haladt Ugra, Fancsika, Zsadány felé a Homorogig terjedő sávon, megteremtve a Kissárrétet. ... A Feketekörösből Tenke alatt válik ki a Kölesér és a Gyepes. A Korhány Madarásznál válik ki a Kölesérből és Marciháza, Geszt környékén a laposokat vízzel megtöltötte, Zsadány alatt nádassá tunyult" (13.).

E században a Bajomiak kezébe került településünk, ezt egy 1458-ban kelt összeírás említi, amely 1590-ig tart, s közben női birtoklás történik: a magvaszakadt Bajomi fiágot női tagja, Zsófia követte a birtoklásban kivételes donatio útján, 1572-től. Eközben megjelenik Okányi Mátyás családja is, akik a birtokos hencidai Bacsó családtól 4 jobbágytelket kapnak a Körösön lévő vízimalom ellenében, majd közel száz év múlva egy polgári jogi jogügylet történik: Thérváry Bertalan Szabolcs megyei birtokos Zám nevű birtokát cseréli el a Bajomiak itteni portájával (14.).

A 16. században II. Ulászló királytól a hencidai Bacsók kapják a települést, majd a család kihaltával visszaszáll a királyra, aki újabb adományként Werbőczy Istvánnak juttatja, de csak részben, mivel a Tordai és a Thurzó család is részesül ebből. 1590-től Bocskai István birtokolja (15.).

Zsadány a középkorban

1552-ből származó összeírás szerint Zsadány 8 portával bír és négy ura van. Az összeírás szükségességét az adja, hogy új adót szavaztak meg, portánként 3 Forintot. Feltehető, hogy az adóra a török elleni hadjárat megkezdése szolgált.

Községünkben az összeírás az alábbiakat tartalmazta:

- Ladislau Zalay 1 porta
- Bartholomiae Litteraty 3 "
- Francisci Apro 1 "
- Relichtae Petri Zékely 3 "

A környék települései közül ezen összeírás adatai szerint:

- Fancsika 8 1/2 portával, Ugra 11 portával, Okány 37 portával és 7 birtokossal bír.

Zsadány helység mellett Papi adatai is szerepelnek ezen összeírásban, mégpedig 5 portával és Békéssy Ferenc, Toldi Tamás és Dancsi László birtokosokkal. Korábban talán 1483-ban említik először, mint középkori helységet, majd 1551-ben. A további lakott település Zsadány mellett keletre Fancsika, róla először 1347-ben emlékszik meg a krónika. Délre található Orosi, őt 1213-ban nevezik néven, majd a nyugatra található Bölcsit egy 1249-es oklevél Zsadánnyal együtt említi. Zsadány és a környékbeli települések, talán Okány is, az 1249-es adománylevéltől kezdődően Pál országbíró nemesi jószágga. Ekkortól kezdve a település lakossága biztonságot kapott a főnemestől és nyugodtabb körülmények között folyhatott életük.

A területen a századok folyamán sok földes uraság, birtokos váltotta egymást:

- a 13. sz.-ban a Geregye nembeli Pál,
- a 14. sz.-ban Sakali Pethhew, Becsei, Csuka, Büdy, Illyei, Ugray, Kolti,
- a 15. sz.-ban Wasari Pethew, Zsákai, Okányi, Bacsó, Csengődi, Mezőgyaraki, Szentmártoni, Parthasi, Ábrahámfy, Finta, Szakál, Kisgeszti, Osváth, Toldi,
- a 16. sz.-ban Thérvári, Werbőczy, Todai, Thurzó, Ártándi, Kismarjai, Literáti, Székely, Apród, Bocskai, Büdi.

Török hadjáratok, a török uralom

A tatárok hódító háborújának színhelye lett hazánk IV. Béla királyunk idején.

A vármegye területén is rendkívüli pusztítást vittek végbe, szinte új honalapítás várt a királyra, valamint megmaradt népére. A Körösök vidékétől délre egészen a Marosig elpusztították a településeket, valamint a lakosságot. Csak azok maradtak életben, akik időben el tudtak menekülni, akik a Sárrét mocsaraiban, nádasaiban találtak maguknak, hozzátartozóiknak és állataiknak búvóhelyet. A tatárok lényegében Váradra vonultak, Váradot kívánták megostromolni és bevenni, de ez végül nem járt sikerrel. Rogerius váradi kanonok írta le az események egy részét, majd őt egy másik krónikás követte írásával, s így tudjuk az eseményeket egyáltalán rögzíteni a jelen kor számára.

Váradot felgyújtották, lerombolták, s amerre a tatár sereg útja vezetett, vonulatukat ezek jellemezték. Így ez idő tájt elpusztultak a kisebb települések, köztük Zsadány is, és minden porrá égett.

A tatárok elvonulását követően a bajt fokozta a nagy éhínség, mivel a rablás és fosztogatás miatt kevés termény és állat maradt meg, illetve a termelésre nem volt lehetőség. E vidéket a természeti környezet előnyei, a vadban-halban gazdag táj tartotta életben. S akik még így, ilyen nehézség árán is életben maradtak, azokra a pestis pusztító ereje, járványa tört. Kevesen vészték át e tragikus időszakot.

Mátyás ideje alatt (1458-1490.), amíg ő lengyel, majd a moldvai vajda ellen harcolt, addig a török vonult be, s közel egy évig végzett ismételt pusztítást. Mátyással a bihari katonaság jelentős része kiment az országból, így Várad védelme erősen megfogyatkozott, s ezt használta ki Ali szendrői bég, aki 1471-ben könnyűszerrel elfoglalta a védelem nélkül álló Várad városát, amelyet a püspök néhány száz emberből álló őrségével védelmezett. A várat oltalmazó zsoldosok ereje azonban megtörte a félhold erejét és sikertelenül volt kénytelen elvonulni, a vár bevétele nélkül. E jelentős cselekedetért később Mátyás király az akkori püspök kérelmére Várad minden lakosának vám és harmincadadó fizetése alóli mentességet adott.

Ez idő tájt 1482-93. között a Sárrét szülötte Kinizsi Pál (1446-1494) kormányozta Bihar-vármegyét (1478-1494) is nagy szerepet vállalt a török kiűzésében is (1479., Kenyérmező-i csata). De nem sok idő telt el, 1526-ban a mohácsi csatavesztéssel, majd később 1541-ben kezdetét vette a török uralom, amikor Budát Izabella királynétól elfoglalta, innen Gyulára és Váradra indul, erre kezd terjeszkedni, érintve közben területünket és a közeli Szalontát.

Nagyobb teret kell szentelni ennek a kornak, mivel ez minden téren hatással van hazánkra és Bihar-vármegyére egyaránt, mind társadalmi, mind gazdasági téren egyaránt.

Mit tudunk az Oszmán Birodalomról?

A 13. sz.-ban iszlám hitű nomád törzsek vándoroltak be Kis-Ázsiába és ott kezdetleges államalakulatot hoztak létre, és egyik első uralkodójáról, Oszmánról (1299-1326) kapta a nevét. E fejedelemség kiemelkedett a többi közül, nagy területeket foglalt el, s 1365-ben a szultán az európai Drinápolyt (Edirne, ki ne járt volna ott, ki ne hallott volna róla) választotta székhelyéül és a Török Birodalom immár önálló katonai és politikai tényezővé vált.

A balkáni, a dél-európai népek nem ismerték fel a veszélyt, s így területeiket sorban elfoglalhatta a török és ott állt a Magyar Királyság déli határánál. Az addig hódító magyarok is védekezésre kényszerültek a törökkel szemben, de a védelmi rendszerek hiányában a török portyázók könnyen behatolhattak az ország belsejébe. Hazánk pusztulásnak indult, erősen megfogyatkozott lakossága ennek hatására.

1544-ben elfoglalta Szolnokot, majd Gyula váráig értek el, tovább azonban nem mentek Szalonta és Várad irányában, így Zsadányban sem végeztek pusztítást.

1566-ban Szolimán császár elhatározta, hogy elsőnek Gyula várát foglalja el, mivel ez stratégiai, központi helyet foglalt el a környékbeli városok és falvak megtámadása esetében, innen kiindulva nagyobb területeket, könnyebben el tudnak foglalni. Itt vezetett a fontos kereskedelmi és hadiút Szalonta, Várad irányába a Királyhágón át Erdélybe, s keresztelte az északi hadiutat is.

A mi településünk ezért szenvedett sokat a tatár, a török hódoltság idejében, mert a hadiút Zsadányon keresztül vezetett, s függetlenül a település gazdagságától vagy nagyságától a rablások, fosztogatások, gyújtogatások minden esetben közvetlenül érintették. A későbbi időben ez vezetett a falu elnéptelenedéséhez, majd pedig a bujdosás időszakát követően sokan

nem ide, hanem a szomszédos településre vándoroltak át, amelyet a hadiút nem érintett. Ez lehetett az oka például annak, hogy eddig mással nem magyarázott módon az addig háttérben lévő Okány településének lélekszáma a 18. sz.-ban jobban gyarapodott, mint Zsadány.

A gyulai csata június 24-én vette kezdetét, a várórség azonban nem bírt ellenállni a támadásnak, mégis elérték azt, hogy szabadon elvonulhassanak. Azonban a török ígéretüket megszegvén a várvédőket és Kerecsényi László kapitányt is elfogták, nagyobb részüket legyilkolták.

Ugyancsak 1566-ban elbukott Sarkad vára is, így a török terjeszkedés Békésből átfolyt Bihar vármegyére. Ekkor már településünk sem úszta meg Petráf basa török csapatainak rablóportyázó csapásait. Sőt a török basa némely Bihar megyei településre „ráírt”, hogy legyen az adófizetője, hódoljanak be.

Egy nagyon érdekes és bennünket érintő 1573-ban kelt levél tartalma, amit a budai basa az orosiaknak írt: „Mi Musztafa basa az hatalmas török császárnak helytartója Budán és gondviselője Magyarországnak. Ti orosiak! Azt adjuk mi nektek tudtotokra, hogy a hatalmas császár jó akaratjából adtunk mi tittület tisztül egy jámbor vitézljő személynek Musztafa iszpáhiának (földesúrnak). Azért jöjjetek be hozzája és a mi a hatalmas császár jövedelmét illeti és iszpáhiátok jövedelmét illeti szolgáltassátok be Gyulára” (16.).

Várad ismételt, igazi nagy ostroma 1598-ban kezdődött meg, amikor a török a környező vidéket elpusztította, s újabb segélycsapatokkal együtt vonult a nagyvezír Várad ellen, remélve, hogy az utánpótlás nélkül maradt vár (nem kaphatott segítséget az elpusztított környékbeli településektől) hamar kapitulál, behódol a töröknek.

A szeptemberben történt felvonulást követően az ostrom október havában indult meg. A várost rövid 4 nap alatt elfoglalták, de a várat közel 3 heti ostrom után sem tudták elfoglalni, s így október 26-án önként elvonultak. A török sereg kb. 30.000 főből állt, s így sem tudott sikert elérni.

A török hadvonulása, elvonulása idején szörnyű pusztítást végzett Szalonta és a környező virágzó 13 település ellen: aki még időben értesült, az elmenekült és megmaradhatott, de a településeket, a földterületeket, mindent kiraboltak és felgyújtottak. Szalonta város és a többi település lakossága rendezetlen futása után a krónikás „kis futásnak” nevezte el a város és a települések ilyen elnéptelenedését.

1599-ben a váradi kapitánnyá kinevezett Nyáry Pál Sarkad várát és városát visszafoglalta, és ez a töröknek igen nagy bosszúságot okozott, ezért a gyulai beglerbég vezetésével 12.000 fővel sereget küldtek a sarkadi vár ellen, amelyet 125 fő védelmezett, mint várórség. Így veszett el az egyetlen bástyája a védvonalnak, amely a török felvonulások elővédje lehetett volna a többi település vonatkozásában.

A megyében teljesen elnéptelenedtek a falvak ennek a többszöri hadvonulásnak, s ennek következtében történt pusztításnak. Ép település a krónikák szerint nem maradt, a lakosság a kis futással a mocsarakban, nádasokban keresett továbbélési, megmenekülési lehetőséget.

Betetőzése e keserves és siralmas állapotnak az volt, hogy 1596-97-ben a török-tatár sereg felvonulása következtében további 52 település pusztult el Bihar és Békés vármegyékben. Egy hónap leforgása alatt következett be ez a csapás, amely azzal járt, hogy a munkaképes és erős férfilakosság zöme elpusztult, parlag földek, elhagyott jobbágytelkek jelezték Várad és Szalonta körül a jobbágylakosság menekülését és kihalását.

A történeti leírást a törökkel folytatván, arra később visszatérünk, de a kronológia szerint Bocskai és Rákóczi Bihari és országos jelentőségű eseményeivel kell folytatnunk mondanónkat.

A tatár-török pusztítása, a császári uralom tehetetlensége és a vidéket pusztító zsoldosok zsarolása arra készíti a vezető férfiakat, hogy felkelést készítsenek elő a császár ellen. A felkelést Bocskai vezeti.

A Biharban keletkezett Bocskai-féle felkelés és Bocskainak abban vállalt szerepének története megoszló véleményeket tükröz, mivel Báthori Zsigmond korában éppen Bocskai volt az osztrák ház barátja és emiatt az Erdélyből száműzöttnek kevés népszerűsége lehet kilátása. Ebből az látszik, hogy kényszerűségből vonták be.

Meghatározott terv szerint kezdtek a felkeléshez: Sólyomkő, Nagykereki és Szentjobbi várának birtokában a Várad környéki vidéket is be tudták vonni támogatóik sorába.

A császári csapatok bekeríteni igyekeztek a Bocskai csapatot, de az ellentáborban lévő hajdúkat is meg tudta nyerni ügyének, s a megkezdődött harc idején, Álmosd mellett a hirtelen átpártolt hajdúkkal a császári seregeket rendezetlen futásra kényszerítette, majd Rakamaz környékén az utóvéd ráccsapatokat teljesen szétverte.

Szerencsés hadjáratai után Bocskai a mellette és a nemzet szabadsága mellett híven szolgált hajdúkat a német terjeszkedés ellen, Erdélyt és a protestáns vallást védő területté akarta tenni, ezért 1605-ben a Bihar megyei és Körös melléki hajdúkat együttesen megneemesítette, településeiket hajdúvárosi szabadságjogokkal ruházta fel. Ilyen fő helyei voltak többek között: Derecske, Szalonta, Komádi, egyesek szerint Zsadány is, de ezt külön forrás meg nem erősíti.

Kik voltak a hajdúk?

A kelet-európai országok történetének egyik meghatározója a török terjeszkedése volt, akik a 14. sz. derekán átlépték Európa határát, s ezen országok uralkodói a határvonalakon ún. végvárrendszert építettek ki, s az elavult feudális hadak helyett korszerűbb zsoldosseregeket alkalmaztak. E mellett az idegen hódítókkal szemben a népi ellenállásnak is kialakultak a különböző formái, a megterhelt jobbágytársadalomból alakultak ki olyan katonai szolgálatot teljesítő szabadparaszti közösségek, amely a belső feudális elnyomás és a külső ellenség ellen egyaránt hadakoztak. Ilyen szerepet betöltő társadalmi réteg volt Lengyelországban és Oroszországban a kozákság, Magyarországon pedig a hajdúság.

Az utókor íróit is megihlette a hősi harcok emléke: Gogol, Tolsztoj, Solohov az orosz kozákoknak (Tarasz Bulba, A kozákok, Csendes Don), Móricz és Szabó Pál a magyar (A nagy fejedelem, Ahogy lehet), Ivó Andrić (Híd a Drinán) a balkáni hajdúk egykori harcainak állított méltó emléket.

Bihar megyében 1632-re alakult ki és szilárdult meg annak a hét hajdúvárosnak a hajdúszabadsága, amelyet még Bocskai István (1557-1606) vetett meg, s amelyek a 17. századi magyar történelemben fontos szerepet játszottak.

A fenti kiváltságoláson kívül az erdélyi fejedelemség földjén még mintegy 20 helységbe telepítettek hajdúkat, s ezen települések, „kishajdúvárosok” is hajdúszabadságot kapott. Ezen települések többek között: Szalonta, Harsány, Komádi, Derecske, Berettyóújfalú, stb. Nem szerepel köztük Zsadány község. (17.)

Ismerünk egy kiváltságlevelet, amely 1608. május 12-én kelt, amelyben Nyirő Mihály hajdúhadnagy feleségének és gyermekének kiváltságolja Erdély fejedelme, Báthori Gábor Peszere-Fancsika-Zsáka helységeiben lévő vagyonát (18.).

Tehát a mi településünk nem kapott hajdú kiváltságot, hajdú-szabadságlevelet, ennek történelmi nyomára nincs adatunk, arra nem találtunk semmilyen dokumentumot. Az viszont valószínűsíthető, hogy a derecskei uradalomban a többi hajdútelepülés miatt hasonlóképpen kezelték Zsadányt is, amelynek azonban írásos nyoma nincs, viszont közvetett bizonyosága az lehet, hogy hasonló módon adóztak, hasonló úrbéri szerződést kötöttek és hivatkoztak a kiváltságra is, mint a hajdúvárosok, hajdútelepülések.

A török uralkodás idején előállt inség miatt családi tűzhelyeiket seregestül hagyták el a lakosok, s lettek kóbor, csavargó emberekké. A főurak váraik, kastélyaik védelmére, más részről a török csapatok nyugtalanítására vagy zsákmányolásra használták fel őket. A magyarok sem voltak védve tőlük, a földműves népnek is terhére voltak.

Később azonban letelepítésük után nem csak jó katonák, hanem szorgalmas földművesekké is váltak.

Az e vidéki, a bihari hajdúság minden tekintetben szálka volt a bécsi kormány, a főpapság és herceg Esterházy Pál nádor, községünk későbbi birtokosa szemében is. Pedig a török hazánkból való kiverése a hajdú seregek segítségével és áldozatvállalásával történt, Erdély Magyarországgal, régi törvényei és szabadalmi fenntartásának ígéretei mellett egyesült.

De 1700-ban Leopold császár a hajdúkat a fegyveres szolgálat alól felmenti, szabadságjogait eltörli, többnyire pénzen vett birtokaikat urasági adó és királyi dézsma alá veti.

E területet kapja birtokul herceg Esterházy nádor, nevezetesen Zsadányt és a többi 15 hajdútelepülést, s 1783-ig hol kevesebb, hol nagyobb terhű szerződés mellett a hercegi ház adózói lettek, mígnem jelzett esztendőben úrbéri szerződésben kellett e kötelezettségeket méltó módon szabályozni. Erről részletesebben később szólunk.

A török erő megtörése után joggal remélhette az ország, hogy kipihenheti a hadjáratok keserveit, azonban a bécsi kormány a belviszályok miatt lesújtott: a magyarság ősi törvényeit semmisnek tekinti, új adókat vet ki, a lakosság birtokait megcsonkítja. Ez nagy elégedetlenséget vált ki a jobbágyságból, akik fellázadván Tokajt és Patakot a német őrségtől elfoglalták, igaz ez rövid ideig tartott.

Nem volt, aki a felkelés élére álljon, s a vereséget szenvedett jobbágyok hallgatólag II. Rákóczi Ferencet választották fejedelemül.

Ebben az időben a bécsi kormány nem volt jó viszonyban a francia uralkodó házzal, ezért a franciák támogatták és anyagilag megsegítették a fejedelmet, s levelüket egy császári tiszttel vitték Párizsba, de annak előtte azt a bécsi kormányhoz adta le.

Az árulás után a bécsúj helyi börtön következett a kurucok fejedelmének, de onnan Lengyelhonba szökött és Bercsényi Miklóssal 1703-ig ott is tartózkodott.

Nagyvárad vidékéről több ezer lovas és gyalogos indult Rákóczihoz csatlakozni, de őket a várad-olaszi szerbek szétverték. Erre Bercsényi indult e vidékre és nagy bosszút állt a szerbeken, s 3000 váradi támogatót vitt a kurucok táborába. Nincs bizonyítható írás, sem Szalontán, sem Váradon arról, hogy honnan származó lakosok támogatták meg a kuruc ügyet. Annyit viszont tudhatunk, hogy hívó szavára a városokból és településekről, így környékünkéről is többen állhattak zászlaja alá.

A felkelés ideje alatt a rácok több ízben pusztítottak vidékünkön, de a legnagyobb 1707-ben volt: a császári tábornok azért küldte ide a rácokat, mert a kurucok sok bosszúságot okoztak neki e vidéken való kalandozása során. Ezen időhöz köthető Szalonta, Sarkad és térségének felégetése, a lakosság ismételt elbujdosása.

A nép ilyen bosszúhadjáratok után megvonja a támogatást a kurucoktól és ez vezet az 1711. április 29-i szatmári békéhez: a császár, I. József általános kegyelmet és egyéb sok jót ígér. 1712. évi országgyűlésen e békepontok törvénybe iktatása a magyar urak ellenzésén megtört. Ezen urak egyike herceg Esterházy nádor volt.

Várad várának ekkori parancsnoka, gróf Löwenburg 1712-ben több várat is leromboltatott, megszüntet, így a sarkadi vár is erre a sorsra jutott, gyengítve ezzel a magyarok erejét.

A szatmári békével lezárult a kuruc háborúk kora, valamint a 17. sz.-tól kezdve tartó káros pusztításoknak kora, amely tönkre tette a városokat, mint Várad, Szalonta, Sarkad, Gyula, valamint a környező településeket, így Zsadányt is. Sok lakott hely ezután már nem épül újjá, nem telepednek meg rajta.

I. (1630-1648.) és II. Rákóczi György uralkodása (1648-1657, 1659-1660.) idején a török, a tatár pusztít a környéken és az országban egyaránt. Ami a területünket illeti csak néhány dolgot kell kiemelnünk. II. Rákóczit a váradiak minden tervében és cselekedetében támogatták, amit a Porta (a török) rossz néven vett, s még halála után is megbosszulta azt: 1660 körül a török ismét Várad ellen indul. Szejdi Ahmed pasa Debrecen megsarcolásával, Pocsaj várának lerombolásával igyekszik II. Rákóczi György fejedelem hajdúságát sújtani. Rákóczi Várad segítségére siet, de a szászfenesi ütközetben a roppant túlerőben lévő török elleni csatában maga is meghalt. A haragvó szultán Várad ellen vonul, mert az ellenállás főfőszékének tekintendő várost elpusztulásra ítélte.

A 900 főből álló vársereget Ali pasa vezetésével 60.000 török támadja meg. 46 napon át tartani tudták várukat, de augusztus 27-én szabad elvonulásuk fejében feladták szeretett várukat, mivel annak védelme teljesen kilátásnak tűnt. A vár elestével a megye 400 községe és települése meghódolt, egyedül a szalontai nem, s nem is akartak visszatérni elhagyatott településükre, így 1688-ig elhagyott pusztaság volt.

A török megerősítette a meghódolt falvak ingyen munkájából a várat, abba befészkelte magát, mintha otthon lett volna. Igaz veszteséget is szenvedett, azzal, hogy a hajdúk Sarkad várát visszafoglalták 1665-ben.

Néhány esetben a török is túllő a célon, olyan hadjáratot vagy támadást indít, melynek eredménye nincs, nem végződik várnak bevételével, területek meghódításával, csak a környék kirablásával, elpusztításával, felégetésével jár.

Ennek ellenére Várad környékén mintegy 400 falut foglalt el, melyet további 32 évig uralt.

A vár bevétele után a rabolni ment tatár-török hordák mindenütt, de főleg területünkön és környékünkön dúltak, raboltak, s az itt lakó népek az elhurcoltatás vagy legyilkoltatás elől a mocsarakban rejtőztek el.

Nem javult a helyzet, mert politikusaink, uralkodóink ármánykodása, a Portával való meg-egyezése majd az osztrák-német beavatkozás és a magyarok nélküli békekötés - 1664. évi vasvári - újabb ellenségeskedést és felkelést szít, amit a bécsi kormány fegyverrel lever, s ekkor vette kezdetét a gyászos emlékére kuruc-labanc harc, amely a polgár polgár elleni, lényegében ok nélküli gyilkosságoknak, dühöknek veszi kezdetét, amely hosszú ideig folytatódik. Ez olyannyira mélyében bonyolult volt a kor jegyzetei szerint, hogy eligazodás és annak okai néhányszor értelmes magyarázat nélküliek.

Említsük Thököly Imrét (erdélyi fejedelem 1690-1701., de elfogadottsága erősen vitatott), 1678-ból, aki az első fejedelme volt a kurucoknak, aki házassági szándékai miatt bonyolódik háborús viszonyba Béccsel: Teleky leányát cserbenhagyva a bécsi kormány hatalmában álló Zrínyi Ilonát óhajtotta nejlül venni, amit elvetettek, s így a háború tovább folyt. A török

segítette Thökölyt, s így a Leopold vagy I. Lipót (1657-1705.) seregei Berettyóújfalu mellett sorakoztak, valamint békeajánlatot küldtek neki, hogy házasságát tovább nem ellenzik.

Zrínyi Ilonával 1682-ben egybekelt, de a bécsi békeajánlat nem valósult meg, így általános felkelést robbantott ki a felsőbb megyék és Kassa elfoglalásával. A török továbbra is segítette Ibrahim basa által, de ez csak arra volt jó, hogy később a bécsi kormány békéjét elnyerhesse, arra Thökölyt felhasználhassa.

Ugyanis a töröknek ereje fogytán, emberei teljesen kimerültek. így azt is elnézik, hogy az osztrákok Erdélyt fennhatóság alá vonják, Karaffa császári és királyi vezér útján. A térséget így 2-3 csapat sorozatosan pusztítja még 1690 után is.

A török közigazgatás

A lényegében több részre osztott, megszállt területeket a törökök igazgatásuk alá vonták. A magyar tartományt két nagy egységre vágta szét, a budai és a temesvári vilajetekre (elájetekre). A vilajeteken belüli kisebb területi egységek a szandzsákok (livák) száma és területe többször változott: a budai vilajet a Drávaig húzódott és 15 szandzsákra, míg a temesvári az Al-Dunáig és 6 szandzsákra oszlott.

A vilajetek élén a pasa rangot is viselő beglerbégek, a szandzsákok élén a bégek álltak, akik katonai és igazgatási hatáskört egyidőben, egyaránt elláttak.

A tartományi kincstár pénzügyeit és a birtokok elosztását a vilajet-székhelyeken intézték az un. pénzügyi és birtokügyi defterdárok. A településeket, a birtokokat szandzsákonként tartották nyilván, s itt működtek a törvényszékek is a kádi vezetésével.

A török hivatalokban többféle regiszter (defterek) készültek, melyben az adózó népességet és a termelést rendkívül pontosan tartották nyilván, s ennek alapján vetették ki a törvényekben (kánonokban) meghatározott adókat, ami elől nehéz volt kitérni.

A szandzsákokat felmérő első összeírást Csandarlizáde Halil bég készítette el 1545-ben, majd a 16. sz. végéig tízévenként megismételték, a 17. sz.-ban csak az új szerzeményeket írták össze.

1660-ban Váradon új vilajet szerveződött, emiatt a szandzsákokat is átrendezték.

Felszabadulás a török uralom alól

1686. szeptember 2-án foglalták vissza Buda várát, 145 évi török uralom után.

A szövetséges keresztény hadak már 1684-ben megkísérelték Buda visszavételét, ám ekkor 111 napos ostrom után, részben a török szívós védekezése, részben a zord időjárás miatt vissza kellett vonulniuk.

A haditanács 1686-ban ismét Buda ostroma mellett döntött, a főparancsnok újra Lotharingiai Károly lett, aki 40 ezres seregével június 28-án foglalta el állásait, akit Miksa Emánuel bajor választófejedelem 21 ezres seregével segített.

Szemben, a várban a védelmet a 70 esztendő Abdi Abdurrahmann pasa irányította 10 ezer fő, janicsárokkal és szpáhikkal erősített sereggel. Az első általános gyalogsági rohamot Károly herceg csapatai hajtották végre, amely súlyos kudarccal végződött, de augusztus végére a kiegészítő hadtestek megérkezésével a végső támadásokra szánták el magukat. Szeptember 2-án, hétfő délután 3 óra táján megszólaltak a rohamra hívó lövegek, s amikor beesteledett a

várban megszűnt minden ellenállás. Így szabadult fel 145 évi török megszállás alól Buda, majd megkezdődött a török kiűzése az országból.

Bihar-vármegyében 1686-ban indult meg a felszabadító háború, elsőnek a legjelentősebb városok közül Szentjobb vára szabadult fel, több évig itt tartották a megyegyűléseket is. A vidéki részek és Debrecen már felszabadult, amikor 1691-ben, annak is október havának 21. napján, a bádeni őrgróf vezetésével megkezdték a császári csapatok a váradi vár visszafoglalását. Nem jártak eredménnyel csak következő év június 5-én, amikor a basa végre feladta a vár védelmét. A török pusztítás nyomait még az 1696-os adóösszeírás is jól mutatja, amikor a megyében, a hatalmas területen mindössze 4472 lakott porta állott.

1693-ban a török vezér Gyula és Temes várát, a török csapatokat élelemmel látta el, igen nehéz körülmények között, mivel a magyarok már szorongatták őket, eközben azonban szintén nagy pusztítást végzett és 6.000 embert rabszíjra fűzött. Szalontán is nagy pusztítást végeztek, s aki tudott ismét csapat-papot hagyott hátra, így menekült. Ez volt a vidék második „nagy futása”.

Gyula visszafoglalása 1694. december 11-én történt, így környékünkön ezzel vége lett a törő uralomnak. Ekkor már Szalonta az elpusztult helyen és városban magát újra községgé kezdte rendezni.

A kisebb települések, mint Zsadány is, teljesen elpusztult, főleg az ősi hadiútvonal miatt, ami a falut mindig felvonulási tereppé tette Gyula és Várad, Gyula és Debrecen között, az északi és a keleti hadiútvonalak közeli találkozási pontjai miatt.

Sokat szenvedett a lakosság, sok nélkülözésnek és keserűségnek volt kitéve, amit jól jellemez néhány sor, amely abban az időben íródhatott: „a mi orcánk megfeketedett a bánat miatt, a bujdosásba a mi szívünk nyugalma megszűnt, este félelemmel fekszünk le és reggel siralommal kelünk fel, fekete kenyereinket szemünk könnyeivel sózzuk meg”. (19.).

A török erő megtörésével remélhette az ország, hogy a hadjáratok sanyarúságait kipihenheti. Váradon és környékén a 32 éves török uralom nem múlt el nyomtalanul. Minden megváltozott, ami magyar volt, de a keleti szokásokból kevés maradt meg, mert minden romhalmazban állt.

Országunk és Zsadány is sokat szenvedett a tatár-török hadjáratok során, ami egész addigi történetünkön érezteti hatását. A gyászos emlékü mohi csata a tatárok jelenléte és mérhetetlen pusztítását jelentette: általában halomra öldösték a lakosságot, kevés embert hurcoltak el szolgaként. A településeket felégették, s csak azok maradtak életben, akik védett, nehezen járható helyeken húzták meg magukat. A mohácsi vész borzalmaait a megye és e terület ugyanolyan nehezen élte át, mint a nevezett csatavesztési hely környéke.

Török utáni időszak

A Rákóczi szabadságharc ismert eseményeit követően, a szatmári békével lezárult egy korszaka a káros pusztításoknak, fejlődésnek indultak a települések, számuk egyre gyarapodott: 1715-ben 396, 1720-ban 442 lakott helységből állt Bihar-vármegye.

A megye lakossága az 1704-es rác dúláskor szenvedett nagyon sokat, majd ez megismétlődött 1735. körül.

A korabeli birtokrendezés és az adózás megyeszerte túrhetetlen állapotban maradt. 1735 tavaszán Békés megye Szentandrás településében lázadás keletkezett, mely hazai történelmünkben Péro lázadásnak neveztetett. Péro valódi nevén Szegedinác Jovanovics Péter, a marosmenti pécskai rác határőrök kapitánya volt.

Az elégedetlenség indító oka a földesúri szolgálat volt, s hamarosan megértésre talált a megye többi települése körében is, kiváltképpen Sarkadon volt erős tábora térségünkben.

A szentandrászi uradalom kezelője a megye akkori pénztárnoka, Tolnay István volt. Nagyon keményen bánt a jobbágyaival, zsarolta, megverette őket. A bérlő és a jobbágy közötti viszony annyira kiéleződött, hogy 1734-ben két ízben is felgyújtották Tolnay magtárát, ekkor történt, hogy Péro nem akart tisztársaival a kormány kívánságának megfelelően a katolikus vallásra áttérni, így érintkezésbe lépett Békés és Bihar vármegye elégedetlen népével és felkelés esetére fegyveres segítséget ígért nekik.

A lázadás 1735. április 27-én tört ki Szentandráson, s ez érintette Bihart többszörösen is: a felkelő csoport ezirányban húzódik el, pusztítva rombolva, majd a kapitány bebörtönzése után tisztársai a jó zsákmány reményében a környező településeket, többek között Vésztő és környékét elpusztította. De Zsadány sem maradt ki a pusztításból, erre utaló pl. a Rácszállás területi elnevezés.

A lázadás Sarkad, Zsadány és Ugra településéig terjedt el, de Szalontát már nem érintette.

Az indító ok szabályozása, megoldása még váratott magára: a Mária Terézia féle úrbéri rendezésre 1767-72. között került sor.

A 17. sz. közepén , pontosabban 1651-ben kapott először papot a település, majd pedig ezt követte 1653-ban egy másik pap küldése.

A század végén, a török elvonulása után , 1698-ban a református templom rendbehozatalával kezd normalizálódni az élet, de ez nem tart sokáig, mert a nyugalmat a rácok portyázása zavarja egy évtizedig.

A Református Egyház

Atyáink a vallásújítás első korszakában térhettek át a református vallásra, a többi hajdú településsel együtt, tehát még akkor, amikor Bocskai István a protestánsok védelmére fegyvert fogott és törvény által biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlását. Ezen időszakban a katolikus főpapság üldözte a protestáns vallást gyakorlókat és jezsuitákat küldött szét az országban, hogy azokat vezessék át, térítsék meg.

Az írás szerint a 17. sz. közepén Zsadányban is megjelentek, úgy 1646-48. körül, a lakosok fegyverrel álltak ellen és a jezsuiták szégyenkezve, átkozódva távoztak el. Nem került sor tettelegességre, de nem sok választott el tőle: a jezsuiták a kistemplom homlokzatára erőnek erejével fel akarták tenni a keresztet, de végül az erősebb félnek, a helybelieknek engedtek, s eltávoztak dicstelen körülmények között.

Már több fogalmat említettünk, érdemes ezeket részletesebben is felvázolni, de nem a teljesség igényével tesszük ezt.

Mi is a vallás: nagyobb embercsoportnak a természetfeletti, náluk hatalmasabb, mindenható erő (Istenek, Szellemek, stb.) létezésébe vetett hite.

Katolicizmus alatt értjük mindazon politikai, állami és társadalmi jelenségek összességét, melyek meghatározója a katolikus hitben gyökerező magatartás.

Római katolikus egyház a katolikus tanítás szerint Krisztus által személyesen alapított, egyetemes, örökké fennálló, tévedhetetlen egyedül üdvözítő egyház, élén a láthatatlan Krisztus helyett a katolikus egyház látható feje a Pápa.

Jezsuiták: katolikus szerzetesrend, 1534-ben alapította Loyolai Szt. Ignác, III. Pál pápa 1540-ben megerősítette, az ellenreformáció vezető ereje lett. Tevékenységük fő területe a hittérítés, az oktatás, a tudományos kutatás és a nagyvárosi lelkipásztorkodás.

Protestantizmus a katolikus rendek határozatával szembeszegülő, a római katolikus egyház hitéleti gyakorlata ellen protestáló (tiltakozó) teológusok és vallási csoportok által megteremtett keresztyén hitforma. Eredetük szerint megkülönböztetendők az evangélikus (lutheránus) egyház, a szűkebb értelemben vett református egyház (presbiteriánusok), az anglikán egyház és a különböző egyházközösségek, pl. independensek, baptisták, metodisták.

Reformáció a 16. sz.-i Európában a katolikus egyház ellen irányuló, Luther, Zwingli és Kálvin által elindított, új, a papságtól független egyház kialakulásához vezető mozgalom. Kezdetének 1517. október 31-ét tekintik, amikor Luther Márton kitűzte a wittenbergi vártemplom kapujára 95 tételéből álló téziseit.

Református egyház: Zwingli és Kálvin reform eszméi alapján megszerveződött vallási közösségek összessége. Jellemzője a predesztináció tana, szigorú vallási fegyelem, egyszerű istentiszteleti forma, a közösségek presbitérium és zsinat általi vezetése, erős politikai aktivitás.

1647-ben a szabad vallási gyakorlat megadása után a debreceni zsinat határozata szerint ez az egyház is választott belső elöljárókat, s ezzel vette kezdetét a szervezett hitélet.

1653-ban a katolikus egyházi szentszék a zsadányi református egyházat a katolikus egyházból végképp kirekesztette, de azért a papi tizedhez való jogát a végsőkig, 1848-ig fenntartotta.

A hitélet kezdetével a református egyházak szervezéséről, az istentiszteletek megtartásának rendjéről szabályokat hoztak, illetve az első teendők közé tartozott azon elhatározásuk is, miszerint a meglévő kistemplomot 1698-99-ben kibővítették, de csak torony nélkül: volt a templom déli oldalán egy kis fatorony, de olyan kicsiny, hogy a földről harangoztak.

Száz esztendő múltán, 1794-99-ig építették a most meglévő tornyot és templomot, amit bizonyít a torony újjáépítésekor, 1863-ban levett toronygombban talált vers is:

„ Krisztus Urunk után 17. századot írának
Kilencvenkilencet ehhez számlálának
Isten kegyelméből ez a torony épült
Egy százal ezelőtt a templom elkészült
Ne kérdezd hány téglát raktak a falába
vagy hány véka meszet mázolának rája
De tudd meg akkor is igen sokan voltak
Az építésében akik buzgólkodtak
Szíjjártó János volt a prédikátor
Ugyanakkor vala Balogh István rektor
Balogh János uram volt akkor főbíró
Lovassi Sámuel a mindent megíró.”

Az első Istentiszteletet 1800. januárjában tartották a templomban.

Közben azonban 1863-ig több ízben volt nagyobb templomi munka: 1818-ban nagyjelentőségű esemény történt, elkészült az első toronyóra, majd 1828-ban a templom és torony renoválására és meszelésére került sor.

1842-ben templomunkat az a szerencsétlenség érte, hogy a villám beleütött a templom tetőzetének közepe táján, s nagy darab helyen az összetartó gerendát, szarufát megégette.

Elhatározták, hogy a megsérült, s korábban elavult tetőzet helyett újat készíttetnek, igaz már pénzük erre nem volt, de felajánlották az un. Garzói-föld egyéves árendáját munkabér és költség fejében. Így készülhetett el a tetőzet és így lehet a két harangot is a helyére tenni.

1846-ban a nagyobb harangot a presbitérium határozata alapján az okányiaknak eladták és e helyett egy nagyobbat kívántak öntetni, ezért Pestre küldték Németh János főbíró és Nagy Ferenc kurátort, s míg ők oda voltak, addig a kisharang elhasadt, így két harangot kellett öntetni.

1862-ben már a torony olyan rozzant állapotban volt, hogy ledőléssel fenyegetett, s a május 18-án megtartott népgyűlésen elhatározták a torony lebontását és majdan felépítését.

Ennek során 1863-ban a torony kőfala másfél öllel magasabb lett, melyhez a Bölcsiben lévő templom rommaradványait használták fel., majd a torony tetőzetét lebádogoztatták és beme-szelték. A munkákhoz április 20-án fogtak és május 14-én, áldozó csütörtökön a templom-gomb is a helyére került. A munkát Nagy Mihály nagyváradi építőmester végezte el, 17.000 Ft és 10 köböl búza fejében.

1884-ben Kiss Ferenc gondnoksága alatt ismételen meszelésre és nagyobb karbantartásra került sor, szintén váradi mester végezte el a munkát, nevezetesen Marcsó István. A költségek fedezetére a községi szegény magtárból 50 köböl búzát kapott az egyház.

1886-ban Kiss Ferenc gondnoksága alatt a nagyharang megrepedt olyannyira, hogy azt tovább használni nem lehetett, ezért az egyháztanács úgy határozott, hogy mindkét harang helyett újat kell önteni. Megállapodás született a Scherhoffér pozsonyi céggel a harangok öntésére, s azokat ünnepélyes körülmények között mostantól vas állványra helyezték el. A költségek miatt az egyház szőlőföldjeinek egy részét értékesíteni kellett.

1889-ben a templom belsejének elavult, a padok elkorhadtak, ezért elhatározták azok újonnan való megcsináltatását. Egyezsége léptek Puskás Albert kőműves és Mogyorós Gergely asztalos mesterekkel, akik még abban az évben elkészítették a munkát: padokat, szószéket, asztalokat. A munkák költségeit az egyháztagokra vetették ki. A gondnok Balogh Pál volt.

1893-ban Tar Ferenc gondnoksága alatt a lelkészi udvar melletti Szabó Lajos kerékgyártó házát az egyházi előljárók megvették, s a lelkészi udvarhoz csatolták, de abból ugyanannyit a fiúiskola udvarának bővítésére használtak fel.

1896-ban a lelkészi lakot renoválták Dányi István gondnoksága alatt. A falazatot feljebb emelték, s a régi nádtetőt átcserezték cserépre. A munkát Gyenge Sándor építőmester végezte el, a költségeket a H. Németh Ferenc-féle kegyes alapítvány finanszírozta, amelynek felügyeletével Nagy Imre volt megbízva.

1899-ben Németh János gondnoksága alatt a leromlott fiúiskola helyett új iskola és fitanitói lak építését határozták el. A tervet készítette és a munkát végezte Borbély Lajos szalontai mester.

1907-ben Ilyés Ferenc gondnoksága alatt az egyháztanács újólágt szükségesnek látta a templom és a torony kijavítását. E munkára árlejtést hirdettek meg, amelyet Magyar János szabadkai vállalkozó nyert el. A templomot és tornyot kívül-belül kijavították és égszínkére befestették. A templom belsejében a szószék, az úrasztala és a padok, valamint a folyosó elöl lévő része is festésre került, valamint az aranyozást felújították. A két külső faajtót vasajtóra cserélték, mert állandóan elkorhadt az időjárás viszontagságai miatt, illetve a déli részén lévő ajtó elé vasszerkezetű esővédőt készítettek. A toronytető 2,70 m-rel megemelkedett az építés következtében, új gombvitorla és csillag készült. A torony és a templom tetőzetét szürke színűre festették be, a templom körüli kökerítést elbontották és helyébe vasrácsos kerítés készült, a vasmunkát Mezey Imre szalontai lakatos mester készítette. Mindennemű munka faállvány nélkül, kötélállványról készült, még a toronytető esetében is.

1931-ben részleges meszelésre került sor: fehérrel meszelték át a szükséges részeket, de ezt nem mindenütt végezték el.

A hitéletet, annak gyakorlását ezen munkálatok nem zavarták, sőt inkább a közösség további összekovácsolását jelentette. Kitekintettek a környező világra is, járatták az egyházi lapokat is.

Ezidőtájt jelent meg a Református Ifjúság című ifjúsági havilap (Kolozsvári kiadású, Pálffy Károly szerkeszti és adja ki), a Reformátusok Lapja (Komádi), amely a csonka nagyszalontai Egyházmegye értesítőjeként havonta jelent meg. Ennek IV. évfolyamának, 3., márciusi számában ezt olvashatjuk: a verset egy kedves zsidányi testvérünk, lapunk hű barátja és olvasója írta. A vers írója Kiss Gézáne (volt települési képviselőnk, Géza néhai nagymamája), s a közölt vers az alábbi:

Hozd a szeretetet erre a világra...

Atyánk! ki intézed sorsunk a magasból,
Nézz reánk kegyes égi hajlékodból.
Nézd meg e zavargó, bűnös nagy világot,
Mely már nem is látja a Te szent hajlékot.
Elfelelték már a Te szent törvényeidet,
Kihalt a szívekből a testvéri szeretet.
Hallgasd meg imánkat mennyei jó Atya,
Hozd a szeretetet erre a világra!

Atyánk! ha megkondul templomunk harangja,
Indítsd a szíveket néma bűnbánatra.
Atya fiú, testvér, rokon-barát, nemzet,
Fogjon mind egymással testvér módra kezét.
Gyilkos fegyverekből szerszámot kovácsolj,
Káros elemeknek: víz, eső... parancsolj.
Hallgasd meg imánkat mennyei jó Atya,
Hozd a szeretetet erre a világra!

Atyánk! Mindenható felséges Istenünk,
Áldd meg a mi sokat szenvedett nemzetünk.
Balsors kit régen tép, hozz reá víg esztendő,
Hiszen megbűnhődte a múltat, jövőndőt.
Népek millióin rettegés ül ismét,
Háború borzalmát üzd el Uram innét.
Hallgasd meg imánkat mennyei jó Atya,
Hozd a szeretetet erre a világra!
Hozd a szeretetet, amely boldogító,
Hosszútűrő, kegyes, soha el nem fogyó.
Terjeszd ki felettünk óh, az áldott békést,
Erősítsd népednek Benned bízó hitét.
Gyógyítsd a megsebzett, zaklatott szíveket,
Hogy ünnepelhessünk boldog, magyar ünnepet.
Hallgasd meg imánkat mennyei jó Atya,
Hozd a szeretetet erre a világra!

A verset író gondolatai mély érzelmekről adnak számot, gondolatai időtállóak, épp-
úgy érvényes a mára, mint volt a tegnapra, s lesz a holnapra. Szép vers!

1955. decemberében a vihar erősen megrongálta és leszaggatta a régi bádoggal tetőzetet. A
javítást három gyulai mester végezte el, Schneider Ferenc vezetésével, 1956 tavaszán, 20.000
Ft-ba került a munka.

Már korábban, 1948-ban indokoltá vált a teljes renoválás. Ezt 1957. őszén kimondta a
presbitérium is, bár több presbiter váltig hangoztatta, hogy nem jön össze a szükséges pénz a
munkálatokra. Mégis hozzákezdtek. Október elején Veres Miklós bádoggal mester tanácsolta a
bádoggal teljes cseréjét, mivel az szitaszerűen ki volt lyukadva. A pénz egy része gyűlt csak össze,
ezért csak 58. augusztusában érkezett meg a bádoggal mester, aki leszedte a bádoggal a
toronyról, s megdöbbenve látták, hogy alatta a faanyag lisztszerűen széthullt.

Megint nem tervezett kiadásra került sor, az anyagok beszerzése pedig rengeteg utánajárás
igényelt. A munka végül szeptember 3-ra elkészült, a bádoggal tetőt kétszer lefestették, a csillagot,
zászlót szintén. A tornyot ekkor sikerült bemeszelné, hozzá a 10 q meszet Borsod megyéből
hozatták. A mestereket 30 család segítségével látták el élelemmel a munka alatt, így is 31.000
Ft-ot kellett fizetni.

A templom kijavításához társadalmi munkát vettek igénybe, mert a szükséges pénz valóban
nem gyűlt össze. 120 férfi és nő, köztük a 4 kőműves mester munkája több mint 25. ezer Ft-ot
jelentett: ennek során lehántották, lekaparták a régi vakolatot, meszet, a falakat malterozták,
majd két sorral meszelték.

Mint korábban említettük a templomban két harang található:

- a nagyharang súlya 539 kg, 1782-ben készült,
- míg a kisharang 237 kg., 1728-ban öntötték.

Nagy nehézségek árán sikerült megszerezni és az utókornak megmenteni egy ezeknél kisebb harangot, amely lélekarangként szolgálhat, de jelenleg nincs az Egyház birtokában. Ennek elhelyezésére, átadására és felavatására hamarosan sor kerülhet. Kb. 1907-ben készítette Szleszák László budapesti harangöntő, átmérője 35 cm., magassága 50 cm., súlya 49 kg., felső és középső díszítéssel rendelkezik.

További statisztikai adatok a templomról:

- a toronymagasság 30,88 m.,
- a templom hossza 24 m.,
- ülőhelyek száma 500 db.

1960-ban a templomban található orgonát újították fel: ennek során 11 sípot felhangoltak, kitisztították a teljes hangszert, majd belülről a templomot kifestették. Az orgonát 1924-ben Fittler Sándor készítette.

1962-ben a templom összes ablakait a hívek adakozásából újjal cserélték ki.

Ebben az időszakban a zsadányi gyülekezet 3.516 főt számlál, míg a templom építésekor, 1798-ban mindössze 1085 lelke volt a községnek.

Zsadánynak 1711-től a mai napig 30 lelkésze volt. A rendelkezésre álló nevek és a szolgálatban eltöltött idők az alábbiak (de korábban is voltak papok a községben, elsőnek 1651-ben Czatári János):

Gentsi	2 év
Hunyadi János	2
Szöllősi	3
Németi	2
Pataki	1
Pesti	2
Helmetszi	3, 1722-ben itt hunyt el
Dénesi	3
Polgári	2, itt hunyt el
Várad J.	2
Sárai J.	5
Somlyai Gy.	12
Pap J.	5
Szombati Kiss István	20
Földesi J.	2, itt hunyt el
Költő István	2
Fodor J.	4
Komáromi Dániel	9
Szójártó János	5, itt halt meg 1799. október 22-én
Bor István	39, 1838-ig szolgált, 4 segédlelkész is volt ideje alatt
Szilágyi M. József	
Varga Lajos	22, itt hunyt el
Nagy Benjámín	55, 1863-tól 1918-ig szolgált, itt hunyt el
Bay József	17, 1918-1935, világhírű fizikus Bay Zoltán testvére

Nagy Lajos	31, 1935-1966
U. Nagy László	21, 1966 - 1987,
Várady Jenő	3, 1987 - 1990,
Béres János	3, 1990 - 1993,
Futó Zoltán	5, 1993 - 1998,
Karikó Zoltán	1998-tól, reméljük sokáig szolgálja a falut.

A templom melletti lelkészlak épületének állaga olyannyira leromlott, hogy felújítása nem volt gazdaságos. Ezért a gyülekezet elhatározta, hogy újat épít állami és egyházi, valamint jelentős lakossági és önkormányzati támogatással. Az építés 1997-ben vette kezdetét és nagy erőfeszítések árán 1998 szeptemberére lakható állapotba került. A lakás egy épületben került elhelyezésre egy gyülekezeti teremmel, ezért került sokba az építés mind anyagilag, mind pedig időben is. Korszerűen lett kialakítva, minden igényt kielégít napjainkban.

A falu gazdasági helyzete a középkorban

Sok eddigi és ezutáni leírás is tartalmaz erre vonatkozó adatot, de itt és most egy nagyon érdekes megközelítésben kívánom e tárgykört érinteni: ugyanis rendelkezésemre áll egy 1894-1906. között keletkezett rövid kézírás, amely a településre vonatkozó főbb krónikát tartalmazza és ennek segítségével, részletei felhasználásával írom le ezt a részt.

Ez az írás több ponton hiteles, de vannak pontatlan részei is, azonban a fő gond az, hogy nincs utalás arra, hogy mi alapján készült, milyen forrásokon alapul, így egész tartalma bizonytalan.

Ez az írás is meghivatkozta azt, hogy Zsadány, mint I. István király kincstári birtoka már 1002-ben létezett, s ezt Esterházy herceg ügyvédjének, Sárvári Jakabnak tulajdonítja, aki a későbbi Urbarialis Contractus megkötése alkalmával mondott előadói beszédében ezt kifejtette. De hogy hol, mikor és mit mondott nincsen írásos nyoma, esetleg román levéltárakban bukkanhatunk rá valamikor.

I. Rákóczi György fejedelem mint egész Bihar vármegye birtokosa kapcsolódik községünkhöz, mivel a többi 15 másik településsel együtt alkotják a derecskei Domíniumot, s ez a felmérésekben és összeírásokban is így szerepel.

A nehéz időszakban hozzá fordultak a település azon lakói, akik úgy tartották, hogy ezen vidéken való lakás nem bátorságos: Nagy Ferenc, Végh Mihály, Matolai Bernát, Nagy György, Kereki Mihály, stb. Nekik a fejedelem Szathmár megyében adott lakást ideiglenesen.

Miért kerülhetett erre sor?

Azért, mert a települést ez idő tájt is több alkalommal elpusztították, felégették, kifosztották és napirenden volt a karóba húzás is. Több esetben elnéptelenedett a település, ezt a kis- vagy nagyfutas krónikai rögzítése bizonyítja.

Zsadányban két-három ilyen futásról lehet szót ejteni, míg a szomszédos Szalontán két nagy futásról emlékezik meg a történelem. Nálunk kettő a törökökhöz kapcsolódik: az első 1598-ban történt, amikor Váradot nem tudták elfoglalni és elvonulásuk során okoztak fel nem mérhető károkat, a század közepén történt felvonulások során, majd 1693-ban, amikor a Várad vár védelmét a pasa feladta és ismételten az elvonulásukat követte az irtózatosságtól. Valamiféle futás vagy bujdosás a rácokhoz fűződik a 18. sz. elején.

Mіндеzen kisfutást a hazaszállítás vagy megülés követte, amely során ismételten benépesült a korábbi lakott hely. Kivéve azokat, amelyek a török dúlást követően többet már nem léteztek önálló településként, mint korábban: elpusztult Bölcsi, Papi, Orosi, Püski, Fancsika helységek.

A település ősi vagy hadiútvonalának közelében ezidőtájt éjjel-nappal örök álltak, akik a közeledő tatár vagy török veszélyt jelezték kiabálásukkal: „Halládé jön a tatár!” Erre a jelzésre kezdődött el a menekülés a környező nádasokba, mocsarakba, ahova az ellenség nem mert bemerészkedni, mivel az életveszélyes volt annak számára, aki ott az utat elvétette. Ilyen búvóhelyek voltak a Kissziget, a Szigetekszigetje, a Nagyormány, amely ma nem is ismert, de a történelem feljegyzi, hogy ott ekkor egy fazék pénzt is találtak, amely a 30 éves háború idejéből származik. Mások szerint nem innen, hanem a kóborló-portyázó ráccsapatok szállása volt itt, amikor megfutamodtak a sarkadi várúrtól és hajdúcsapatok általi üldözés elől.

Ekkor itt telepedtek meg több helyen, köztük a ma is ismert Rácsszállás, s ők rejtették el a rabolt kincseket. Szerencsére a rácok nem sokáig maradtak itt, mert első éjszakáik egyikén felgyújtották Orosit és ezt a zsadányiak és a Komádi Hajdúcsapatok nem vették jó néven és

elüldözték őket Geszt felé, ahol csatlakoztak valamilyen török-tatár csapatokhoz, akik szintén itt bujdosnak.

Komádíróról még feljegyezhető az, hogy a Rákóczi időkben a kurucok, a hajdúk több gyűlést is tartottak (1672) itt, csapataik voltak erre, s így tudtak segítséget nyújtani abban az időben.

Innen ered egy településrész vagy lakotthely neve a Hallád név is. Ez Papi körül lehetett, ahol néhány ház annak idején találtatott, de nem volt akkora, hogy faluként számba jöhessen. De ezt az őrhelyet és a lakotthely közelségét bizonyítja az „Őr” előnév is, amely ekkortájt keletkezett és több családnév előtt is szerepelt: Őr Soós, Őr Kereki.

A település végleges megülését a szatmári békekötés idejére, 1711-re tehetjük, amikor a hazaszállás ténylegesen meg is történt, a több évtizedes bujdosást követően a leégett hajlékát felépíti a lakosság és a lábát megveti a régen kivívott jussán lévő területeken.

Az innen elvándorolt, eltelepült lakosság a békésebb idők beálltával ismét visszajött a pusztává lett helységbe, melynek földjeit szerették, melynek határát védelmezték, minden idegen foglalótól erejük szakadtáig. Ilyen volt az 1730. körül történt esemény is, amikor a megyei visszaszerzési bizottság birtokrendezést kívánt végrehajtani, s a környékbeli volt, valós vagy vélt birtokosok jogot formáltak bizonyos birtokokra, amelyet azonban a község lakossága nem engedett, illetve megelőzte őket.

A váradi káptalan is hatalmas területet kívánt megszerezni, de a birtokait herceg Esterházy is ki akarta terjeszteni, erről szól az Erdőhely története, mivel akkor papi előnevet viselt, a káptalan kívánta megszerezni, eredménytelenül, mert a település akkorra már rendezte, becikkelyezte, megvásárolta a területet. Igaz, az erdős terület fájának tulajdona a herceget illetve, megmagyarázhatatlan módon, aki kiírtatta a fákat és bokrokat azzal, hogy a visszamaradt földtulajdon azt illeti, aki a kivágást és onnan a fa Derecskére, az uradalom központjába szállítását elvégzi. Ez a terület a Tokai tanya, Erdősarok környéke volt, az előbb említetten túl.

Falvak a középkorban

Ha faluról van szó, nemcsak a lakott településmagot kell értenünk rajta, hanem a hozzátartozó területet - a falu határát - is: a szántóföldeket, a réteket, legelőket, erdőket, sőt vizeket és lápokot.

A kora Árpád-kori falu még más képet mutatott, mint a későbbiek. Házai félig földbe vájt veremházak voltak, egyetlen helyiséggel, kémény nélkül (csak gondoljunk bele) és egy halmazban álltak ugyan, de távol egymástól és rendezetlenül.

A kezdetleges földművelés folytán a falu ekkor még gyakran változtatta helyét: ha szántóföldje kimerült, újat tört fel a határban és oda, mellé költözött.

A 13-14. sz.-ban vált általánossá a falu máig szokásos formája, az un.: soros-utcás település. A telkeket, vagyis a házhelyeket, amelyek egy család gazdálkodását alkották, egymás mellett, az út két oldalán mérték ki, rövid oldalukkal az út felé. Körül volt kerítve, az utca felől széles kapuval, melyen a szekér is befért, átfért.

A kapu (latinul a porta) ezért magának a parasztgazdaságnak a jelképe lett.

A telken hosszúkás faház állt, rendszerint három helyiséggel: középtűt konyhával, ebből nyíló egyik oldalon lakószobával, illetve kamrával.

Kőből ekkortájt, 14-15. sz. szinte csak a templomokat építették.

Atyáink a földet fekete ugarul használták. A búza alá háromszor szántottak a kezdetleges, 4-6 ökörrrel vontatott ekével. A földek tulajdona nem volt rendezve, csak kollektív tulajdon volt, ezért a területek használatának sorsolására, kiosztására minden év Pünkösöd táján került sor. Ez 1764-ig történt így. Abban az évben azonban korábban osztották, mivel a nagyon elterjedt bogáncskóróktól, szamártövistől nagyon fáradtságos és időigényes munkával meg kellett tisztítani a földeket, s úgy döntöttek, hogy ki-ki a saját művelésű földjét hozza rendbe.

Ekkor osztották el a Sebes-Körösre nyúló földeket is, ennek ismét az volt a célja, hogy mindenki tartozott a kaszálója végében egy megfelelő védpartot készíteni, hogy a vízáradáskor, amely minden évben legalább 2-3 alkalommal ismétlődött, legalább némi védelmet biztosítson a termőterületeknek és a települési határnak.

Ennek a kaszálónak a felosztása és a védmunkák elvégzésének ideje 1862-ig tartott, amikor a történetíró azt mondja, hogy „ekkor hánytuk meg utoljára Körös partot”.

Úgy gazdasági, mint közegészségügyi szempontból nagy fontosságú volt Bihar és Békés vármegyére a vízszabályozás. Első okot erre az szolgáltatott, hogy a folyók medrében felállított malmok vízduzzasztói minduntalan árvizeket okoztak a szomszéd településeknek, különösen többek között a vésztői malom duzzasztása a szomszédos Bihar megyei településeknek is.

1751-ben Bihar megye kérte Békést, hogy e bajokat valamiképp orvosolná, de érdemleges intézkedésre csak húsz év múltán került sor, 1772-ben.

A munkálatok a Sebes-Körös megvizsgálásával, majd Vésztőnél a levezető csatorna megépítésével 1778-ban kezdődnek.

Ezzel azonban csak bajt hoztak a lakosságra és a megyei területekre, mivel a felülről lefelé megindított vízszabályozás következtében a szabadon rohanó víz Vésztő, Szeghalom és Körösladány határait úgy elöntötte, hogy lakossága ki akart költözni e területekről. Így e kezdetleges kísérleteket hamarosan befejezték, majd központi megvalósítás vette kezdetét közel évszázad múltán.

A 19. sz. második felének a térség mezőgazdaságára nézve is jelentős munkálatai a Sárrétek lecsapolása veszi kezdetét, illetve fejeződik be, ugyanis a munkák a század első harmadában már megkezdődtek: ennek több oka is volt, a fentiekén kívül a települések lakosságainak száma megnövekedett és nagy számú embert kellett védeni, valamint a termelés biztonságának növelése, a termőterületek mennyiségének növelése is célként szerepelt a munkák elvégzésében.

Meg kellett szüntetni a vízimalmok működését, mert az ezek miatti felsőbb szakaszok duzzasztása mindenkori veszélyforrás volt.

A Berettyót 1854 és 1857 között terelték új mederbe, lényegében Földestől Szeghalomig készült el a 19 km. hosszú és 120 öl (egy öl = 1,89 m.) gátszélességű csatorna. A Berettyó rendezése után 1858 és 1863 között a Sebes-Körösnek készítettek 48 km-es csatornát, ezzel gátrendszert, Komáditól Szeghalomig (20.).

De a munkákkal nem álltak le, mivel a felső szakaszon is el kellett azt végezni: ez 1883-ra lett kész Nagyváradtól, illetve ennek jobb partján Fácánostól, bal partján pedig Gyíres községtől kezdődően. Az 1881. évi árvízi pusztítás készítette elhatározásra a politikusokat a gátak megépítésére, mivel ekkor volt az utolsó nagy árvíz, amely gátak megléte előtt történt.

A tervek közül Bodoki mérnök elgondolása volt a nyerő, amelynek alapján ténylegesen 1867-re készült el a gát, melyet közben gátszakadások is értek, így azokat tovább kellett erősíteni, építeni, mert az elméleti tervek a gyakorlatban bizony gyengének minősültek, sőt később ez többször is bebizonyosodott.

Így történt ez 1925-ben is többek között. Az I. világháborút követő nagy csapás ez az árvíz volt (azóta sajnos több is volt). Ezt a bajt főként az a körülmény okozta, hogy a trianoni szerződés következtében a Sebes-Körös vizét szabályozó Ármentesítő Társulat ketté osztatott és a magyar területen dolgozó rész nem tudta az összeköttetést fenntartani a román területen lévővel (ilyen hiba fél évszázad múltán is bekövetkezett, 1996-ban). Így történhetett meg, hogy a jég a Bihar megyei, a mi megyénk területén lévő Komádi és Dobai-puszta közötti mintegy 7 km-nyi hosszúságban feltorlódott, s a víz lefolyni nem tudott, a két part szélé kiöntött, s a természetes esés következtében, főként magyar területre, Bihar és Békés megye közel eső részére zúdult. A legnagyobb kár Vésztő és Okány települést érte, de érintette Zsadányt is, igaz itt csak a földeken okozott kárt és némely tanyán. A települést a mai Holt-ág környékén kerülte el, onnan vonult tovább. Erről a krónika és a szemtanú így számolt be: 1925 decemberének második felében, karácsony táján olyan nagy áradás következett be a Sebes-Körösön, hogy a gátak nem bírták tartani a vizet és, hogy az ár ne az elsősorban fenyegetett Komádi felé (a jobbraton keresztül) törjön, a komádiak falujuk védelmében az Olaj-tanyánál „suttymban” éjszaka átvágták a bal partot. A víz a mai Dobai, Körösújfalu, Bölcsi pusztákon át Vésztő felé szaladt és azt éjszaka érte el, egyetlen menekülés vasúton Szeghalom felé lehetett (21.).

Az árvizes történeteket követően az I. Rákóczi utáni időkkel, az 1702. évvel, a már feltűnt herceg Esterházy Pállal folytathatjuk, aki e területen birtokokat szerzett, s a század további története az

Ő nevével fémjelzett.

Megállapodás született vele, hogy a lakosságot jobbágyi iga alá nem szorítja, hanem továbbra is az előző cenzusokat, adókat fizetik az itt élő emberek, mint amennyit a Szabolcs megyei hajdú városok fizetnek a királyi kamara részére.

A herceg utódai 1745-ben megfélekedeznek ezen említett biztosításokról és cenzusról, s a 16 községgel úgy akartak bánni, mint valóságos jobbágyokkal. Ezen veszély elhárítása végett a legfelsőbb helyre folyamodtak, királyi és hercegi biztosításokra hivatkoztak, s mind a 16 községről küldöttséget menesztettek, így Zsadányból is. A zsadányi küldöttek: Balogh János és Beregszászi Mihály Budapestre utazott, s ott olyan kegyes rendeletet nyertek, hogy Bihar vármegye oda utasított, hogy a községek és a hercegi ház olyan szerződést eszközöljön, amelyben a cenzus az 1746. évi rendeleten alapuljon.

A hercegi ház fortélyosan cselekedett, csak ideiglenes szerződést kötött, de ennek az Úrbéri pátens, majd ennek hatására az Úrbéri szerződés, concensus véget vetett azzal, hogy mindennemű haszonvételtől, javadalmaktól, állandó szerződést kell készíteni az 1746. évi viszonyok alapján, s a herceg a határból egy talpalatnyi földet sem foglalhat el.

Az Úrbéri szerződésről részletesen írunk, ennek azonban a hatályosulása az évek során kárt szenvedett, ezért viták és panaszok forrása is lett. A szerződés betartása során olyan követelésekkel lépett fel a herceg, amely nem foglaltatott írásba, így pl. az úrikilenced, az adózások, az egyéb szolgáltatások tekintetében, a hivatalos és leírt taksákon felül követeltek meg a községektől.

Ezért emeltek panaszt a községek lakói, s ennek következtében per keletkezett az uraság és a községek között, mely pernek tárgya az 1783. évi szerződés ellen tett törvénytelen eljárás megszüntetése az Uraság részéről. ezen perben a lakosok kedvező ítéletet nyertek ideiglenesen, mert egy Gróf Rédei Lajos nevezetű helyettes alispán is segített megtámadni a jóváhagyott szerződést és azt meg is nyerték. De később végleg rendeződött e tarthatatlan állapot a lakosság, valamint a földesúr közötti viszony.

Érdemes szót ejteni a nagybirtok igazgatásról, igazságszolgáltatásról is.

A hódoltság korában a nagybirtok igazgatását a földesúr által kinevezett tisztartók és udvarbírák látták el. Sokrétű feladataik közül kiemelkedett a mezőgazdasági munkák felügyelete, a nagybirtok jövedelmének beszedése, a dominus ügyének intézése a hatóságok, a Bíróságok előtt.

A majorokban az ispán irányította a mindennapi munkát.

A nagybirtok igazságszolgáltató fóruma az úriszék, melyen a vármegye is képviseltette magát valamely tisztségviselőjével. A törvényt napot az uradalom központjában többnyire negyed-évenként, az ún. kántorböjtök idején (nagyböjt, pünkösd, Szent Mihály és karácsony kántorában) szolgáltatták.

Amíg a 16. sz.-ban a jobbágyok egymás közötti peres ügyeit a falusi bíróságon (a „falu füstjén”) intézték el, addig a 16. sz. végétől az úriszék elé került minden egyforintos értékhatárt meghaladó polgári ügy.

Természetesen az úriszék ítélkezett az uraság udvari népe, alkalmazottai, a nemesek egymás közötti és a földesúrral szemben felmerülő büntető ügyekben is. A pallosjogú úriszékről a vesztés fél nem fellebbezhetett más bírósághoz, az ítéletet végre is hajtották.

Tehát változás következett be az istenítéletekhez képest, de továbbiak is bekövetkeztek.

A kora újkor századaiban, amikor az ujjenyomatok és vérelemzés még a bűnüldözők álmában sem fordult meg, szentül hittek a kínvallatással kicsikart beismerő vallomások (regina probationum) bizonyító erejében.

A felvilágosodás e téren is változást hozott, Mária Terézia betiltotta a tortúrát, bár sok helyütt tovább alkalmazták azt.

Korábban a kínvallatásnak részletesen szabályozott menetrendje volt. Sok vádlott már a kínzóeszközök bemutatásakor vagy amikor a hóhér levetkőztette, megtört és bármit bevallott. A vádlottakat „csikó”-nak nevezett kőpadra fektették és csigázták, azaz kötelekkel nyújtották tagjait. A spanyol csizma a lábat szorította, alkalmazták a hüvelykszorítót is. A különösen „makacs” vádlottak oldalát, miután kötéllel felhúzták őket, fáklyákkal melengették, sütögették.

A gazdaság és gazdálkodás a településhez kapcsolódott, mindennapi életteret a falu és annak lakóközössége, lakóházai jelentettek.

A 19. sz. elején Zsadány településén lévő házak vert falúak voltak és nagy területen helyezkedtek el. A nagy nádas házban általában 2-3 generáció lakta az alsó és felső házat, melynek közepén szabad kéményes, padlás nélküli pitar volt, ahol 2 főzési lehetőség volt, a generációk számára. Ez a két kemence szája volt, amely a fűtést is megoldotta ekkor. A nagybirtokosoknál a falusinál jóval nagyobb cselédházak voltak és 3-4 cseléd családja lakott egy házban: kettő a felsőben, kettő az alsóban.

A sz. végén már vályog házak is készültek, de a tetőzet maradt nádfedeles. Az első cserepes ház a templommal szemben Szabó Jánosé volt, akinek még leszármazottait is cserepes Szabóként neveztek.

A sz. forduló után már más anyagokból is építkeztek, megjelent a fa, mint épületelem, amit bárdal szabdaltak, mivel fűrész ekkor még nem volt.

Mivel foglalkoztak ekkor az emberek?

A fő munka a földművelés és az állattartás volt, az ehhez kapcsolódó munkák végzése tette ki elfoglaltságuk jelentős részét. Jelentős volt az iparosok száma is, akik a földművesek tevékenységéhez kapcsolódó ipari, javító, szolgáltató tevékenységet látták el, s mellette kicsiny földjüket is művelték vagy részesművelést vállaltak.

Az idős szülők vezetésével gazdálkodtak, ők határozták meg a napi és a közeljövő gazdálkodási feladatait: mikor szántsanak, mit és mikor vessenek, milyen és mennyi állatot tartsanak, stb. A szülők voltak a gazdák, a pénzt csak ők kezelhették, s azt arra fordíthatták, amit a gazdaság, a gazdálkodás megkívánt. Övéké volt a ház, a föld és az ezzel való rendelkezés jogát ki nem adták a kezükből.

A gazdák főként búzát, kukoricát, répát, kendert termeltek, de emellett természetesen mást is, igaz kisebb területen: árpa, zab, stb. A földet lóval és ökörrrel művelték, azaz lóvontatású szerszámokat, kisgépeket használtak, kézzel kapáltak. Kezdetben kézi aratás és lóval történő nyomtatás, cséplés történt.

A „tüzesgép” megjelenésével, amely a gőzmeghajtást jelentette, tehát a gőzeke, cséplőgép használata megkönnyítette munkájukat.

Télen a gazdálkodók fát vágtak az erdön, trágyát hordtak, s ellátták az állatokat a ház körül. A nők kendermunkát, fonást, szövést végeztek, varrtak és ellátták a családot, főztek, mostak, kenyeret sütöttek. Az idősebb személyek fűtöttek, a gyerekekre vigyáztak és nagyokat pipáltak a kemence mellett.

A gazdák szolgálkat is fogadtak, illetve alkalmaztak. Voltak éves cselédek, hónapos summások és napszamosok. Ezek fizetése megállapodáson alapult, de az éhbért általában nem haladta meg. Ez függött a gazdától is, mivel már akkor is voltak jó és rossz gazdák, emberségesek és embertelenek is.

Jobbágysors az úrbérrendezésig a derecskei uradalomban (1702-1772.).

A feudalizmus. Az Esterházy-család birtokszerzése, a domínium létrejötte.

A történelmi korszak a feudalizmus, a középkori hűbériség, amely különleges politikai, katonai és közigazgatási előjogokkal rendelkező, legtöbbször a nemesség felső rétegéből származó földesurak hatalma (22.).

A feudalizmus a rabszolgatartó társadalom felbomlása után kialakult gazdasági-társadalmi alakulat. Alapja a földesúri földtulajdon, a feudum. A jobbágyok a föld használatáért feudális járadékot fizettek a földesuraknak. E két osztály alkotta a feudalizmus alapvető osztályait. A feudalizmus kialakulása a különböző országokban különböző időben történt: a Nyugat-európai országokban általában a VI-VIII. sz.-ban, a Kelet-európaiaknál a IX-XI. sz.-ban, míg Magyarországon a X-XI. sz.-ban ment végbe.

A feudalizmus gazdasági rendszerére kezdetben a természetes gazdálkodás a jellemző, amelyet az önellátás jellemez. Ezt az alacsony gazdálkodási fokot csak évszázadok után szorította háttérbe az egyszerű áru-termelés, amelyet jellemez: a termelőt az uralkodó osztály látta el a legszükségesebb termelési eszközzel, a jobbágytelekkel és ezzel odaláncolta a földhöz. Ez volt más szóval a röghözkötés. A harmadik jellemző a jobbágy személyes függősége a földesúrtól, a gazdaságon kívüli kényszer. Jellemezte továbbá a mezőgazdaság technikájának alacsony színvonala és lassú fejlődése.

A feudalizmus azért jelentett magasabb fokot a fejlődésben, mert a jobbágyot, aki saját tulajdonát képező munkaeszközökkel is rendelkezett, nagyobb mértékben tette érdekeltté a termelésben. A jobbágy a neki juttatott föld termésének csak kisebb részét adta a földesúrnak, s így érdekében állt javítani termelési módszerein, tökéletesíteni munkaeszközeit, kifejleszteni a mezőgazdaság új ágait.

Hazánkban a feudalizmus kialakulásának sajátos vonásait az adta, hogy nomád pásztornép letelepedése során fejlődött ki. Ugyancsak magyar sajátosság a feudális államalakulat is, amely a kezdetektől fogva sok népet fogott össze.

A feudalizmus korai szakasza, amelyet a természetes gazdaság jellemez, a XIII. sz. közepéig tartott, míg virágkora a XIV-XV. sz.-ra esett. További fejlődését, valamint majdani hanyatlását az ún. második jobbágyság egész Kelet-Európára jellemző rendszere határozta meg.

A magyar társadalom története a XIX. században végbement nagy átalakulásig elsősorban a nemesség és a parasztság története volt. A városi polgárság nem töltött be olyan jelentős szerepet társadalmunk történetében, mint a legtöbb nyugati államban, mivel nem volt jelentős sem számuk, sem anyagi erejük. Így érdemes csak a nemes és paraszt, a földesúr és a jobbágy helyzetével foglalkozni (23.).

A korai feudalizmus társadalmi rendje a nyugati államok századok óta alakuló-fejlődő lépcsőzetes társadalmi rendjével került közvetlen érintkezésbe, s kezd megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy az embernek nem a vérségi kapcsolat, hanem a királyi hatalomtól vállalt szolgálata jelöli ki helyét a társadalom rendjében (24.).

A kereszténység első századainak magyar társadalma továbbra is a nomád korból hozott elválasztóvonalat mutatja: szabadok és szolgák elkülönülését. A két nagy egységen belül nincsenek mereven szétválasztó jogi határok, legfeljebb a vagyoni különbségek iktatnak távolságot ember és ember közé.

A társadalom horizontális tagolódása mellett kialakul az egymás fölé helyezkedő rétegek rendszere is: a nemzetségfők népeket egységbe parancsoló nomád hatalmából az úri - később, amikor már a föld jelenti a vagyont, földesúri - hatalom körvonalai bontakoznak ki. Az úr udvarában szolgálatot teljesítő népek, a falvak határait művelő, állattenyésztő, halászó vagy az uraság szükségleteit fedező iparosok (pl. kovácsok) tartoznak alá, akik szabadok vagy szolgák (25.).

A leghatalmasabb földesúr maga a király, aki az Árpád nemzetség szállásbirtokai mellé magának foglalta le a hűtlen törzsfők földjeit, népeit és a gazdátlan területeket. Jelentős birtokai vannak az egyháznak, a külföldi lovagoknak, valamint a magyar uraknak, akik kilépnek a nemzetségi keretekből, hogy az uralkodó szolgálatába állva induljanak felfelé a társadalmi emelkedés útján.

A XV. századra letisztul a kép, amikor már a nemesség, polgárság és parasztság (jobbágyság) rétegei alakulnak ki egymástól jobban elhatárolva, alapját adva a lépcsőzetes rendi tagolódásnak, osztályok kialakulásának (26.).

De a nemesség a jobbágyságtól élesebben csak a XV. század végén, a nemesi rend zömét alkotó köznemesség politikai hatalmának kibontakozásával kezdett elkülönülni.

A nemesség zömének és alsó rétegeinek nagy érdeke volt, hogy közjogi állása és a nemesi egyenlőség elve a jog rendszerében rögzítésre kerüljön, ami végül sikerrel járt. Ebben nagy része van Werbőczy híres Hármaskönyvének, amely törvényerőt alakilag ugyan sohasem nyert el, de mégis törvénykönyv tekintélyre emelkedett, s három évszázadon keresztül az országnak, elsősorban pedig a nemesi jogoknak páratlan súlyú kútfője volt. A köznemesség politikai törekvéseinek jegyében szerkesztette meg az „una eademque nobilitas”, az „egy és ugyanazon nemesség” egyenlőségének tételét.

Ezzel párhuzamosan Werbőczy a jobbágyokra súlyos terheket rakott a szabad költözködési jog elkobzásával, a paraszt örökös röghöz kötésével, mivel ez a jobbágy egész társadalmi helyzetének átalakulását, alásüllyedését vonta maga után. „A jobbágy örökre földjéhez köttetett”- írta törvénykönyvében Werbőczy, csak munkája díja volt az, ami megillette földjén, ami a földesúr tulajdona és birtoka volt (27.).

Ez az állapot jellemezte a társadalom helyzetét, a földesúr és a jobbágy viszonyát az elkövetkezendő évszázadokban, amit a derecskei uradalom története is végig kísér.

A feudalizmus magyarországi felbomlása a XV. sz.-ban kezdődött, azonban ezt a folyamatot a török háborúk és a Habsburg Birodalomtól való függőség nagymértékben megnyújtották, és a kapitalizmus kialakulásának folyamatát rendkívül vontatottá tették. Az 1848-49-i forradalom és szabadságharc felszámolta a feudális termelési viszonyokat, azonban a forradalom veresége és a jobbágyfelszabadítás nem következetes végrehajtása a kapitalista termelési viszonyok térhódítását erős feudális maradványokkal terhelte. A feudalizmus maradványait véglegesen 1945-ben számolták fel (28.).

A török hódítás hazánk területének jelentős részét pusztává tette: a volt településeket felégették, azok romhalmazzá váltak, lakóit megölték vagy azok elmenekültek, elbujdostak a mocsarakba, így a régi falvak kihaltak, elnéptelenedtek.

Az élni akaró nép azonban minden pusztítást követően visszatér a lerombolt, felégetett családi tűzhely mellé, újrakezdi életét. De a bécsi udvar is kezdi magáénak érezni az országnak ezt a részét, mivel az elpusztult vagy elköltözött birtokosok vagyonára ráteszi a kezét, lefoglalja azt. Az ilyen módon elfoglalt óriási birtokok azt a célt szolgálták, hogy a királyi kincstárt pénzhez juttassák, azt tehermentesítsék (29.).

A XVIII. sz. elejére a kamara rendkívüli nagy összeggel - 264.749 Ft. - tartozott Esterházy Pál nádornak. I. Lipót császár (1657-1705) uralkodása alatt történt mindez. A császárról az alábbiakat kell tudnunk: 1640. június 9-én született Bécsben, apja III. Ferdinánd német-római császár, magyar és cseh király. Anyja Habsburg Mária Anna spanyol infánsnő (királyi hercegnő). Papnak (passauai püspöknek) szánták, vallásos nevelésben részesítették. Ő volt az utolsó választott magyar király. Magyar királlyá 1655. június 27-én koronázták Pozsonyban. Három felesége, 16 gyermeke volt, akik közül tíz igen korán halt meg. Német-római császárrá 1658-ban választották. Kiadta az Erdély közjogi helyzetét szabályozó Diploma Leopoldinumot. Nevéhez kötődik a Szent Liga és a Porta békekötése Karlócan, amely 25 évre biztosítja a helyzetet az akkori status quo alapján. 1705. május 5-én hunyt el Bécsben, a Kapucinus-kriptában temették el.

Munkásságát nem igazán pozitívan értékelte a közel korabeli történelem: papnak készült, de aztán zsarnok lett belőle. Negyvennyolc esztendőn keresztül üldözte a nemzetet, a Wesselényi összeesküvés részeseit lefejeztette, a gyanúsítottaknak javait elvétette, s végül bebörtönöztette. Borzalmasabb zsarnok még nem ült a magyar trónon. A leggyűlöltebb Habsburg (30.).

Kézpénzzel nem tudták rendezni az adósságot, így 1702. március 14-én Esterházy a nádori fizetésével adós kamarától 100 ezer Ft. fejében megkapta Bagos, Bajom, Berettyóújfalu, Derecske, Feketebátor, Félegyháza, Gáborján, Kaba, Komádi, Konyár, Oláhszentmiklós, Sáránd, Nagyszalonta, Tóti, Zsadány és az ekkor még pusztá Mezősas Bihar megyei falvakat zálogbirtokként (31.).

A zálogadásra a feudalizmus magánjogában leggyakrabban pénzkölcsön-szerződés esetén került sor, s az ilyen szerződés tulajdonképpen zálogkölcsön-szerződés (32.).

Más források másképpen írják le a birtokszerzést, illetve annak előzményét.

1702-ben Leopold császár a német vitézi rendnek eladta a jász- és két kun kerületet, amelynek Esterházy nádor ellentmondott. Később a nádor azt mutatta ki, hogy a császár a lázadók javait koboztassa el, és a császár hűségében maradtak között jutalmul és szenvedett káraikért pótlásul ossza fel, így kívánta megerősíteni később a szatmári békekötést (1711) is. Meglehető, az események azt mutatják, hogy a nádor a fenti eladásba később úgy egyezett bele, hogy a palatínusi jövedelem csonkulásáért kárpótlást kapjon (33.).

Más forrásból, későbbi iratokból más álláspont is kialakult a birtokszerzésre, miszerint a későbbi derecskei uradalomhoz tartozó községek nem tudták kifizetni a rájuk kivetett 100 ezer Ft. hadi költséget a kamarának, s ezt Esterházy herceg fizette le, s a tőke kamatai fejében, zálogul e birtoktestet kapta. Ha ez így történt, felvetődik egy másik probléma is: ha a községekre kirótt hadi költségek lefizetése ellenében kapta a birtokot, ez háború- és fegyverjogon (*jure belli et armorum*) szerzett birtoknak minősül, holott Leopold császár Bihar megyének - mint Erdélyországhoz kapcsolt résznek - birtokába nem fegyverjogon, hanem az erdélyi rendekkel kötött egyezség, tehát nemzetközi szerződés alapján jutott. Így olyan vélelem alakulhat ki, hogy herceg Esterházy a Bihar megyei hajdúközségeket „*jure fortionis*” (az erősebb jogán érvényesített érdek) szerezte meg (34.).

Herceg Esterházy ez irányú birtokszerzését furcsállotta a bihari rész, mivel megszegte fejedelmi ünnepélyes ígérését azzal, hogy az erdélyi fejedelmek adományai - nevezetesen a hajdúknak szóló adományok - sértetlenül megtarthatók. Ezt azért tehette, mármint az ígérlet megszegését, mivel a hajdúság iránt őseitől örökölt gyűlölettel és ellenszenvvel viseltetett, mert ez a terület az erdélyi fejedelmek és a protestáns ellenszegülés támasza volt., s az is maradt (35.).

Így alakult ki a derecskei domínium, amely a települések történetének másfél évszázadát határozta meg (36.).

A birtokba történő bevezetés nyomban megkezdődött, a községek többsége nagy ellenállást fejtett ki a földesúr hatalma ellen. E falvak lakói nem nyugodtak bele ősi szabadságuk elvesztésébe, a kapott hajdú kiváltságok elvesztésébe. Az elrendelt kamarai összeírás végrehajtását megakadályozták, ami nem vezetett ugyan sikerre, de gondot, nyugtalanságot okoztak vele a földesúrnak.

Mivel nem érezték biztonságban a domínium sorsát zálogbirtokként az Esterházyak, ezért felkérték azt örökös donatio, adomány címén. Ezt 1745. március 13-án kapta meg Esterházy Pál Antal herceg Mária Teréziától (1740-1780). Erre az adott okot, hogy a hercegnek legnagyobb része volt abban, hogy az 1741. évi országgyűlésen a magyar nemzet fegyverre kiáltott, vérét és életét (vitam et sanguinem) a királynőért és fejedelmi ivadékáért példátlan módon felajánlotta: ő maga egy egész lovasezredet saját költségén kiállított, felszerelt és azokkal a harctéren dicsőséget szerzett (37.).

Mária Terézia 1717. május 3-án született Bécsben, apja VI. (III.) Károly, anyja Erzsébet Krisztina braunschweig-wolfenbütteli hercegnő, trónra 1740. október 22-én lépett, megkoronázására 1741. június 25-én került sor. Férje (Lotharingiai) Ferenc István, aki 1745-től német-római császár. Tizenhat gyermekük közül kiskorukban négy meghalt. Nevéhez az alábbi fontosabb intézkedések fűződnek: megerősíti Erdély szabadságjogait, különválasztja a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, elkezdődik a budai királyi palota építése, országosan szabályozza a földesúri szolgáltatásokat (az úrbéri pátens kiadásával), 1771-ben elrendeli Szent István napjának augusztus 20-i megünneplését, az oktatásügyet átfogóan szabályozza (Ratio Educationis). 1780. november 24-én Bécsben hunyt el.

Mária Terézia királynőről a krónika azt írja, hogy férfi képességeit túlhaladó csoda-asszony. Trónraléptekor fél Európa rátámad, a magyarok hűsége (Esterházy vezetésével) mentette akkor meg. Jó a szíve, népboldogító tervei vannak. Kedvét keresi a magyaroknak, de a végcélja, hogy édesgetésekkel németté tegye az országot (38.).

A királyi adományozás a középkori jogban a tulajdonszerzés sajátos módja volt, a hű szolgálatot teljesítők jutalmazása és a jövőbeni hívebb szolgálatteljesítésre való ösztönzés végett (39.).

Az ismételt birtokba történő bevezetés, majd az azt követő összeírás bejelentése az egész domínium ellenállását váltotta ki. Ennek alapja a hajdúszabadság elkobzása és az ősi birtokok elvétele volt. A települések lakói és a földesúr között a viszály sohasem szűnt meg.

Zsadány község is contradicált, ellenvetést tett, hiszen a falvak az örökös földesúri jog, fennhatóság, következésképpen örökös jobbágysorsra jutásuk veszélye váltotta ki ellentmondásukat (40.).

1745. május 24-én történt a bevezetés Zsadányban, Fancsikán és Bölcsiben. Szász Pál Bölcsi, Tarsoly István pedig Bölcsi és Papira nézve ellentmondottak. Nincs azonban írott anyagunk arra vonatkozóan, hogy az ellentmondások intézése hogyan rendeződött le (41.).

A birtokszerző Esterházy-családról keveset tud a települések mai lakója. Kik is voltak az Esterházyak, ki volt a birtokszerző Pál nádor?

Az Esterházyak országnagyjaink egyik legfényesebb nevű és legvagyonosabb család. 1652. augusztus 25-én, egy önmagában nem jelentős török elleni ütközetben, a vezekényi csatában négy Esterházy is holtan maradt, köztük volt a család feje, néhai Esterházy Miklós (1582-1645) legidősebb fia, László is.

A birtokszerző I. Pál (1635-1712.) akkori naplójában leírja, hogy a pogány török elleni harcban egyetlen főúri család sem hozott ekkora áldozatot, mint az ő családjuk.

Esterházy Pál eredményes tevékenysége eredményeként bányavidéki főkapitány (Thököly sógora), majd a soproni országgyűlésen nádorrá választják 1681-től 1712-ig, haláláig viseli.

Pál felesége Esterházy Orsolya, majd Thököly Éva, nyolc gyermeke született, halálával majdan József és annak fiai viszik tovább a birtok ügyeit (42.).

1687. december 9-én I. Lipót császár, a rendekkel történt megegyezést követően, elsőként a magyar főnemeseik közül német-római birodalmi hercegi (princeps, Fürst) címre emelte Esterházy Pál nádort.

1694. április 18-án Pál herceg az udvari Kamarával kötött szerződése értelmében 250 ezer Ft. készpénzkölcsön fejében 300 ezer sókockát kap az erdélyi sóbányákból és azt országosan árusíthatja. Ezzel egy óriási üzlet beindul: egy német udvari- és hadiszállítóval társul (Samuel Oppenheimer), aki európai szintű bank- és hitelügyleteket is végez, s az erdélyi sókereskedelemre rejtett monopóliumot kap (Palatino-Transsylvania Societas).

1702-ben kapja zálogba a derecskei uradalmat az ismert módon és okok miatt, így jut a 16 település birtoklásához.

Politikai, gazdasági tevékenységén túl művészeti hajlamát mutatja az, hogy 1711-ben, Bécsben megjelenik „Harmonia coelestis” című egyházzenei műve, amelynek részlete (Dormi Jesu) 1998 karácsonyára mini CD-n is megjelent (43.).

A földesúr-jobbágyviszony az uradalomban, a jobbágyterhek változásai

Az uradalom kezdetét megelőzően a török pusztítása miatt a lakosság száma erősen lecsökkent. Az 1692-es felmérés szerint 215 család alkotja, Zsadány ekkor elnéptelenedett. A szatmári béke után, 1712-ben volt ismételt felmérés, ekkor már 644 család élt a birtokon. Lakatlan volt 3 falu. Zsadánynak viszont már 13 családja van, így népessége 50-60 fő lehetett. (44.).

A birtok zálogbavételekor Esterházy nem tudott összeírást végrehajtani a jobbágyok ellenállása miatt, így 1702-től minden szerződés és megegyezés nélkül 3 ezer Ft-ban határozta meg az évi taksa, a földesúri adó mértékét az uradalom egészére.

Az uradalom községeinek küldöttei, a bírók évente összeültek, s egymás között felosztották a községre eső adót. Nincs írásos nyoma annak, hogy milyen elvek, rendszer szerint határozták meg egymás között a fizetendő összeget, így az aránytalan is lehet, hiszen a községek vagyoni állapotáról felmérés ekkor még nincs. Csak később, az úrbérrendezést követően határoznak meg adókievetési normákat egymás között, amelyet később ismertettek.

1703-ban az uradalom adója 5.998 rft., ebből Zsadányra 187 rft. esik. Hirtelenjében megduplázódott az adó összege, ezért a jobbágyok panasszal fordulnak a nádorhoz, aki megengedte, hogy az adót marhában róják le, de azokat a kaposvári birtokára kell felhajtani. A

jobbágyok adtak valamennyi marhát, de a Rákóczi szabadságharc miatt 1711-ig nem fizettek semmit. Ezt rögzíti más forrás is: a birtokos két megbízottat is küld az uradalomba, akik csak bizonyos számú marhát és ezer forintot tudtak összeszedni uruk részére (45.).

Az uradalom tényleges megszervezése is erre az időre esik, állandó provizort neveznek ki a birtok ügyének intézésére, elsősorban a földesúri adó megállapítása és beszedése a feladata. Ekkor köti, 1712-ben a földesúr és a domínium népe az első szerződést. Ebben meghatározták, hogy egyetlen szerződésben írják elő az uradalom lakóinak éves adóját, amelyet évente két egyenlő részben kell megfizetni, Pünkösöd és Szent Mihály napján.

A két évre szóló contractusban a birtokos „kegyelmesen” elengedi az eddigi adóságot, amely a nem fizetésből adódott, s meghatározta az évi adót 3.500 Ft-ban, de emellett újév táján vadmadarakkal és fácánokkal kellett kedveskedni, valamint marhahajtókat kellett biztosítani a Tiszántúlon felvásárolt marhák a rábaközi birtokra való felhajtása érdekében.

A földesúr a szerződésben megállapított szolgáltatások ellenében lemondott a regálékból - kocsma, mézárszék, malom, kilenced - származó jövedeleméről, igaz ezt csak ideiglenesen tette. Kijelentette végül, hogy a lakosságot jobbágyi igával, robottal nem terheli (46.).

A viszonylag kedvező szerződés mögött az a földesúri akarat húzódott meg, hogy a közelmúlt szabadságharca miatt nem terheli meg a felkelésre hajlamos bihari alattvalóit.

Esterházy Pál halála miatt, fia József vette át a birtok igazgatását 1713-tól 1721-ig. A grófot mindenek előtt az érdekelte, hogyan lehetne a pénzáradékot növelni. 1714-ben évi 5 ezer Ft-ra emelte a taksa összegét, mellette ajándékként évi 50 pár fácánt kért és a marhahajtási kötelezettséget is előírta. Sőt már a majorság kialakításának gondolatával is foglalkozott, amelyről Reviczky János uradalmi tisztje lebeszélte (47.).

E magas kötelezettség Zsadányban elégedetlenséget váltott ki, panasszal fordultak a provizorhoz: oly magas a taksa, hogy akinek csak négy ökre van, annak is 14 Ft-ot kell fizetnie, s ha ez nem lesz kevesebb, illetve nem lesz könnyebben fizethető az adó, soha többet nem fizetnek taksát (48.).

Panaszkodik Szalonta, Komádi és Bajom is. Sújtja őket a magas adó, amely abból adódik, hogy az elköltözött jobbágyok tartozását is a helyben maradónak kell megfizetni.

Mindezeknek az eredménye az lett, hogy az új szerződést három évre kötötték meg, évi 5. ezer Ft. lett a taksa 1714-18. között, tehát nem emelkedett.

1715-ből való összeírás szerint 9 család élt a településen. Ez igen lényeges adat, mivel ekkor már a falu ismételt megüledéséről van szó, amely a 18. sz. elején történhetett meg. Az ekkori családnevek az alábbiak: Nagy, Benedek, Kereki Tóth, Soós, Kiss, Németh. A település egyösszegű fizetnivalója, a földesúr járandósága, a taksa 188 Ft, majd 354 Ft. lett, a 16 községé pedig 6.800, majd 14.000 Ft. Ebből nem csak az következik, hogy nagy terhet rótt az Uraság a fálvakra, hanem az is, hogy növekedett a termelés is, legalább megközelítően ilyen arányban. Az állatállomány száma viszont nem növekedett fokozatosan:

	1712	1728	1753	1763	1828
ökör	50	50	78	28	107
ló	10	20	52	79	88
juh	16	2	-	242	398
sertés	20	50	81	102	24

1718-ban egy évre kötnek contractust, ekkor a jobbágyterhek növelése közvetett úton ment végbe: Feketebátor és Sas pusztákat évi 100 Ft. fejében használhatták tovább, amit nem tartalmazott a taksa.

1719-ben ismét két évre kötnek szerződést, amelynek mértéke 5.500 Ft. Emellett most már nemcsak a provizort, hanem az ügyvédet is a domínium népének kell fizetni, s ezt külön 100 Ft-ban határozta meg a földesúr.

Az ismételt adóemelés és az egyéb terhek miatt a községek bírái is szót emeltek a jobbágyok mellett, ugyanis szöknek a falvak lakói és így növekedik a családokra eső teher. Cél minden esetben a kedvező szerződés biztosítása, amely csak néhány esetben jár sikerrel, de az jelentősen könnyíti a jobbágyterheket.

1720. végén 6 ezer Ft-os árendát fizet az uradalom, ebbe belenyugszanak. 1720-ban készült telek összeírás már 34 családot, tételt tartalmaz, amely az alábbi:

- Kereki Mihály, Bondár Péter, Németh István, Soós György, Tóth Mihály, Kiss János, Németh Péter, Nagy Mihály, Dáni György, Tarr István, Soós János, Gonda György, Tary János, Fekete János, Szabó Mihály, Szücs István, Tokai István, Nagy János, Berecky (?) Mór, Horváth György, Bencsik István, Balog János, Kiss Mihály, Tót Mihály, Kiss Miklós, Tót János, Soltész Pál, Horváth György, Németh István, Pap János, Balog János, Tej Ferenc, Istenes (?) Mihály, Hangyás István.

1721-ben a gróf özvegye, báró Gileis Mária Octavia veszi át a birtokot, aki azonnal élt a lehetőséggel: rendkívüli adót vetett ki jobbágyaira gyászpénz címén. Nem járt sikerrel taksa emelési elképzelése, amelyet a jobbágyok elleneztek, így a férje által megkötött taksa marad érvényben 1724-ig.

1723-tól 1736-ig az Esterházy árvák gyámja, gróf Erdődy György kormányozta az Esterházy vagyont (49.).

Megújították az előző szerződést, nagyobb taksát nem tudtak kicsikarni. Közben benépesült, betelepítették Feketebátor és Sas pusztákat is.

1726-ban a szerződés előkészítése kapcsán az a törekvés, hogy emeljék a földesúri jövedelmet. A jobbágyosság viszont tiltakozik ez ellen, mivel a búzának az ára igen alacsony, így nincs forrása ahhoz, hogy a magas pénzterhet viselhesse. 1728-ban, az Esterházy család birtokán készült összeírás Zsadányban már 46 családot tartalmaz, amelyből zsellérként 5 család van nyilvántartva.

Ezek alapján 1736-ig nem változik a contractusban az adó mértéke, sőt a nagykorúvá vált Esterházy Pál Antal sem változtatott azon 1736-45 között.

Egy negyed századon át nem emelkedett a jobbágyok földesúri adója, s ez a domínium erősödéséhez vezetett két módon is. Egyrészt 13 településhez betelepítés révén újabb kettő csatlakozott, másrészt növekedett a munkaerő száma is mintegy 1800 családra, így a családokra eső taksa összege csökkent.

Növekedik a lakosság száma, ezzel növekedik a település gazdasága is, ezt mutatja egy 1743-as összeírás, amely a családok és az állatállomány számát mutatja, amit a két szomszédos település adataival tudunk összehasonlítani:

	család	ökör	tehén	növendék
Zsadány	66	151	180	29
Okány	26	86	78	8
Ugra	52	71	82	17

1745-ben Esterházy Pál Antal herceg örökös ura lett a birtoknak. Ezzel lezárult a derecskei uradalom történetének első szakasza, mivel eddig zálogjogon volt a birtok a családnak.

Megállapítható, hogy a lakosság szerződéses jobbágyság maradt, s birtokában maradt az ezzel együtt járó szabadköltözködési jogok.

A 18. sz. első felében a pénzjáradék volt a döntő szolgáltatás, emellett csekély ajándék (vadak), terményjáradék és marhafelhajtási kötelezettség terhelte a lakosságot.

A jobbágyság több esetben szembefordult a földesúr intézkedésével, ennek volt is reális alapja, de összességében megőrizte viszonylag szabadabb helyzetét, s a földesúri szolgáltatások mértéke még nem elviselhetetlen (50.).

1745 után elkezdődik a birtok történetének második periódusa, amely az úrbérrendezésig, 1773-ig tart.

Esterházy Pál Antal nem akar közös szerződést az uradalom komunitásaival, hanem egyedi megállapodást kíván a községekkel. Ez a régi próbálkozások felelevenítése, de a községek jobbágysági ráébredtek arra, hogy ismételten félre akarják őket vezetni, s a külön megkötött szerződések a komunitások egységét is megszüntetné. E felismerés és az ezzel járó ellenállás eredményezte azt, hogy a külön contractusok végül nem léptek életbe, a földesúr újabb kudarcot vallott (51.).

1746-ban a taksa összege 6.831 Ft volt, ebből Zsadány kötelezettsége 188 Ft. A földesúr azonban nem nyugodhatott meg átmeneti kudarcában, mivel 1747-re a taksa összegét majdnem a duplájára emelte, azaz 11 ezer Ft-ra. A jobbágyság panaszai ismételten eredménytelenek maradtak, mert a következő évre ismét ennyi a taksa összege, majd pedig 1749 és 1760. között 12. ezerre emeli fel a földesúr.

A 18. században készült és általunk fellelt felmérések azt mutatják, hogy a családok száma folyamatosan emelkedik, de 1741-ben 50 alá csökken, majd 1757-ben eléri a 66-ot, majd ismét csökken. Összehasonlítva ezen adatokat: Okánynál folyamatos a 20 alatti családfők száma, 1757-ben eléri a 32 főt, majd beáll erre a szintre. Vésztőnél 1735-re ez a szám 85, 1758-ra 91, majd ugrásszerű növekedés következett be 1773-ra 241 családfő lett.

Ezen szerződést követte az uradalom végleges szabályzatának kiadása, amit Bécsben adott ki a földesúr 1748-ban (52.).

Ebben igen fontos új döntések is születtek: a hajdúkat a jövőben a földesúr fizeti, de fával való ellátásuk a jobbágyság feladata, mint a derecskei plébános és a tisztek esetében. A domíniumban élők fölött az úriszék ítélkezik, ennek költségeihez való hozzájárulás 150 Ft. összegben is a jobbágyságot terheli. Magszakadás után az elhunyt jobbágyság vagyona a földesúrra száll. A cigányokat a herceg kitiltja az uradalom területéről. A bíróválasztásnál négy személyt kell jelölni, s ezek közül választhat a komunitás, amit az uradalom vezetője hagy jóvá, s ő jelöl tagokat az esküdtségre is.

A fentiekkel elkezdődött a földesúri jogok mind erőteljesebb érvényesítése, a községek életében való közvetlen beavatkozás. Eközben a jobbágyság csak arra törekszik, hogy hosszabb idejű contractust tudjon megkötni, lehetőleg taksa emelése nélkül.

1760-tól négy évre tudnak szerződést kötni, amely meghosszabbításokkal 1768-ig érvényes. A taksa összege 2 ezer Ft-tal emelkedett, így 14 ezer lett az éves pénzjáradék összege. A terhet még növelte az uradalmi tisztek, a két hajdú, az adminisztrátor fizetésének összege is.

Zsadány község e roppant nagy összegből 354 rft-ot fizet, amely már majdnem meghaladja terhelhetőségét.

Az 1766/67-es összeírás családainak nevét érdemes megismerni, hiszen a korábban közölték óta közel 50 év telt el:

- Polgár János, Csengeri János, Kereki Istvánné, Kis István, Fodor István, Tébi János, Dányi János, Balogh Mihályné, Szilágyi András, Kereki Péter, Tóth János, Szilágyi István, Juhász István, Nagy Mihályné, Nagy Gergely, Szilágyi Benedekné, Szabó Andrásné, Dobos János, Soós György, Csengeri Mihály, Nagy Pál, Balogh János, Ifj. Kiss János, Ifj. Németh István, Öreg Kis János, Szabó Istvánné, Tari Péter, Sotis János, Berekszászi János, Németh Péter, Tóth Mihály, Kereki Mihály, Kis Miklósné, Szilágyi András, Gonda István, Balogh Péter, Szabó István, Szőke János, Szabó Jánosné, Kereki György, Szabó Mihály, Balogh János, Nagy István, Tar István, Nagy Mihály, Tari András, Horváth János, Oremus János, Buka Mihály, Nagy Mihály, Sinka Mihály, Budai Péter, Oláh Mihály, Tari Mihály, Pál Mihály, Szabó Miklós, Forrás Péter, Ö. Horváth János, Czégény János, Gonda Jánosné, Sándor Istvánné, Nagy István, Semjényi János, Sós István, Nagy János, Benedek Ferenc, Benedek István, Szilágyi András, Forrás Márton, Szilágyi Mihály, Szabó Mihály, Szájd Mihályné, Zejke István, Dányi István.

Herceg Esterházy Miklós vette át a birtok igazgatását 1767-ben, s a földesúr azonnali taksaemelés igényével lép fel. A jobbágyok panaszaikkal megkeresik, amelyeknek van realitása: a búza ára alacsony, sok jómódú gazda elhagyta a birtokot, az árvíz szinte évente pusztít. Mindez nem hatotta meg a földesurat. Sőt az uraság több ajándékot is megkívánt a községektől, amelyet teljesíteni is kellett: pl. Zsadány 100 db. teknősbékát is köteles volt szolgáltatni.

Ez volt az utolsó szerződés, amelyet az uradalom népe a földesurával kötött az úrbérrendezés előtt. A földesúri szolgáltatás mértéke nem volt ugyan elviselhető, de az mindig emelkedett, ha csak a számadatokat nézzük. De az egy családra jutó pénzszolgáltatás mértéke alig emelkedett, mivel egy újabb község (Méhkerék) benépesült, valamint az egész uradalom községeinek lakossága száma is megemelkedett, így a növekvő terhek megosztása elviselhető. Az egy családra jutó taksa összege 1753-ban 6,61 Ft., 1763-ban 7,09 Ft, míg 1770-ben 4,98 Ft. (53.).

Ez az adózás különösen akkor nem ítéhető elviselhetetlennek, ha az úrbérrendezést követő szolgáltatásokkal vetjük össze, mert a jobbágyság adózása akkor válik elviselhetlenebbé.

Ha az ország más vidékein élő jobbágyok terheit összevetjük a derecskei uradalom jobbágysági terheivel megállapíthatjuk, hogy az úrbérrendezés máshol enyhítést hoz, addig területünkön akkor közelíti meg azt az alattvalói szintet, amit más jobbágyok már évtizedek óta megéltek.

Zsadány község úrbáriumának előkészítése

Az úrbárium előkészítése (1770. december 20.), a jobbágyterhek ismertetése.

Az 1765. évi országgyűlés kudarca után az udvar szinte már annak berekesztése után hozzáfogott az egész országra nézve érvényes úrbéri rendelet kidolgozásához. Nemcsak a meg-növelni kívánt adó motiválta a döntést, hanem a felvilágosult abszolútizmus is megkövetelte a paraszti terhek enyhítését, ésszerűsítését, a „közjó” érvényesítését (54.).

A magyar nemesség kénytelen volt beletörődni az úrbéri kérdés rendeleti úton való rendezésébe. Erre sarkallta az 1765-66-ban a Dunántúlon, főként Zala és Vas megyékben kibontakozott jobbágymozgalom is.

Az úrbérrendezés, amely csak a szűkebb értelemben vett Magyarországra terjedt ki, egységes rendszerbe foglalta az addig tájanként, sőt falvanként változó, egy telekre vetített jobbágy szolgáltatásokat. Meghatározta, hogy a talaj minőségétől függően hány hold szántó és kaszás rét tartozik egy-egy egész telekhez.

Szabályozta a jobbágy robot kötelezettségét, amely egész sessióként heti egy nap ígás vagy két nap gyalog robot lehetett. A pénzdót, az évi egy Ft-ot teleknagyságra tekintet nélkül mindenki fizette. A robot mellett a kilenced szolgáltatás (a kilencedik tized) jelentett súlyos terhet a jobbágyra, mert minden termésre vonatkozott. Biztosította továbbá az erdő és a legelőhasználat jobbágyi jogát is, emellett szabályozta a borkimérési jogot is.

A nyugat-dunántúli jobbágyoknak az eddigi terheikhez képest valóságos áldás volt az úrbárium, míg az alföldi, eddig szabadabban élő jobbágyság mozgolódott ellene.

Egy tényezővel azonban nem számolt az úrbérrendezés: nevezetesen a népesség növekedésével. A gyorsan szaporodó lakosság szétfeszítette az 1767-ben megszabott kereteket, s nem jutott elég jobbágytelek az újabb generációknak.

Az úrbárium előkészítése két síkon folyt: egyrészt 9 pontra kellett választ adnia község elöljáróinak, illetve felmérés készült a tényleges családi használatban álló telkekről.

Zsádyban az úrbárium előkészítésére 1770. december 20. napján írásban rögzítették a vármegyei (királyi) kérdező biztosok előtt a kilenc pontra adott választ, ahol jelen volt a község bírója és öt Esküdt.

A kérdésre adott válaszok az alábbiak (eredeti szöveg alapján):

1. Úrbáriumunk nincsen és nem is volt soha se.

2. Mióta az 1703. esztendő óta felséges herczegség birtokában vagyunk azóta fogva ezideig mindenkor bizonyos contractusunk mellett a népnek számához és az időnek mivoltához képest hol több, hol kevesebb summa pénz fizetésében, mint árendatosok traktáltatunk úgy, hogy most a felsőbb esztendőkben az egész Domíniumnak könyörgésére Nagy Méltóságú Esterházy Miklós és herczegségével íratott utóbbi contractusunk szerint, mely még 1777. esztendeig fog tartani. Mi esztendőnként fizetünk 380 rénesforintokat, felét Szent György, másik felét Szent Mihály napkor.

3. Az erre való felelet már a felsőbb punctumokban foglaltatik (a kérdés az volt, hogy a községnek milyen kedvezményei vagy hátrányai vannak).

4. Szántó földjeink két fordulóban vagynak, azok jók és a kétszeres életnek megtermésére alkalmasak, hat és nyolc nem kevesebb vonó marhával művelhetők. Marha itató vizeink vannak elegendők és alkalmasak. Nádvagó rétjeink vannak elegendők mind magunk szükségleteire, mind pedig, hogy pénzre fordíthassuk.

Minthogy amint feljebb már megmondanánk és herczegségnek eleitől való birtoklástól fogva mindenkor árendában bírtuk az egész határt és minden beneficiumokat mi légyen különösen Helységünkbe nem tudjuk ezek iránt is declarába magát is Herczegsége Tisztje, hogy a beneficiumokra kezeit annak éveiben reá teszi?

Kender áztató vizeink bőségesen vannak.

Ugrai egy és Harsányi két mérő földnyire lévő malmok legközelebb vannak helységünkhöz, melyekben szokták lakosaink őrléseiket megtenni.

Ellenben szántó földjeink szűkön vannak olyannyira, hogy azoknak szűk voltuk miatt más határookra kényszerítettünk menni szántásra.

Kaszálóink a nagy és gyakori árvizek miatt kevesek, igen kevés jó szénát takaríthatunk, hanem sást és gazt kényszerítetnek lakosaink legbővebben kaszálni. Jó széna termő földjeink már nádas és sásas földekké változtak, mivel határunkhoz az egész Sebes-Körösnek árka be lévén iszapítva semmi fajta sás nincsen, és ha a Nagyságos Vármegye közerővel annak folyását ki nem tisztíttatja amint determinálni méltóztatott, de még eddig elhalasztott, kevés esztendők múlva haszontalanná lesznek velünk együtt más szomszéd Helységek tapasztalván minden esztendőben az árvizek miatt határunknak nagyobb-nagyobb veszedelmét, olyannyira, hogy a mély földeket ez előtt 5 és 6 esztendővel ekével használtunk, most már a vizek rajta feküsznek minden haszonvétel nélkül.

Vásáros hely legközelebb hozzánk Várad, de ennek vizek között lakván igen rossz útja van, s oda nem is mindenkor mehetünk mikor akarhatnánk.

Legelő mezőnk oly szűkön vagyon, hogy annak nem léte miatt határos idegen pusztáért minden esztendőben árendát fizetünk.

Sem tűzi, sem épületre való fa határunkon nincsen, hanem az messziről három és négy mér földnyiről kellek hordanunk.

Semmi olyan városhoz közel nem lakunk, melyben lakosaink kézi munkájukért pénzes béreket kereshetnének.

5. Még eddig sem telekjeink, se szántóink, s kaszáló földjeink bizonyos és egyenlő mértékre közöttünk fel nem voltak osztva, hanem csak a Gazdáknak tehetségéhez képest voltak mérsékelve a földek és így azt bizonyosan meg nem tudjuk mondani, hogy egy egész telek után hány kötél és posonyi mérős föld legyen. Mindazonáltal úgy gondoljuk, hogy amely Gazdák értékeire és bővebbeske földjeire nézve egész telkes Gazdáknak tartozhatnának, kétfordulóban lévén a határunk felosztva őszi és tavaszi vetést együvé számlálván vethetnek esztendőnként 8 posonyi mérő vetést.

6. Amint feljebb megmondottuk robotot nem tettünk soha, hanem a magunk mezei munkánkat négy és hat vonó marhákkal szoktuk tenni, a szántást pedig hattal és nyolccal.

7. A fenti feleletben jelentett pénzbeli summában foglaltatik, mely arendatoria summán kívül tőlünk a Méltóságos Uraság semmit sem kíván. A királyi decimát pedig búzából, árpából, zabból, tengeriből, lencséből, borsóból, méhből, bárányból azon módon mint más ezen Nagyságos Vármegyében lévő Helységek, ahol a királyi decima ursuban vagyon mindenkor megadtuk, kivéven ezen esztendőben a tengerit, abból az idén tizedet nem adtunk.

8. Pusztá telekünk nincsen.

9. Szabad menetelű emberek vagyunk.

A fentieket, mint az úrbéri contractus előkészítésére vonatkozó kilenc kérdésre vonatkozó feleletet aláírták (ténylegesen x jelet tettek): Balog Sándor bíró, Ö(reg). Tarr István, Ö. Szabó János, Soós István, Tébi János, Tari Péter. A Vármegye részéről Georgiu Sághy és Vladislaus Király (55.).

A kilenc kérdésre adott válaszban a communitás kifejti, hogy a hercegnek szerződéses alapon fizetik a földesúri adót, amelynek mértéke 1777-ig 380 rft., s ezt évi két egyenlő részben fizetik meg.

A negyedik pontban jelzik, hogy a földművelés két fordulóban, szántó-ugar történik, a munkákat nehezen nagy igavonó erővel végzik, mert a föld megművelése nagyon nehéz, a talaj kötött, annak ellenére, hogy az árvizek során homokkal lazul. Igen lényeges, hogy marhaitató vizekkel és kutakkal rendelkeznek, az jó minőségű. Ugyanis a jószág szinte csak ivóvíz

minőséget fogyaszt el. Ide kapcsolható, hogy kenderáztató vizekkel is rendelkeznek, így a kender feldolgozása, előkészítése nem jelent gondot a községnek.

Zsadányban nincs sem száraz-, sem vízimalom, ezért a közeli településekre jártak őrléseiket megtenni, amely inkább az emberek ételmezéséhez kapcsolódott, mint az állatok etetését biztosító daráláshoz, takarmányozáshoz. Többek között a jó hírű és jó munkát végző harsányi vízimalomba jártak eleink öregei, erre utal egy 1793-as feljegyzés is (56.).

Gondként már jelzik, hogy a szántóföldek szűkében vannak, már ebben az időben is más határokon bérelnek területet megművelni. Ez az úrbéri páteus hibájából következik, mint említettem, a következő generációk részére nem biztosít földterületet. Így már akkor gondot okoz a helyben való megtelepedés, az elvándorlás kezdetét ezen ok is jelentheti.

A kaszáló rétekekkel és mezőkkel, legelőkkel nincs különösebb gond, annak ellenére, hogy ezt panaszként mondják el: van terület bőségesen, csak a megszokottnál, a gazdagabb termést adóknál jelentkezik a Sebes-Körös, a Korhány árvize miatti gond. Az árvízmentesítés elvégzése elsősorban a szántók miatt lenne fontos, de természetesen a kaszálót is érinti. A folyókák közé szorítása azonban mintegy évszázadot fog késni.

A megtermelt és értékesíteni kívánt javak eladására a legközelebbi város, Várad piaci szolgálnának, amely távol van és nehezen megközelíthető Zsadányból a mocsaras, nádas vidék miatt. Az árutermelés kezdeti nehézségeit azonban összefogás útján megoldják: többen indulnak el egyidőben, felkészülve az útonállók rablásaira és a toportyán férgek (farkasok) esetleges támadásaira, fegyverest is visznek magukkal. „A múlt század elején a nádas helyekről, Okányból, Zsadányból és másuttan sok száz szekér nádat hordanak széjjel mindenfelé ... és a jól elkészült gyékényeket, szakasztó és kézi kosarakat messze földre elszállítják.” (57.).

Gondot okoz a jobbágyságnak a tűzi és az épületre való fa biztosítása, mert a közelben nincs, csak a távolban található erdőkből tudja szükségleteit kielégíteni, de ez az utak nehezen járható volta miatt okoz gondot: ez csak az esős időszak beállta előtt vagy a keményebb fagy idején járható utakon történhet.

Elmondják, hogy nincs a környéken olyan hely, ahol kézi munkájukért pénzes béreket kereshetnének, azaz napszámban vagy tartósabb ideig dolgozhatnak.

A megművelésre szánt földek felosztása eddig nem történt meg, a gazdák lehetőségéhez képest osztottak művelésre földet. Arra a kérdésre, hogy mi lenne az egy sessiora eső szántóföld mértéke csak javaslattal bírnak: 8 posonyi mérőt mondanak évente.

Ez kevésnek tűnik, mivel egy posonyi mérővel mért gabonát hatszáz négyszögöl területen lehet elvetni, azaz két posonyi mérő jelent egy hold földet. Javaslatuk viszont így csak 4 hold földre vonatkozik, amely az úrbérrendezést követően egész sessioként a talaj minőségétől függő besorolás szerint 28 hold lehet maximum.

Nyilatkozatot tesznek arról, hogy robotot, azaz jobbágy igát nem tettek eddig természetben, hanem azt kifizették. Ennek oka az, hogy a földes uraság majorsági gazdálkodást eddig nem folytatott, s ennek ellenértékét pénzben kérte megváltani.

A kilenced megfizetéséről elmondták, hogy azt minden termésre és termékre annak természetében tették meg, ha a termés ezt megengedte.

Kijelentik, hogy üresen álló telekrész a településen nem található. Ez igaz is, mivel csak nevében szerepel a pusztaság szó a mostani külterületi lakotthelyeknek, azaz Orosinak, Bölcsinek, Fancsikának, azok akkor már lakotthelyek voltak és a birtokos nem Esterházy herceg volt,

hanem az Esterházy család barátjaként, annak későbbi adminisztrátora, Okány nagybirtokosa, a Szlávy család, nevezetesen Szlávy György (58.).

Igen lényeges kijelentést tartalmaz a kilencedik pontban foglalt szabad menetelű, szabad költözködési joggal bíró emberek vagyunk mondat. Nincsenek ún. röghöz kötött állapotban, hanem önállóan rendelkeznek helyváltoztatási jogukkal.

Zsadány község Urbárium

Zsadány község Urbárium 1773. február 12-én készült el. E nagyon szép dokumentum bemutatja a település gazdasági helyzetét, a népesség vagyoni összetételét, valamint a megkötött magánjogi megállapodást.

A község birtokosa, azaz a földes Uraság Herceg Esterházy Miklós volt.

Az Urbárium csak Zsadány községre, mint lakott településre vonatkozik, s nem terjed ki a környező volt településekre, mint Orosi, Bölcsi, Fancsika.

Zsadány nevű helységnek Urbárium 1773. február 12. napján íratott alá, illetve készült el.

Aláírói a Vármegye küldöttei, mint az előkészítésben résztvevők: Gerghiu Sághy és Vladislaus Király volt.

Ennek előzménye volt a tényleges állapot felmérése, az ún. Tabella elkészítése, amit 1770. december 21-én írtak alá, azaz ekkorra készült el. Ez tartalmazza a valóságos birtokállapotokat, a lakosság jogi helyzetét és az ezekből következő adózási mértékeket. Ez lényegében számszaki, statisztikai táblázat, amelyből azonban sok minden kiolvasható, összevethető az akkori állapot a szomszédos településekkel, azaz megállapítható, hogy a település gazdasági helyzete milyen is lehetett.

Az Urbárialis Contractus rövid ismertetése, elemzése.

Az első pontban meghatározták a belső telkek, a házhely mértékét, amely két posonyi mérő mag elvetésére szolgáló nagyságú, azaz kb. 1.200 négyszögöl, mert egy posonyi mérő 63,6 liter, s ez 600 négyszögöl földterület vetőmagja volt abban az időben. Ehhez az egész jobbágy házhelyhez rendeltek megművelni a külső területeken 28 hold szántót és 12 embervágó kaszálót. Egy embervágó rét mennyisége egy ember egy nap alatti kaszás teljesítménye, általában 800 négyszögöl. Ezen tételek meghatározása Mária Terézia rendeletében történtek, figyelemmel a földek minőségi osztályára. Bihar megyében az I-IV. osztályhoz 26-32 hold szántó tartozott. Zsadány község földterülete a II. osztályba tartozott.

A második pontban a jobbágyok haszonvételét, használati jogait szabályozták. Így a borkimézési jogot és annak idejét, az irtásföldek használatát, a legeltetés rendjét, az erdőhasználatot, a faizást. A makkoltatás során, annak díjában egyezséget köthettek az urasággal, illetve a község birtokában esetleg meglévő erdőben az ingyenes.

A harmadik pont a jobbágyok szolgáltatásait, robot kötelezettségeit írja le. Az egész telkes jobbágyoknak minden héten egy napot kell napkeltétől napnyugtáig saját két marhával és szekérrel, szántáskor négy marhával és munkaeszközeivel a jobbágyoknak a földesúr részére dolgoznia. Ez nagy terhet rótt rájuk, hiszen a „saját gazdasága” munkái teljesítése elől vett el időt. A téli hónapokban napkeltekor már a munka helyszínén kell lenni a robotoló jobbágyoknak, míg a többi hónapban az oda- és visszautat a robotba be kell számítani. Kaszálás, aratás idején a földesúr a szolgálatot egymást követő két napra, sőt négy napra is igénybeveheti, természetesen ezt a többi hetekbe be kell számítani. Ennek indokolása a munka idény jellege, az időjárástól való nagybani függés, a földesúr munkájának mielőbbi elvégzése.

A zsellérek kötelezettsége évi 18 nap, a házatlan zsellérnek évi 12 nap kézi robot. A robot pénzben történő megváltására a jobbágy nem kötelezhető, de szabad akaratából megegyezhet a földesúrral meghatározott vagy határozatlan időre, s az ettől való elállást a Vármegyének köteles egy esztendővel korábban bejelenteni. Rendelkezik a „hosszú fuvarról”, amely két napi

járóföld távolságot jelent, s nem az idény jellegű munka idején történik, illetve ezen kötelezettség pénzben meg nem váltható és előírja a földesúr ezzel kapcsolatos anyagi kötelezettségeit: vendégfogadó szállás díjai és a vámköltések őt terhelik.

A szerződés szabályozza az uraság részére szállítandó tűzrevaló fa, valamint nádvagás kötelezettségét is. A kilenced adásának és a megjelölt helyre történő összehordásának kötelezettsége roboton felül terheli a jobbágyot.

Az ártalmas vadállatoknak (farkasok) kiirtására szintén a roboton felül tartozik a jobbágy, de a vadászati felszerelést a földesúr biztosítja. Ez is lényeges szabályozás, mivel a környéken a hatalmas nádasokban olyannyira elszaporodtak a vadállatok, hogy azok alkalmasint az emberre is támadtak, de az állatokat rendszeresen elpusztították.

A negyedik pont a jobbágyok adóterheiről rendelkezik, amelyben a házzal bíró kötelezettsége évi egy forint, amit két részletben lehet kamatmentesen megfizetni. További kötelezettségek: két csirke, két kappan, tizenkét tojás, egy icce vaj. Harminc egész helyes gazda egy borjút vagy helyette 1 forint 30 krajcárt köteles adni. A földesúr vagy asszonya menyegzőjére és első miséjére konyhára valókkal tartozik a jobbágy a fenti mértékekben.

A régi szokás (több mint kétszáz éves) szerint, ha a földesúr fogságba esne és magát készpénzzel megváltani tartozna, minden jobbágy becsületes és mértékletes segítséget adni tartozik.

Az ötödik pont részletezi a jobbágyok kilenced terheit (a kilencedik tized), amely minden termésre és állatra egyaránt kiterjed, illetve azok megváltási árát is szabályozza, ha azokból a kilenced nem teljesíthető. A termésből a kilenced a földesurat, a tized az egyházat illeti, azaz a termés egy-egy tized része, azaz kettő tized nem a jobbágyé.

Len és kender esetében vagy kilenced vagy hat fontnyi fonal terheli a termelőt. A bor utáni kilenced és hegyvám posonyi akóban történik.

A hatodik pont az uraság jogairól és jövedelmeiről rendelkezik. Ennek során az elszőkött vagy magvaszakadt jobbágyok után maradt javak a földesurat illetik, annak jogszerű terheinek rendezése után. Árva hátramaradása esetén a földesúr nem részesedhet a vagyomból.

Egyedül az uraságot illeti a vadászat, halászat és madarászat joga, ez alól a jobbágyokat eltiltották. Míg a jobbágyok kocsmáltatási joga meghatározott időre szól, addig a földesúr által létesített vendégfogadó egész évben árusíthat mindenféle italt. Ez igen jövedelmező volt a földesúrnak. A földesúri kocsmái alkalmazott (italkimérő) fizetségét is tartalmazza a úrbárium: akónként négy pénzt kap és a robot alól fel van mentve. Szintén a földesurat illeti a vásárok tartásából és a mészárszékből származó jövedelem is.

A kisebb haszonvételi jogosítványok (regalia minora) a tulajdon birtokának, illetve hasznainak átengedése révén a földesúri birtokjog tartozékai voltak, így a vadászat, halászat, kocsmáltatás és italkimérés, mészárszék, malomtartás.

Az ún. regalia maiora, a nagyobb haszonvételi jogok rendszerint elváltak a nemesi birtoktól és királyi jogosítványok maradtak, pl. a vámszedés, kompok-hidak használata, vásártartás (59.).

A hetedik pontban a szerződés lehetőséget biztosít a jobbágyoknak adózás utáni saját termékeik adásvételére, megtartva a földesúr egyebek előtt való vételét, elővételi jogát szabad megegyezés estében. A földesúrnak megtiltja, hogy a vételi szándékkal érkező vidékieket elküldje.

Rögzíti a trágyahordást, a szőlők kötözésére szolgáló szalma adását, az elszőkések miatti pénztétel kötelezettségének eltiltását. Az eddig esetleg törvénytelenül alkalmazott tized vagy egyéb fizetség eltörlését és bevezetésének, alkalmazásának tiltását is kimondja a szerződés.

A nyolcadik pont a jobbágyok számára tiltott dolgokról és a büntetésekről szól. A jobbágyot csak egyértelmű tényállás alapján, az Úriszéken, a Szolgabíró és az Esküdt jelenlétében törvényesen lehet elítélni. A bíróságon kívül büntetések a kisebb jelentőségű állatok általi károkozás, birtoksértés esetében lehetséges. A büntetésről előírja, hogy lehetőleg ne pénzbeli, ne testi büntetés legyen, hanem 1-3 napi kézi robot. Ha azonban „szabad nyelvével vagy tettével vétkezik”, abban az esetben a férfiak 24 pálcaütéssel, a nők annyi korbáccsapással bűnhődjenek, de a korosabb vagy gyengébb személyek árestommal, böjtöléssel „sanyargattassék” 3 napig, kivéve ha nagyobb gonoszságért hosszabb tömlöcözést vagy büntetést megérdemelnek.

A jobbágyot a földesúr nem szívesen zárja be, hiszen neki munkaerejére van szüksége, amitől megfosztaná magát, ha tömlőre ítélné jobbágyát. A szerződés két börtön típusról szól, amely a városokban alakult ki. A tömlőc a komoly gonosztevők büntetésére vagy előzetes fogvatartására szolgált, míg az árestomot a rendészeti szabályok, a későbbi kihágások foganatosítására hozták létre (60.).

Az erdőben való kártételt, a makk leverését, a gubacsok leszedését, fegyver hordozását és vadászó ebek tartását is büntetni rendeli a szerződés.

A község pénzkölcsönt nem vehet fel „a földesuraságnak híre, s tudomása” nélkül.

A kilencedik pont a belső rendtartásról, szabályokról szól, kiemelten a bíróválasztásról. Az uraság három személyt nevez meg, amelyből a község egyet választ a tiszttel jelenlétében, szabadon. Tehát a jelölés joga a földesúré, a választott csak ezek közül kerülhet ki, akit az uraság vissza is hívhat, meg is büntethet. A bíró egyszemélyben volt a földesúr megbízottja és a lakosság képviselője, nem éppen hálás feladatot látott el, de nagy tekintéllyel rendelkezett.

A Nótáriust, a Jegyzőt és az Esküdteket a község a földesúr nélkül választhatja és el is bocsáthatja. Feladatuk a bírói döntések végrehajtásához kapcsolódott.

A jobbágypanaszok intézését elsősorban a földesúrra vagy annak tisztjére bízta a szerződés, ha az egymásközötti. Csak ezután fordulhattak a vármegyéhez panaszaikkal, illetve abban az esetben, ha annak elintézésében az uraság nem tenne igazságot. Ha a földesúr vagy a tiszttel a jobbágyot a panasz miatt büntetésben részesíti, úgy azok is büntetésben részesüljenek.

A szabályok rögzítése önmagában mit sem ér, ha a jobbágyok, a parasztok helyzete a gyakorlatban a teljes kiszolgáltatottság:

„Írtak már sok szépet a magyar dicsőségről,
Hadd regéljek én a póri szenvedésről, -
Amit nem írtak meg úri krónikások,
Kastély koncán élő talmi népbarátok:
Bár ez is magyar volt, magyar nyomorúság,
Szenvedte a Sárrét, nyögte a Nagykunság,
Békés, Csanád, Csongrád, Bihar, Szabolcs, Nyírség.
Meg az egész magyar embertelen ínség,
Sok-sok emberöltő nincstelen parasztja
S igába nőtt gyerek, ha kidőlt az apja.

Túl az Ó-Berettyón, Káposztáson innen,
Ha nem láttam volna, nehéz lenne hinnem:
Egy avas majorban lenn a Sárrét mélyén,
Béresek éltek az urak szolgabérén:
Itt élt a többi közt kis Vitáris Péter.

Mokány, zömök ember, de lélekben éber.
Sok pór közül egyet - millióknak mását -
Idézek, mert láttam elszánt lázadását:
Ember mivoltának semmibe-vevését,
Dacos felkelését, bús leveretését.

Nagyvárad papok káptalan birtokán,
Cselédtartó bérlők Werbőczy jogán,
Nyúzták a parasztot ősi idők óta.
Pedig környes-körül Sárréti határon,
Dús aratás volt a magérlelő nyáron.
Televény földből a nád is évről-évre
Napfényre tör újra s kacag az ekére:
Csupán a föld népe nem tud emelkedni,
Szolgasága jármát nem tudja levetni. ...” (61.)

Zsadány és a szomszédos település úrbáriumának összehasonlítása.

A szomszédos település Ugra (ma Biharugra), amely a legközelebb található és talán a legtöbb hasonlóságot is mutathatja községünkkel. De ott másabb a helyzet: a földesúr a falu szülötte, aki ott él a településen, gazdálkodik jó gazda módjára. Zsadányban nincs jelen a földesúr, annak még a mezőgazdasági termékekből és vadakból is kell szolgáltatni a kilencedet, illetve ilyen igényt ajándék címén is szolgáltatnak a jobbágyok.

Az úrbéri szerződés összehasonlítását az annak előkészítésére szolgáló Tabella adataival hasonlíthatjuk össze. Ugrán a felmérés 1769. február 4-én történt meg, a kilenc pontra adott válaszok között az alábbiakat találjuk: 1761-től évi 13 nap robotot szolgáltatnak és 2 Ft. taksát fizetnek. Káposztát termelnek a Köröshöz közel és ezzel is, mint más termékekkel, a náddal a közeli Váradra járnak piacolni. Három havi kocsmáltatási joguk van. Szántóföldjüket elegendőnek ítélik, de a kaszáló és a legelő az kevés. Tüzi és épületre való fával nem rendelkeznek. A földterület nincs kiosztva, azt két fordulóban használják, a megművelés legalább négy igavonó marhával történik. A kilencedet természetben adják, ezen túl fejőstehenenként egy icce vajjat adnak, de egyébként ajándékot és egyéb adót nem tesznek.

Az úrbáriumban rögzítették, hogy a jobbágyok művelése alatt álló földekből mennyi tekinthető úrbéres földnek, vállalva ennek előnyeit: folyamatos használat, örökölhetőség, valamint hátrányait: az adó, a földesúri szolgáltatások.

Zsadányban a 79 család összetétele: jobbágy 75 fő, házzal bíró zsellér 2 fő, házatlan szintén kettő fő. Az általuk birtokolt sessio 18 egész és 2/8-ad jobbágytelki szántó, mindösszesen 382 1/4-ed holdat használnak. Kaszálója, rétje 433 embervágó.

Biharugra hasonló adatai: a 86 családból 82 zsellér, négy család 1/8-ad telkes, az általuk birtokolt terület 80 hold szántó, 4 hold kaszáló, de ez kiegészül a község 40 hold rétével.

A történetíró megemlíti, hogy ezen számok Ugra számára megdöbbentőek, de nem biztos, hogy a valós adatokat tartalmazza, ugyanis a 82 zsellér jogi helyzetet és nem vagyoni állapotot tükröz, s ennek hátránya a jobbágyok felszabadításakor lesz, illetve következik be, mivel a felszabadított jobbágy csak a birtokában lévő úrbéres földet tarthatja fenn (62.).

A Tabella az úrbéres földeket tünteti fel és lehetséges, hogy egy zselléreként jelölt család kezelésében lévő telki állományon kívüli földterület és annak jövedelme messze meghaladja a telkes jobbágy éves tiszta jövedelmét.

Zsadány vonatkozásában a viszonylagos gazdagságot tehát ezen számok mutatják, illetve még a marhás (igás) robot napok száma, amely évi 1073 nap, magasnak mondható, illetve a megváltására szolgáló kézi (gyalog) robot nap 2206 nap, lényegesen meghaladja a szomszéd település adatait: igás robot 29 nap, vagy ennek megváltása 1314 nap kézi robot.

A természetben fizetendő vaj, csirke, kappan, tojás Zsadányban lényegesen magasabb: nálunk ezek 20 icce, 41 db, illetve 247 db., míg Ugrán 2, illetve 5 db.

A másik közeli település, Körösnagyharsány a váradi káptalan birtokában van, s ő gyakorolja a földesúri jogokat. Harsány lakossága az úrbérrendezés következtében elveszítette nagy jelentőségű hajdú kiváltságait, s jobbágyi kötelezettségekre lettek szorítva. Az úrbéri szerződést 1770. október 14-én készítették el, majd azt 1773-ban Nagyváradon a vármegyei gyűlésen erősítették meg. Tartalma szerint megállapíthatjuk, hogy Zsadánynál és Ugránál nagyobb település volt, relatíve virágzó gazdasággal rendelkezett, köszönhető ez a hajdú előjogoknak és a váradi káptalannak. 106 családfőből 79 telkes és 27 házas zsellér volt (63.).

Néhány meghatározás, fogalom leírását is szükségesnek látom.

Úrbér (urbara): a jobbágytelek használatáért a földesurat megillető feudális földjáradék, amelynek formája lehetett pénzdó, terményszolgáltatás vagy robot.

Telkes jobbágyoknak azokat a parasztokat nevezzük, akik a jobbágyi szolgáltatások fejében (pénz- és terményadó, robot- és ajándékkötelezettség) a földesúrtól telket vagy résztelket kaptak használatra. A telkes jobbágyok a XVI. sz.-ban a parasztság többségét, a XIX. sz.-ban már csak kisebbségét alkották.

A belső telket a házhely és a mellette fekvő kert alkotta (fundus intravillanus).

Külső telek szántóból és rétből állt (fundus extravillanus).

A teleknagyságot 1767-ig nem rögzítették, de átlagosan fél telekhez 6-7 hold szántóföld, 3 hold rét járult, az ehhez szükséges igaerőt 4 ökörben vagy lóban állapították meg.

Zsellér az olyan parasztember, akinek nem volt jobbágytelke, vagy nem jutott már neki az adott faluban vagy nem volt elegendő igás állata egy résztelke megművelésére sem.

Házás zsellér saját házzal rendelkező, bérelt vagy felesben művelt földet, szőlőt vagy erdőt használt, lápot irtott.

Házatlan vagy alzellérek mások portáján fizetség vagy munka fejében húzták meg magukat, a szegény sorsú falusiak rétege.

Kitekintés Erdélyre

Bihar megye egy része, köztük községünk is több esetben tartozott Erdélyhez, illetve a Partiumhoz. Gyakran volt határváltozás, több esetben a határ Sarkad és Gyula között húzódott meg. Ennek ellenére hovatartozásunk nem volt vitatott, csak a nagyobb települések Várad és Szalonta, illetve a belső területek tárgybéli társadalmi viszonyai érdemelnek említést az összehasonlítás lehetősége miatt.

A központi kormányzat 1750 előtt Erdélyben nem szabályozta a földesúr-jobbágy viszonyt. Az ezt követő két évtizedben is megelőzi e kérdés rendezését az adóreform, majd a határország megszervezése. Az úrbérrendezés lényegében csak terv maradt hosszú ideig.

1769-ben született meg az első úrbérrendezési kísérlet, tehát csak akkor, amikor Magyarországon folyik az úrbérrendezés. Az előzmény az, hogy a Gubernium (Kormányzótanács, Helytartótanács) 1767-ben tájékozik a jobbágy szolgáltatásokról, s ennek hatására tervezetet dolgoztat ki.

A tervezet a jobbágyok által élvezett beneficiumokhoz képest jelölné ki, hogy mennyi szántó, rét, legelő tesz ki egy egész telket. Az úrbéri visszaélések mértéktelenek, s a tervezet csak a törvényteleneket szüntetné meg, a terhek rendezését azonban mellőzi. Gyakori az egész hetes robot, a sertés, a taxa kikövetelése.

A Gubernium tervezete, álláspontja alapján jött létre az első erdélyi úrbérrendezési kísérlet alapokmánya, az 1769 őszen kiadott „Bizonyos Punctumok” (64.).

Az alapokmány a jobbágytelek mértékét nem határozza meg, csak útmutatást ad arra, hogy a földesúr „alkalmas és állapotjokhoz képest elégséges lakóhelyet” adjon jobbágyainak és zselléreinek, s ehhez szántót és kaszálót. Elmaradt a táji és a helyi adottságok figyelembevételével történő területegységek biztosítása a jobbágyok számára.

A robotterhek maradtak a korábbiak, amelyek végrehajthatatlanok voltak: heti 4 nap kézirobot, ígásrobot heti 3 nap saját erővel. A zsellér, aki szántóval rendelkezik heti 2 napot szolgál kézzel vagy ígával, a külső birtokkal nem rendelkező heti 1 napot szolgál. Ahol a földesúri majorság félnapi járóföldnél távolabb esik a jobbágy lakóhelyétől, ott több hétig egyfolytában kell robotoltatni őket (maximum 3 hétig), utána ugyanannyi időre haza kell engedni a jobbágyokat. Ha szokásban volt a kilenced, az továbbra is fenntartható volt, amely kiegészült konyhai ajándékozási kötelezettséggel (65.).

A Bizonyos Punctumok nem jelentenek érdemi rendezést sem a jobbágybirtok, sem a szolgáltatások tekintetében. Nem hozott és nem is hozhatott rendezettebb viszonyokat a mezőgazdaságban, nem eredményezhetett érdemi változásokat a jobbágyok gazdasági megerősödése terén sem, hiszen a rendelkezés végre sem hajtható ellentmondásai miatt. Maradt továbbra is a jobbágyok féktelen elnyomása, a földesurak mindenre kiterjedő kizsákmányolása.

A következő rendezési kísérlet II. József erdélyi körutazásához kapcsolódik, s tapasztalatai alapján sürgősnek nyilvánítja az úrbérrendezés végrehajtását (1774.). Az újabb rendezési tervben sincs döntőnek bizonyuló áttörés: a jobbágytelekhez 3-6 hold szántó, 4-6 szekérre férő kaszáló tartozna, a robot változatlan mértékű lenne.

1776-ban ismételen tervezet születik, de döntés nem: a jobbágytelek felső határa 6 hold, a robot kötelezettség lecsökkenne 2 napra, de kiegészülne hosszú fuvarral, ölfavágással, fonással-szövással, dúvadirtással, de vannak ettől eltérő javaslatok is, így döntés és megegyezés ismét nem született, s a helyzet változatlan maradt Mária Terézia haláláig.

II. József trónralépése utáni újabb erdélyi körútja (1783. június) rendeletet eredményez a jobbágyok számára, azonban mielőtt sor kerülne az úrbérrendezésre vagy az örökös jobbágy-ság eltörlésére, 1784-ben a feudalizmus korának egyik legnagyobb erdélyi parasztfelkelése lobbán lángra, az ún. Horea-felkelés (ez ragadványnév, eredeti neve Vasile Nicula).

Tehát nem kerül sor a hazánkéhoz hasonló úrbérrendezésre, erre a polgári átalakulás idejéig várni kell.

Jobbágyterhek az úrbárium után, a szerződés módosításai

A változó társadalmi gazdasági helyzet, valamint a lejárt határidejű Urbárium adott arra lehetőséget, hogy 1777-ben újabb szerződést készítsenek elő, amit a hiteles személyek alá is írtak, tehát megállapodásra került sor, amelyben a jobbágyok csekély akaratukat érvényesíteni tudták. A szerződést aláírták: Nagy István regerius, Szláv György administrator, Nemes Mártha György dominális Bíró, Nemes Király István dominális és Deretskei notarius, Kis János zsadányi főbíró, Polgári János esküdt, Lovassy Sámuel zsadányi nótárius, Ladislau Harmaty advocator. Ezen Urbarialis Contractus minden cikkelyében általunk nem csak approbaltatik, hanem ratificaltatik is. Eszterháza, 1777. július 1. Herczeg Esterházy Miklós s. k.

Ez a szerződés az első, amelyet az úrbéri rendelet értelmében és annak utána kötöttek meg, s 1778-ban lépett életbe. Az egyes községekkel külön-külön kötött megállapodást a földesúr. Az uradalom összes pénzjáradéka ekkor 16.489 rft., a zsadányi teher 421 rft.

1778-ban a községek képviselői megegyeztek abban, hogy mire és mennyi adót vetnek ki a jövőben, mivel eddig ez nem történt meg, s a derecskei uradalom minden községében az alábbiak szerint érvényesült az adófelosztás (66.):

1 ház után fizetendő	1 rénes forint
1 házatlan zsellér fizet	1 "
1 köblös szántó vagy kaszáló adója	25 krajcár
1 kapaalja szőlő adója	25 "
1 ígás ökör vagy ló után fizetendő	20 "
1 tehén, illetve heverő kanca után	18 "
1 hároméves növendék állat után	16 "
1 egyéves növendék állat után	12 "
1 juh után	6 "
1 sertés után	4 "
1 veteményes kert után fizetendő	10 "
1 kosár méhért	10 "
1 száraz malom után	2 rénes forint

Ezzel elérték a községek, hogy a lakosság között arányosan lehet felosztani a földesúri adót, egységes elveket alkalmaztak. A jobbágyok sem költöznek el falujukból azért, mert a közeli másik községben alacsonyabb adóban részesülhetnek.

Az örökösnek mondott szerződés már 1783-tól megváltozott: a taksa csak a földbért (cenzus) jelenti csupán, de így önmagában is emelkedett. Zsadányban 469 rft, az uradalomban 17.825 rft. lett a cenzus.

Ettől az évtől kezdve a földbéren túl az úrbéri rendeletben meghatározott minden szolgáltatást igényelt alattvalóitól a földesúr: robotot, kilencedet, regále bérletet egyaránt. Ráadásul a robotot és a kilencedet pénzben igényelte. Ily módon a domínium adója a megváltásokkal rendkívüli magas összegre emelkedett: Zsadány összes pénzadója 1.150 rft., azaz két és félszerese a földadónak. A domínium összes pénzadója 48.837 rft. (67.).

A derecskei uradalom jobbágyainak pénzjáradék-szolgáltatása több mint háromszorosára emelkedett az 1780-as esztendő közepére.

A nagyarányú adóemelés, a rendszeressé váló jogtalan követelés miatt pereskedések indultak a községek és a földesúr között, de ezek nem jártak ekkor eredménnyel.

1813-ban sikerült egy úgynevezett „amicus contractust”, baráti szerződést kötni, amelyben mindent a legapróbb részletekig szabályoztak, s a birtok tisztjei a lakosságot azzal nyugtatták, hogy igen keveset fizetnek, hiszen az úrbéri rendelet szerint sokkal magasabb adót kellene fizetniük. E szerint az uradalomnak összesen 53.918 rft-ot, Zsadánynak 1260 rft-ot kellene megfizetnie. Tehát ténylegesen többet számítsaik szerint.

Ez azonban nem nyugtatta meg a lakosságot, s vizsgálatot kértek a megyétől. A megye megállapította, hogy az Esterházy-uradalom 1813-tól évenként 6.470 rft-tal többet fizettetett a lakossággal a ténylegesnél.

Sajnos ez az eset nem egyedi az uradalom történetében: a XIX. sz. húszas éveiben szintén többlet fizettetést állapítottak meg, s ez is jelentős összeg volt, 5.161 rft.

1824-ben már 2.103 rft. Zsadány község adója, az uradalomé 73.752 rft. Ezt az összeget kellett előteremteniük a növénytermesztés és az állattenyésztés során, amely kezdetlegesnek minősíthető (68.).

A XIX. sz. elejére a művelés alá vont terület megsokszorozódott. A birtokolt határrészeket két fordulóban, szántó-ugar művelték, a két calcatura van szokásban.

A szántót a XVIII. sz. elején még nem trágyázzák, mert e nélkül is jól terem a föld. De ennek lényegesebb oka az, hogy nem volt a föld állandóra kiosztva és ezért a jobbágyok nem pazaroltak rá fáradságot és időt, valamint a trágyát tüzelésre használták.

Több helyen azonban felismerték a trágyázás szükségességét, így Bajomban és Szalontán trágyáztak, amely kezdett általánossá válni a XVIII. sz. végén.

A talajelőkészítés sem kielégítő, az őszi vetés alá háromszor szántanak, de igen sok az a jobbágy aki csak kétszeri szántás után vet. Máshol, más vidéken is kétszeri szántás volt: a kanizsai majorságban ősszel felszántották a parlagot és vetés előtt újra szántották (69.).

Egy nap alatt 4-6 ökörrrel 1 köblös földet tudnak felszántani, amely kb. 600 négyszögöl, igen alacsony teljesítmény mai szemmel nézve.

Az őszi termést aratják, kévébe kötik és keresztbe rakják. A tavaszi vetés terméseit sohasem kötik kévébe, hanem rendre vágják (kaszálják) és száradás után boglyákba gyűjtik.

Legelterjedtebb mezőgazdasági növény a kétszeres (búza és tavaszárpa), valamint a rozs, zab. Amikor a lakosság már áruellátásra is törekszik a legnépszerűbb termény a törökbúza (kukorica).

Gyakori a köles, a lencse, a borsó. a len és a kender ezen a vidéken. Esetenként dinnyét is termelnek, de ez ritka és nem jelentős mennyiségben történik. A szántóföld és a rét mellett a veteményeskertre is csaknem minden jobbágyi és úri háztartásnak szüksége volt. Az apró, faluszéli vagy házmelletti kertecskéket a községek legtöbbszörében meg lehetett találni, amelyekben a mai ismert növények termelése folyt elsősorban a háztartás, másodsorban piacolás végett (70.).

1731-ben jelentős volt Komádi mellett Zsadány és Szalonta dohánytermesztése is, amelynek hagyományai ma már nincsenek.

A megtermelt és fölöslegnek minősülő, eladható terményeket a váradi piacra viszik, ahol gabona, állat és egyéb napi piac is van.

Az alföldi parasztság életében nagy jelentőségű az állattenyésztés, óriási, legeltetésre alkalmas területeken hatalmas nyájakat és csodákat tartanak. Saját élelmészükre, értékesítésre és főként igavonásra tartják a nagyobb állatokat, míg a kisebbeket csak élelmészre és eladásra.

A XVIII. sz. elején fő igavonó erő az ökör és hosszú idő telik el, amíg felváltja a gyorsabb és erősebb ló. Ezek számadatai az alábbiak: 1712-ben 50 ökör és 10 ló, 1731-ben 144 és 41, 1763-ban 107 és 79, 1828-ban 28 ökör és 88 ló.

A juhtenyésztés a kezdeti fellendülés után a XIX. sz. elejére visszaesik, ez tapasztalható a sertés tartásnál is. Számadataik: 1712-ben 16 juh és 20 sertés, 1731-ben 107 és 174, 1763-ban 85 és 102, 1828-ban 54 és 24.

Baromfi minden ház udvarában található, azok között szinte mindenféle előfordul.

1828-ban történt felmérés adatait a másik szomszédos településsel hasonlíthatjuk össze: (71.)

	Zsadány	Okány
Adó alá eső ház, db.	123	189
Munkaképes korú 18-60 éves, fő	248	438
Szántó, posonyi mérőben	1026	1186
Jármos ökör, db.	28	56
Tehén, db.	47	45
Összes szarvasmarha, db.	75	103
Ló, db.	88	119
Juh, db.	54	120
Sertés	24	12

Az Esterházy időszak alatt is növekedett a lakosság száma, a lakosság vagyona a korábbi időszakhoz képest jelentősen. Míg a XVIII. sz. elején a lakosság nem tért vissza teljes létszámába a faluba, illetve onnan időközben elvándorolt, a XIX. sz. első negyedében megmaradt falujában. Ebből nagyobb következtetést nem tudunk levonni, csak annyit, hogy az Esterházy uradalomban is megtalálta számítását a dolgos zsadányi paraszt.

Az úrbárium megszűnése, az uradalom szétesése

I. Ferenc József (1848-1916) 1853. március 2-i császári pátense

1848. március 11-én Irinyi József a modern polgári magyar nemzet életkereteit tartalmazó 12 pontot fogalmaz meg, amely a forradalom március 15-i győzelme után mint megvalósítandó programként szerepel a kormány és az országgyűlés előtt álló feladatok között. Ennek 7. pontja: Úrbéri viszonyok megszüntetése.

Ez a kívánság április 11-én mint törvény jelenik meg és kibocsátják. A szabadságharc ismert eseményei miatt a jobbágyfelszabadítást és az úrbéri viszonyok megszüntetését kimondó törvény részleteinek végrehajtására nem kerülhetett sor. De komoly változásokat hozott a forradalom és szabadságharc a jobbágyság életében, gazdaságában egyaránt.

A jobbágy állapotának legfontosabb megkülönböztető vonása a személyi és a dologi jogainak csonkasága volt. Ahhoz, hogy szabad ember, másokkal egyenlő állampolgár és szabad tulajdonos legyen, ezeket kellett megszüntetni. Az áprilisi törvény fő célkitűzése ez volt.

Az úriszékek megszüntetése felszámolta a jobbágyok felett érvényesülő földesúri joghatóságot (jurisdictió). eltörölték az egyházi tizedet, amely megszüntette azt a különbséget, amely a földesúr (nemesek) és jobbágy között állt fenn, mivel a nemes nem fizette ezt. A közteherviselés kimondása pedig szintén a személyi jogok egyenlőségét valósította meg, igaz ez nem új jogot biztosított a jobbágyoknak, hanem a nemeseknek jelentett új kötelezettséget. Később, szeptemberben el kívánták törölni (a Deák Ferenc által vezetett Igazságügy minisztérium törvényjavaslata alapján) a királyi kisebb haszonvételek (regáliák) vonatkozásában fennálló különbségeket is, mivel lehetővé kívánták tenni az egykori jobbágyok számára is a kocsmáltatás, boltnyitás és mészárszéktartás szabadságát, amely addig nemesi privilégium volt.

A dologi jogok között megszüntetésre kerültek az úrbéri szerződések alapján megkövetelt robot, kilenced és az egyéb pénzbeli járadékok, ezzel a földek tekintetében kialakult a jobbágyi tulajdon. A szeptemberi törvényjavaslat érintette e jogok csoportját is, amikor a szőlődézsma eltörlését, a maradványföldek, irtások, puszták telkek egy részének állami kárpótlás ellenében történő átadását javasolták.

1853. március 2-án kiadott császári nyílt parancs kimondta az úrbéri kapcsolatból származó jogok és kötelezettségek megszüntetését. Elismerte, hogy az úrbéri földek állami kárpótlás mellett a parasztnak tulajdonába mennek át.

Rendelkezett az úrbéres telki állományhoz nem tartozó, ún.: maradványföldek ügyéről is. Ezek a földek azok, amelyek az úrbéri Tabellákban, az úrbéri összeírásban nem szerepelnek ugyan, de paraszti kézen vannak, s utána a jobbágy a földesúrának úrbéri járandóságot fizetett. Nagyon lényeges rendelkezésnek tekinthető ez, mivel a tényleges állapotokat rendezte, s nem az adminisztratív módon talán helytelenül rögzített 1767-es állapotokat. Ez a rendelkezés is egyértelműen a jobbágyok mellett áll, annak ellenére, hogy ezt a jobbágyföldet csak akkor kapják meg, ha saját erejükből megváltják.

Ferenc József 1830. augusztus 18-án született Bécsben, apja Ferenc Károly főherceg, anyja Zsófia bajor hercegnő. Trónra 1848. december 2-án lépett, de csak később koronázták meg, 1867. június 8-án Pest-Budán. Felesége Erzsébet bajor hercegnő, négy gyermekük született. 1916-ban Bécsben hunyt el, a kapucinusok templomában temették el. Hazánkban először a zsarnokot látták benne, mint az aradi vértanúk életének kioltóját. A kiegyezést követően lassan

oldódni kezdett a gyűlölet, előbb közömbösség, majd tisztelet lett belőle, s végül megkapta azt a titulust, amelyet egyetlen őse sem: a nép száján „ferencjóska” lett belőle. A legtovább uralkodó személy volt, 68 évig ült a trónon.

A császári pátenst nagy jelentőségű, a polgári agrárfejlődést előrevivő rendelkezése volt az erdők és a legelők elkülönítése. 1848. előtt az erdőt és a legelőt közösen használta a jobbágy és a földesúr, s ebben elkülönítést rendeltek el. A volt úrbéres jobbágy annyi legelőt kapott, amennyi elegendő a korábban meglévő állatállománya eltartásához, illetve annyi erdőt, amennyiből a korábban is kitermelt mennyiségű fához hozzájuthatott (72.).

Az 1871:LIII. tc. december 22-én született meg, amelyben az uralkodó szentesíti a még fennmaradt feudális maradványokat megszüntető törvényt, amely az úrbéri pátenstől eltérően eltörli a földesúri haszonvételeket, valamint meggyorsítja a még le nem zárt úrbéri peres eljárásokat és birtokrendezéseket, a függőben maradt kérdéseket: tehát az úrbéri kapcsolatokból fennmaradt jog- és birtokviszonyok kérdésében teremt rendet, amely hosszú és nehéz munka volt az ebben érintett hivatalos személyeknek, bíróságoknak, mint azt a korabeli jeles bíró munkájában részletesen elemzi (73.).

Ezzel azonban véglegesen megszűnt a volt jobbágyföldre szabad tulajdonlását és használatát gátló minden feudális eredetű korlát. Kialakultak a mezőgazdaságban a polgári tulajdonviszonyok, amelyek megnyitották az utat a jövő tisztább társadalma felé, amely azonban éppúgy ellentmondásokkal teli, mint az általam feldolgozott XVIII-XIX. sz.

Az úrbérrendezés kapcsán kitekintettem Erdélybe is, a községhez közelálló településekhez, ezért illőnek látom, hogy a jobbágyfelszabadítás kapcsán is tegyek említést Erdélyről.

Elsőrangú politikai kérdés volt Erdélyben is a jobbágyság felszabadításának lezárása, hiszen ott a jobbágyok nagyobb része nemzetiségi, azaz román volt és súlyos feszültséget okozott, nemzetiségi ellentétek kiéleződéséhez vezetett, hogy késve került kihirdetésre a jobbágyfelszabadítás. 1854-ben jelent meg a császári nyílt parancs, amely lényegében egyező a hazaiával. A rendezés azonban nehezebb volt, mert nem volt olyan úrbárium a községekben, mint amely hazánkban Mária Terézia idején megkötött jobbágy és földesúr között, de 1869. körül véglegesen rendeződött a helyzet.

A községekben uralkodó helyzetet, ezt a megszüntetésre ítélt feudális viszonyt jól mutatja be a Sárrett egyik kiemelkedő nagy költője pár évszázad elteltével:

A földesúré volt hajdan a paraszt,
Tulajdona, mint barma vagy ökre:
Werböczy könyve röghöz kötötte, -
Mert hogy vissza mert ütni az ökle.

Terhét sokallta s érte szólni mert?
Törvényt felette bösz úriszék ült:
Mely kénye szerint fejét vehette,
Vagy megbotolták, hogy belekékült.

Urak uralma megkövetelte
Népeitől a könny és véradót:
Erősebb jogán földi hatalom,
Nem tűrt s nem tűr el soha lázadót.
Ám, ahogy jöttek s mentek századok,
Változott a kor s változott a kép:
Zsarnok uralom sok összedőlt már

S szenvedés árán fejlődött a nép.
Mert kiírtani mindet nem lehet,
Hogy az írmagja egész kivesszen:
Kellett ám a kéz s kell mindenkor,
Ki az életért dolgozzon s vessen.

Nincs már földesúr s jogtalan jobbágy,
Törvény törölte régen a derest:
Emberek által ember verését,
Corpus jurisban ember ne keresd!
Úriszék s nemes ma már a múlté.
Nem üz parasztot a Werböczy könyve:
Ám az örömben öröm is vegyült, -
Sok embernek hull ma is a könnye. ...” (74.)

Az uradalom szétesése, az úrbárium jelentősége

Mária Terézia rendeletével állami ellenőrzés alá helyezte a földesúr-jobbágy, a munkaadó-tulajdonos és bérlő viszonyát. Pontos határ- és birtokfelmérések rögzítik a gazdálkodás kereteit, a szolgáltatásokat. Rendeletével megállította a terjeszkedő földesúri önkényt, megadta a parasztnak a korlátozott mértékű bormérés, az erdőhasználat jogát, újraindítva így a XVII. sz.-ban elakadt parasztpolgárosodást.

Az úrbérrendezés azonban az államhatalom szándékaival ellentétben, éppen a rendelet előírásai alapján, jogi lehetőséget biztosított a birtokos számára, hogy jobbágysági terhelését a maximális szintig fokozza, illetve majorsági gazdálkodást folytasson, elsősorban a jobbágyság munkájára, robotterheire alapozva.

A derecskei uradalom az úrbérrendezést követő korszakban minden jövedelemforrás kiaknázására törekszik, különösen nagy súlyt helyez a regálék, ezek között a kocsmák hasznára. Az úrbérrendezésig a regáléjogokat a községek gyakorolták, ennek bevétele a közösségi szükségletek kielégítésének forrása volt.

A jobbágyság felszabadításával, az úrbéri terhek megszüntetésével kapcsolatban új helyzet állott elő az Esterházy domínium életében is.

A Tiszántúli birtok távol esett a jó piacoktól, amely az áru értékesítésében nehézséget jelentett, s komoly gátló tényezőt jelentett a majorsági gazdálkodásra való áttérésre. Nem maradt más lehetőségük, csak a törvényes út: az 1857-es családi osztozkodáskor a birtok felszámolását határozták el, ezzel elkerülték a jobbágysággal való ismételt összeütközés és viszály állandó fenntartásának lehetőségét is.

Első lépésként a haszonvételek, a kocsmák, a mézárászék és a halászati jog eladására került sor. A vásárlók a legtöbb esetben a községek voltak, de megjelentek a váradi kereskedők is. Ezek eladásából 300 ezer Ft. keletkezett a család részére.

A regálék eladását 1868-ban követte a földesúri földek kiárusítása. Mintegy 20 ezer hold kiárusítása történt meg, 60-80 Ft. vételár ellenében, annak minőségétől függően. A föld fele a bihari nagybirtokosokhoz került, így Tisza Kálmán, Lovassy Ferenc, Móricz Pál szerzett birtokot. Tisza és Móricz a mi környékünkön vásárolt birtokot. De voltak a vásárlók között váradi kereskedők is. Ezért a birtokrészért összesen 1 millió Ft-ot kapott az Esterházy-család.

A birtokból összesen befolyt összeg jó üzletnek bizonyult: a 100 ezerért megkapott uradalom eladásából több mint másfél milliót kapott a család.

A birtok eladásával megszűnt az Esterházyak tulajdona a Tiszántúlon. A parasztság azonban nem lélegezhet fel, mivel ismét új birtokosok kerültek a községekbe, akik saját vagyonuk gyarapodása érdekében új igényeikkel és mohóságukkal nyilván a parasztok kihasználására törekedtek, mintegy további száz évig (75.).

Zsadányban birtokot szereztek a Tisza és a Móricz család, később a Juricskay, a Vécsey és a Fried család is, akik leszármazói 1945-ig a községben éltek.

A 19-20. sz. további történései

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc zsadányi történéseit a több száz résztvevő, annak halála, eltűnése, illetve megsebesülése adja, melyről hiteles forrás nem áll rendelkezésre, csupán visszaemlékezések, melyek már megjelentek nyomtatott formában, így azok ismétlésétől eltekintek. 1-2 témát említek csak, amely a faluval és nevezetes személyekkel kapcsolatos.

Az önkéntesek toborzása a falunak kötelessége volt, sokan harcba indultak Zsadányból is, elsősorban Nagyszalontára kellett bevonulniuk, s gyalogos katonaként szolgáltak. Volt lelkészünk feljegyzi, hogy Komádiból Zsadányon át Okányba tartó orosz csapatok közé rúgott egy Balogh nevű fegyveres pásztor, kardjával egynek odavágott és eltűnt a nádasban.

Bem tábornok január közepén Dél-Erdélybe indította csapatait, de 21-én súlyos vereséget szenvedett Nagyszabennél. Az ezt követő visszavonulás során egyik kudarc a másik után érte, ezért a bánsági hadtest főparancsnoka, Damjanich János egy hadosztálynyi erősítést küldött Bem apó segítségére. Így sikeresen megállította az erdélyi cs. kir. Főhadparancsnok, Puchner Antal csapatait, Piskiné. Bámulatos gyorsasággal Észak-Erdélyben termett és onnan kiszorította az ismételten betörő császári csapatokat, majd március végére az egész Erdélyt megtisztította az osztrák és orosz csapatoktól. (76.).

Bem apónak zsadányi katonája is volt, akik elmondásait a régi öregek még ismerték. Az kétségtelen, hogy Erdélybe utazása, átvonulása alkalmával járt Zsadányban és Fancsikán szállt meg egy éjszakára. De van arról is írás, hogy a híres orosi Fogadóban vacsorázott és pihent meg.

Szóbeszéd alapján írták le, hogy Petőfi Sándor is átutazott a községen, második útja 1849. július közepén Mezőberényből Okányon, Zsadányon át vezetett, de csak Ugrán tudott megszállni Varga Lajos lelkésznel, mivel Zsadányban nem kapott szállást, ellátást. Ez vitatható, mivel Varga lelkész annak idején nem Ugrán, hanem itt szolgált és lakott.

A megyét mintegy 5600 felfegyverzett népfelkelő segítette a hadsereg mellett, de a kozák csapatok ellen ez is kevés volt, Debrecennél nagy veszteség és vereség érte őket. Görgey tábornok Váradot is kénytelen volt elhagyni és Szalontán át Arad felé nyomult. Az orosz haderő Rüdiger tábornok vezetésével '49. Augusztus 9-én bevonult Váradra, s mindent ami élelem volt, azt a kozák csapatok elvitték. (77.).

A világosi fegyverletételt követően kegyetlen elnyomás, terror nehezedett a községekre, sok volt honvéd bujdosni kényszerült, a győztes csapatok katonái a lakosságot megfosztották élelmétől.

Az első világháborúban résztvettek zsadányiak is. Pontos és teljes adatok nem állnak rendelkezésre, egy kutató-gyűjtő munka van folyamatban e téren is.

Az I. világháború kitörése, majd elvesztése kb. 26 ezer bihari hősi halottat jelentett. A Képviselőház október közepi-végi eseményeken Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő bejelentette a román nemzeti párt elszakadását, Wekerle miniszterelnök pedig bejelentette a kormány lemondását. Ezek előhírnökei voltak a közelgő forradalomnak, melyekre Nagyvárad rögtön reagált: a Függetlenségi Párt kimondta a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozását, s átvették a vármegyében és a városokban a hatalmat.

A forradalomhoz csatlakoztak a helyőrség csapatai is és ezzel a hatalom végleg kiesett a törvényes szervek kezéből. De még ekkor sem gondolt Bihar-vármegye magyar lakossága, különösen Nagyvárad lakossága arra, hogy területe valaha is elszakadhasson Magyarországtól, mivel erre semmi jel nem mutatott, nem is volt jelentősebb dákoromán agitáció, mint Erdélyben vagy Aradon. Túlzó oláhok azonban voltak itt is, de még náluk sem alakult ki nyíltan ilyen gondolat.

Váradra március 21-én jutott el a budapesti események híre, a Tanácsköztársaság kikiáltása, s Váradon is kikiáltották a proletárdiktatúrát, a megyei Direktórium március 24-én alakult meg, a forradalom feloszlatta az önkormányzatok hívatott és választott testületeit, nagy volt a zavar, valamint nőtt a hiány az alapvető szükségletek terén. 1919. márciusában a románok már hirdették, hogy a Tiszáig nyomulnak előre, s hogy Várad és Bihar vármegye a román állam területéhez tartozik. (78.).

Igaz, ez mindössze négy hétig tartott, mivel a polgárság kezdett magához térni, s az ellenforradalmi szellem jelenségei kezdtek megjelenni, majd a román hadsereg bevonult Váradra húsvét másnapján.

Nagyvárad polgárai mint felszabadítókat ünnepelték a bevonulókat, nem gondolván arra, hogy e felszabadítókkal csak rabláncot cserélt. Megszűnt a városi közhatalom, a magyar vezetőket románokkal cserélték fel: ekkor nevezték ki a város első polgármesterét, Bucskó Coriolan személyében.

Az ellentámadások a román hadsereg előrenyomulásával indul meg április 16-án: Várad 19-én, 23-án a bihari fronton Sarkad-Zsadány-Komádi vonaláig az egész terület az ellenség kezére került.

A Vörös Hadsereg ellenállást nem tudott kifejteni, így eshetett meg az a „szégyenletes dolog, hogy a román hadsereg kardcsapás nélkül besétált Budapestre.”

Közel egy évig tartott ez a román megszállás, Bihar megye területét 1920. Március 24-én hagyták el és adták át a Horthysta alakulatoknak.

Amikor nyilvánvalóvá lett a Tanácsköztársaság, a központi hatalmak katonai veresége, az erdélyi románok vezetői a parlamentben kijelentették: élni kívánnak az önrendelkezési joggal.

A forradalom és a monarchia összeomlása után a Román Nemzeti Tanács Budapestről Aradra költözött, s kifejezte, hogy 26 vármegye átengedését követeli a magyar kormánytól.

A tárgyalások Jászi Oszkár és Juliu Maniu között eredménytelenek maradtak, így Gyulafehérváron kimondták a magyar állam románságának egyesülését a Román Királysággal, lényegében ezzel Erdély első - és mindmáig utolsó is - kormánya alakult meg.

A bukást követően minden ellenségünknek összes kívánságát teljesítették, s megyénk kétharmadát Nagyváraddal együtt a románoknak ajándékozták. Így lett Biharországból Csonka-Bihar.

Az ismert párizsi (trianoni) békeszerződés megkötése 1920. június 4-én történt meg. Ennek értelmében a történeti Magyarország 282 ezer km² területéből 93 ezer (33 %) maradt magyar fennhatóság alatt.

Az 1910. évi népszámláláskor összeírt 20.886.487 főnyi népességből 7,6 millió (36 %) maradt az új államhatárok között.

Az elcsatolt területek lakosságából 3,2 millió (30 %) magyar anyanyelvű és nemzetiségű volt, s ennek mintegy fele egy tömbben, közvetlenül az új államhatárok mentén élt.

Érthetetlen és elfogadhatatlan dolgok történtek akkor, amelyek ma is fájnak a magyarnak.

Trianon előtt Bihar-vármegye Magyarország legnagyobb és legnépesebb törvényhatóságai közé tartozott: 10.609 km² területét csak két vármegye haladta meg. Lélekszámát tekintve 1910-ben 582.132 főnyi lakosságával a negyedik helyet foglalta el. Népsűrűsége 54,9 fő/km². Trianon után mindössze 2.783 km² maradt meg Biharország területéből, s ezzel a 15. helyre szorult vissza. Lakossága 158.112 fő.

1940-ben a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély Nagyváraddal és Kolozsvárral, valamint a Székelyföld Magyarországhoz visszakerült. A magyar honvédség 1940. szeptember 6-án Nagyváradot és Nagyszalontát birtokba vette. Ebben az időben az Erdélybe való bevonulásig itt állomásozott a Körösoldalon (Bíró Lajos földjén) a Magyar Honvédség egy légvédelmi útege. A parancsnok Molnár Ernő zászlós volt. A legénység elszállásolása a Kereki-tanyán történt. A bevonulás napján (szeptember 6-án) a tanya kertjében lévő összes piros rózsza a katonai járművekre került, ezzel jutott kifejezésre a háziak és a katonák hazafisága.

A visszacsatolt terület 43.591 km², e területen 2,18 millió ember élt, akik több mint fele magyar, de 42,5 % román anyanyelvű volt.

A többi revíziós kísérlet csak részben járt eredménnyel, de ezek végül a II. világháborút követően hatálytalanná váltak, a trianoni döntés szerint alakultak ki mai határaink.

Ezen időszak történéseinek leírása (79.).

Zsadány községet a felszabadító (?) szovjet hadsereg 1944. szeptember 26-án érte el, a község déli részén érkeztek ide a mezőgyáni úton, de 29-én a németek visszaszorították őket a Nagyszalontától délre eső területekre. Mivel ezt a települést igen fontosnak találták, ezért újabb offenzíva árán, október 6-án ténylegesen felszabadították. Ez jelentős községi ünnep lett, néhány évtized után e napok környékén hívták meg a kunmadarasi szovjet katonákat közös ünneplés végett településünkre, akikkel igen jó barátság is kialakult.

A korábban illegalitásba vonult párttagok kezdtek a rend helyreállítása érdekében különböző lépéseket tenni. 1944. november 23-án megalakították a Magyar Kommunista Pártot, akinek első titkára Szabó Imre volt (korábbi csendőr törm.), tagjainak száma összesen 14 fő volt. 1945. végéig Varjú Lajos, Lippai Gyula és Szakács István is párttitkár volt, akik a szervező munkában jeleskedtek, sűrűn váltották egymást.

1946-ban id. Elek László lett a párt vezetője, aki a Szociál Demokratákkal való egyesülésig látta el ezt a funkciót. A két párt egyesülésével alakult meg és ki az MDP, ennek már függetlenített vezetője T. Szilágyi Ferenc lett.

A tsz. alapszervi titkárai ebben az időben: Kossuth tsz.-nél Sárközi Jánosné, Vörös Csillagnál Pásztor János, Petőfinél Nagy János, az Állami Gazdaságnál Létai Sándor volt.

1953-ban már csúcsvezetőség működött a faluban, ennek titkára Létai Sándor lett, s megalakult az Újbarázda tsz. is, amelynek pártvezetője Száva Antal volt. 1954-től 1956. novemberéig Borbély Gyula volt a község pártvezetője.

Az októberi események után minden alapszervezet felbomlott, s ennek utána az MSZMP néven alakult újjá, melynek titkára Oszlács István volt 1959 végéig, ezután pedig Blága Károly 1960. tavaszáig.

Ismételten létrejött a községi párttitkári funkció, amelyet Gulyás György töltött be 1963-ig, majd őt Hevesi Gáspár követte.

Lényeges az is, hogy a kommunista pártok mellett megalakultak a többi pártok is, amelyek esetleg hagyománnyal rendelkeztek a településen. Így a FKGP, akinek első elnöke Nagy Benjámin volt, az SZDP Kincses Benjámin, NPP Bondár Sándor vezetésével.

E pártformációk kihatással voltak a helyi közigazgatásra is: a vezető jegyző Nagy Imre lett, a községi bíró pedig Balogh Mihály gazdaember lett, akik korábban is elláttak hasonló vagy ugyanilyen funkciót.

A régi képviselő-testület helyett a Nemzeti Bizottság gyakorolta a helyi közigazgatási hatalmat. Változás következett a funkciókban is, most Tarr Ferenc lett a bíró, majd őt Kincses László (az ismert szülész-nőgyógyász főorvos édesapja) követte a tanácsok megalakulásáig. Jegyző Sándor Kálmán, Tóth János, Tóth Imre voltak.

A személyi kérdéseknél lényegesebb eseményekre fordítva a szót a Földigénylő Bizottság rendezte a nagybirtokokon maradt termelőeszközöket és nagyüzemi épületek további sorsát, illetve a szétosztásra vonatkozó tennivalókat.

Ennek során a volt uradalmi cselédlakásokat az ott dolgozó cselédeknek juttatják, a másik, lebontásra utaló részt pedig azon szegényparasztoknak, akik az újonnan juttatott telkeiken lakóházat építenek., míg a gazdasági épületek a faluban lakóknak jutottak, akik lakásaikat kívánták rendbe hozni.

A községhez tartozó külterületeken, mint Orosi, Bölcsi, Fancsika, élő gazdasági cselédek részére belterületen házhelyeket juttattak.

A földosztás során a fenti helyeken lévő földeket 718 szegényparaszt és cseléd között osztották szét, a családok száma arányában 3-10 hold közötti mértékekben.

A Bölcsi pusztán lakó Juricskay testvérek részére (Vid és Pál) személyenként 100 hold földet a szükséges lakó és gazdasági épületekkel, míg a községben nem lakó másik két Juricskay testvér részére (Erzsébet és Mátyás) 50-50 holdat hagytak vissza.

A földosztás befejezésével megalakultak ezek érdekvédelmi szervezetei, utoljára a Dolgozók és Földmunkások Országos Szervezete, DÉFOSZ, melynek ügyvezetője Elek Lajos volt, feladatuk a kishaszonbérleti szerződések megkötésének ellenőrzése, azok előírásainak érvényesítése volt. A tanácsok megalakulásáig működtek.

A mezőgazdaság átalakítása

A sz. elejétől több részletben történt meg, amelynek állomásai a tagosítás, majd a nagyüzemi átalakítás, sőt az 1990-es évek elejétől a kárpótlásokat követően ismételt kisgazdaságok alakultak, amely kihatással van a nagyüzemre is.

A 20. sz. elején, a Trianont követő események után a földbirtokok rendezése történt meg.

Községünkhöz a felszabadulás előtt négy nagybirtok tartozott, amely területünk több mint felét foglalta magába:

- a Bölcsi-pusztai bérgazdaság, amely a Juricskay család tulajdonát képezte, ahol Schwarz Ferenc, Likman Jenő, Török Olivér és Gájlinger János voltak a bérlők,
- egy kisebb rész pedig a községi kisparasztoknak volt bérbe adva, amely kb. 200 holdat tett ki, Orosi pusztát a Belügyminisztérium tangazdasága volt (Önkormányzati Testületek Kárpótlási vagyona néven),

- Kisorosi-puszta a nagyszalontai Ref. Egyház tulajdona volt, s különböző nagygazdák bérelték, leghosszabb ideig Balogh Imre szalontai nagygazda,
- Fancsika-puszta földterület, amelynek birtokosa a Fried család, nevezetesen Fried Ignác.

A felszabadulást követően e területek fel lettek parcellázva, s ezeken kisparaszti gazdálkodás folyt 1948. őszéig. Ekkor ősszel a nagybérlok bérletét is felszámolták, megszüntették és ezen alakult meg a Földbérlo Szövetkezet, melynek elnöke ifj. Farkas Sándor volt.

1949. tavaszán ezen területtel és mintegy 50 hold felajánlott földdel megalakult az első III. típusú termelőszövetkezet, Kossuth névvel.

Még abban az évben Vörös Csillag néven alakult meg a Bölcsi-pusztai gazdasági cselédek földterületéből a második tsz., első elnöke Nyéki Ferenc volt.

Bölcsiben alakult meg a zsadányi Állami Gazdaság is 1949-ben, elsősorban a földalapi földekből és a kulákok földjeiből. Átköltöztek Orosi-pusztára, központi helyük mellett a Tölgyfási telepeket fejlesztették ki. Első igazgatójuk Zsíros Lajos volt.

A Tölgyfási II. telepen magyar-szovjet érdekeltségű sertésenyésztő gazdaság alakult ki, Vasas Pál igazgatása alatt.

1950-ben az újonnan földhöz juttatottak a saját és a kulákok által felajánlott földekkel alakították meg a Petőfi tsz-t, Nagy Gábor elnökletével.

1951. őszén Előre néven egyesült a Kossuth és a Vörös Csillag tsz., melynek központja Bölcsiben volt, elnöke Blága József.

1952-ben középparasztokkal vegyesen, együttesen alakult meg az Újbarázda tsz, amelynek első elnöke Fábián Imre volt.

Így 1956. őszén községünk területén három tsz. és egy állami gazdaság működött, az eseményeket követően ezek megszűntek létezni, és ismétlen kisparaszti gazdálkodás folyt, csak az Újbarázda központjában alakult újjá Szabadság néven, 220 kh. földterülettel, Lunkán György vezetésével. A Petőfi területén szakcsoport alakult, míg az Előréből Hunyadi néven I. típusú tszcs. alakult, Pásztor János elnökletével.

1958. januárjában a volt Petőfi földterületéből alakult meg a Dózsa tsz., Takács István volt az első elnöke. Márciusban a Hunyadiából lett a Búzakalász tsz.

1959. tavaszán a nagy szocialista átalakulás és átszervezés idején 7 tsz. lett a faluban olyan feltétellel, hogy az újonnan belépők október 1-vel adják földjeiket és felszereléseiket, valamint felesleges használlataikat a közös gazdaságokba.

A három működő tsz. mellett megalakult az Aranykalász tsz., elnöke Pántya Mózes lett, a Béke tsz., elnöke Törő Imre, az Újélet Balogh Lajos elnökkel és a Viharsarok Kisbölcsi-pusztán, elnöke Kolozsvári János lett.

1965-ben lezárul az egyesülési és megszűnési folyamat: a Szabadság beolvad a Búzakalászba, Gyenes András vezetésével. Így két tsz. (a másik a Dózsa) és az ÁG. működik a községben a lakosság 65 %, a földterület 97 %-ával. A búzakalász 1969-ben lett Magyar-Lengyel Barátság tsz., majd 1977. január 1-vel ebbe olvad a Dózsa.

A Magyar-Lengyel Barátság tsz

Az Előre, a Hunyadi és a Búzakalász volt az elődje korábban. A megerősödött Búzakalász 1959/60-ban 2843 kh. földdel kezdte meg működését, 309 fő taglétszámmal, álló- és forgóeszköz értéke 5.051 ezer Ft., egy munkaegység értéke 33 Ft., egy főre jutó évi részesedés 9.700 Ft.

Tíz év múlva, 1969-ben mint a Magyar-Lengyel Barátság tsz. 497 taggal dolgoznak. Előző évi összehasonlító adataik: 4431 kh. föld, 411 tag, álló- és forgóeszköz értéke 24.294 ezer Ft., egy munkaegység értéke 50 Ft., egy tagra jutó részesedés 14.858 Ft.

A tsz. ekkortájt a sertésnevelést felszámolta, helyette baromfi-nevelésre tért át, főként csirke és pulyka nevelésre. Folyamatban volt a szarvasmarha állomány felfejlesztése. A gabona betakarítását teljesen gépesítették. Átlagtermései 1968-ban kh-anként (zárójelben az 1960-as adatokkal): búza 13,9 (9,5), árpa 15,6 (8,6), májusi morzsolt 11,2 ? (16,6) kh-anként.

A szövetkezet szakember nélkül, egyszerű parasztokkal kezdte meg működését, de tíz év múlva már egyetemi és 7 fő mg. technikai végzettségű szakemberrel rendelkezik.

A 80-as években volt a szövetkezeti gazdálkodás legnagyobb kiterjedésű, amely során a község határának 70 %-át birtokolták. Megépültek a nagyüzemi létesítmények, a termőföldek komplex meliorációs munkái elkészültek. Üzemanyag-töltő-állomást, szolgáltató házat, boltokat létesítettek a község területén. Az 1992-es törvényi átalakulás után Kft-k is alakultak - a Szilér és a Malom kft. - , melyek közül a Malom kft. átalakul és ma is működik.

Ma a Szövetkezet a határ mintegy 33 %-át bérlő, tehát tulajdonosi nagyhatalmát elvesztette, részesedése bérleményekből áll.

A szövetkezet elnökei voltak: Takács István, Balogh Lajos, Fodor Sándor, Pásztor János, Sallai Dénes, Elek Lajos, Törő Imre, Rózsa Sándor, Kónya Károly, Boros Mihály, Márkus János, x, Kaszonyi Lajos, Jenei Mihály, Gyenes András, Gulyás György, Szathmári István, Matuska Sándor.

Az igazgatás

Az országot megyékre osztották a honfoglalást követően, ahol vár- vagy főispán kormányozott, de időnként vagy rendszeresen megjelent a király vagy a helyettese a nádor is, akik a nyílt mezőn, szabad ég alatt gyűléseket tartottak, igazságot szolgáltattak a nép fölött. A főispánt a király nevezte ki, helyettesét, az alispánt a megyei nemesség választotta a 16. sz.-tól kezdve. A főispánok rendszerint főurak vagy főpapok voltak, míg az alispánok a vármegyei módos köznemesek közül kerültek ki. A vármegye kevés tisztség- vagy tisztviselővel dolgozott, ennek ellenére mégis hatékonyan működött.

A vármegye a 13. sz.-tól folyamatosan vált igazgatási egységből önálló politikai, egyben bírósági szervezetté. Korábban a vármegyei nemesség által választott bírák a 13. sz.-tól rendszeresen önállóan ítéleztek. Illetékességük 1486-tól a vármegye minden lakosára kiterjedt. (80.)

A megye fellebbviteli fórum volt a nagybirtokokon lévő úriszékek határozatai ellen is. A hiteles helyek fokozatos felszámolása és az igazgatás írásbeliség útján való kiterjedése növelte feladatait. A megye ellátta a hadügyi, pénzügyi, kereskedelmi, közlekedési, gyámügyi szakigazgatási funkciókat is.

A vármegyét politikai egységgé kovácsolta az is, hogy az országgyűlésre a küldötteket vármegyénként választották meg a helyi nemesek. Mivel a 18. sz.-ban az abszolutizmus országgyűlés nélkül kormányzott, a megyék lettek azok a politikai fórumok, ahol Országgyűlés helyett a helyi nemesség az abszolutista törekvésekkel szemben kifejezhette véleményét. 1848-ig a megyei gyűlések az országos politikai kérdések fő vitafórumai lesznek.

Az ököljog visszaszorítása miatt is a nagyobb területi egységeket szolgabírói kerületekre, járásokra osztották fel. Ez valószínű IV. Béla uralkodása alatt, 1245 körül történhetett, ugyanis ekkor találkozunk először a szolgabíró elnevezéssel, aki egy járást igazgatott.

Vármegyénkben közvetlen írásos bizonyítékok alapján tudhatjuk azt, hogy 1720-ban négy járás van megnevezve: Váradi, Érmelléki, Sárréti és Belényesi. A falvak gyér lakossága miatt sokszor csak 3-4 falunak volt egy bírása, ispánja. A megye lakossága ekkor 86.654 fő volt.

A Belényesi járásból a Szalontai járás 1775-ben alakult meg, amikor is ennek előtte az összeírások önállóan nem, csak a Sárréti járás falvai között emlegetik Szalontát.

A Sárrét meghatározása, területe behatárolása nehézkes, mivel a Berettyó és a Sebes-Körös közötti területet jelenti, de kissé kiterjesztett értelemben, kiterjesztett területtel is értendő és használandó, főleg napjainkban. A történeti és a földrajzi elnevezés nem feltétlenül esik egybe. Mi kezdetben a Sárréti, majd a Szalontai járáshoz tartoztunk.

1785-ben II. József bevezette a kerületi igazgatási rendszert, először Magyarországon, majd Erdélyben, s a további területeken. Célja az, hogy a helyi igazgatás átszervezésével véget vessen a központi kormányzattal szembeszegülő rendi ellenállásnak, s hogy államhivatalnokaival rendelkezéseit maradéktalanul végrehajthassa a helyi igazgatás szintjén is. A vármegyéket (magyar és horvátországi) 10 nagyobb területi igazgatási egységbe, kerületbe (District) osztották, amelyek élére királyi biztost neveztek ki. Ezzel egyidőben a vármegyei főispánokat tisztségükből felmentették. A kerületek és biztosaik központjai között találjuk Nagyváradot. (81.).

1849-ben új közigazgatási beosztással a megyét Alsó- és Felső-Bihar megyére osztották, ezenkívül hét járásra tagolták.

A neoabszolutizmus fő célja az volt, hogy a Habsburg Birodalmat nemzetek feletti, centralizált egységgé kovácsolja. E cél szolgálatában állt hazánk közigazgatásának a birodalmi belügyminiszter, Alexander Bach nevével fémjelzett rendszere is. Az országot, korábbi közigazgatási rendszerét és a török kiűzése után visszaállított integritását semmibe véve, olvasztották egybe a birodalomba, ahol a koronatarományok minden önállóságot nélkülöző közigazgatási egységek voltak.

A főhatalom a törvényhozó testület híján a miniszterek és egy kilenc tagú birodalmi tanács kezében összpontosult.

A megmaradt Magyarországot öt kerületre osztották, a végrehajtó hatalom legfelső szerve a Helytartóság lett, hatáskörébe tartozott az egész polgári közigazgatás. A helytartói tisztet 1852-től a császár nagybátyja, Albrecht főherceg töltötte be. A kerületek élén alelnökök (kerületi főispánok) álltak. Egy-egy kerülethez nyolc-tíz megye tartozott, melyeket a megyefőnökök igazgattak a járási cs. kir. szolgabírák segítségével.

Önkormányzatokról, demokráciáról a közigazgatás alsó fokán sem lehetett szó, a városok és községek a szigorúan központosított rendszer utolsó láncszemei voltak.

1861-ig ez a felosztás maradt meg, majd a Helytartótanács rendelkezései szerint öt járásra lett felosztva a megye.

Érdekes a vármegye közigazgatási beosztása 1870-ig. Az egész vármegye mindössze öt járásra volt felosztva olyképpen, hogy mindenik járás érintette Nagyváradot s minden szolgabíró (még nem főszolgabírók) saját járása területén juthatott be Váradra, a megyei központba.

Ez az öt járás: a Váradi, a Sárreői, az Érmelléki, a Szalontai és a Belényesi.

1872-ben újjászervezték a járásokat, s azok helyett húsz Szolgabírói Szakasza osztozott.

1884-ben a vármegye újra járásokat alakított és ekkor 17 járás keletkezett, s maradt fenn 1918. októberig, a forradalom kitöréséig.

Bihar-vármegyének megcsonkítása után ránk vonatkozó területi részei így alakultak: idetartozott a Nagyszalontai járásból Körösnagyharsány, Biharugra, Geszt, Mezőgyán, Zsadány, Okány és Sarkadkeresztúr.

A Kormány a vármegyét ideiglenesen Hajdú-vármegye alispánjának illetékessége alá rendelte, röviddel utána kinevezte Balásházy Iván főszolgabírót, s ő, mint helyettes alispán kezdett a közigazgatás megszervezéséhez. Lemondása után másodikként Baranyi András a nagy vármegye másodfőjegyzője kapott helyettes alispán kinevezést a munka további folytatására.

A trianoni „békével” a megye 3/4-ed részét elvesztettük, s a határ a legyező alakban Váradba torkolló utakat Váraddal együtt elmentette és az a helyzet állt elő, hogy egymástól néhány km-nyi távolságra lévő falvak csak egész napi kerülővel, Békés megyén keresztül közlekedhettek egymással. (82.).

Felvetődött a Hajdú megyéhez való csatlósítás, de ezzel a csonka megye érdekei elsikkadtak volna, ezért az egyesülést elvetették, minden nehézség árán is, hogy a megye megőrizze folytonosságát.

Aránylag központi fekvése, élénk ipara és kereskedelme, valamint a Pest-Várad közötti vonalon való fekvése Berettyóújfalut tette alkalmassá, egyebek mellett megyeszékhely szerepének betöltésére.

Nagyvárad szerepét nem tudja betölteni, kezdeti fejlődése és szerepe később megtorpan. Ennek több oka van: részint a közlekedés terelte el a piacairól a forgalmat Debrecen irányába, részint a megye déli részének Sarkad természetes központjává vált.

A közigazgatás beosztásában a későbbiekben az a változás történik, hogy Nagyléta és Sarkad központtal új járások alakulnak. Az 1923. évi határrendezés nem hozott lényeges változást, ide-oda csatolások történtek, Geszt és Körösnagyharsány határa esetében elcsatolások voltak. Megszűnt a Sarkadi járás, itt Szolgabírói Kirendeltséget állítottak fel, majd a Cséffá-Nagyszalontai járás székhelyét a vármegye Okányból Sarkadra tette át, és a Sarkadi Kirendeltség Komádiba került át, de végleg megszűnt 1929-ben.

A Minisztertanács a Békés megyéhez csatolt Cséffá-Nagyszalontai járás nevét 1950. január 1-től Sarkadi járásra változtatta. Ezt követte a tanácsrendszerben, 1971-ben a Szeghalmi járáshoz való tartozás, majd a járások megszűntek, s ezzel a legalsóbb fokú területi igazgatási egység is 1984-ben.

A közelmúlt közigazgatása

1950-ig, az első Tanácstörvény megjelenéséig, önkormányzati igazgatás működött, döntéshozó testület a Képviselőtestület volt. Közvetlenül a választásokat megelőzően, 1949-ben községi bíró Kincses László, jegyző Velky Béla volt.

A Képviselőtestület rendszeresen ülésezett, néhány téma és adat e kor testületi üléseiből. Több mint harminc határozatot hoztak, különböző községi ügyekben, úgy mint napjainkban.

A Sarkadi járáshoz tartoztunk, a falu lélekszáma 3705 fő, házak száma 935 (!) db., a község területe 11.445 kat. hold.

1949. június 28-án a 23/1949. Kgy. Szám alatt határozták meg az 1950. évi költségvetésüket az alábbiak szerint: bevételek 708.875 Ft., helyi-saját bevétel nélkül. Kiadás az alábbi tételeket tartalmazta: fásítás, erdősítés 20 ezer, hidak építése, javítása 10 ezer, utak fásítása 5 ezer, jégverem létesítése 3.875 Ft., közkút építése 160 ezer, egészségház építés befejezése 40 ezer, tűzoltószerek beszerzése 20 ezer, iskola építése 200 ezer, óvoda építése 150 ezer, kultúrház építés 100 ezer Ft.

Az 1950-es választások kislistás választói névjegyzék alapján történtek, azaz a 42 jelöltre egy listán lehetett szavazni. A tanács alakuló ülését 1950. november hónapban tartotta a régi mozi helyiségében, a mai kultúrházban. Megválasztották a 7 fős végrehajtó bizottságot: elnök Tóth Imre akkori vezetőjegyző lett, elnökhelyettes Patócs Lászlóné (Nagy Erzsébet), titkár Gyenge Gábor lett.

Az alakuló tanácsülés első hozzászólója Varjú Lajos férfiszabó, tanácstag volt.

Néhány adat: a községben ekkor 4 km. járda volt, ami 1959-re 14 km-re növekedett. 1958-ra felépült az új iskola, a Béke u. 112. sz. alatt hat tanteremmel és az igazgatói lakással közvetlen mellette. Elkészült öt (!) pedagógusnak szánt szolgálati lakás is. Megvalósult a villamosítás a külterületen is és ugyanitt kevés járda is épült. Tűzoltószertár épült, 11 km-nyi vízvezeték-hálózat, Bölcshiben és Fancsikán 1-1, belterületen 2 db. artézi kút létesült. A temetőben ravatalozó, a faluban gyógyszertár, művelődési ház, orvosi és fogorvosi rendelő és lakás, gázcseretelep, községi hídmérleg került kialakításra a hatvanas évek végére.

Az 1960-ban készített népszámlálás adatai 928 lakásból (külterületen 207 db.) 900 lakott és 3.512 fő népességet, míg az 1970-es népszámlálás 931 (külterületen 172 db.) lakást és 2.985 főt rögzített a településen.

1971 után a tanácsstagok száma 40 fő, a tanácselnök Bittó József, a vb. titkár Nagy Istvánné lett. További vb. tagok: elnökhelyettes Balogh Sándorné, Bódi Elek, Hevesi Gáspár, Lupsán Sándor, Deák László tanácsstagok lettek. Megyei tanácsstag Lupsán Mihály lett.

1980. június 17-én tartottunk újabb alakuló ülést, amelyen korelnökként Kádár Sándor elnökölt. 30 tanácsstag került megválasztásra, közülük Bittó József lett az elnök, helyettese Gécs Mihály volt. Vb. titkár Makai Sándor, a vb. további tagjai: Debreceni Antal, Fábíán Imréné, Nagy Sándor, Papp Antal. Megyei tanácsstag (Pikóné) Kiss Éva lett.

Az 1980-as népszámlálás adatai szerint a községben 849 lakás, abból külterületen 126 db. volt. Ebből egyszobás 330, kettőszobás 443, három- és több 76 db. Az összeírt személyek száma 2360 fő, amelyből külterületi 219 fő volt. Az össz népességből 1190 férfi, 1170 nő.

A Hivatal személyi összetétele az alábbi volt: igazgatással Fekete Károly és Mónus Ibolya (Németh Sándorné) foglalkozott, igen nagy szakértelemmel. Gazdálkodással, pénzügyekkel Balogh Sándorné, adóügyekkel Elek Lajosné, később Tóth Lajosné, kommunális ügyekkel Kádár Sándor és Papp Ilona (Karika Endréné) foglalkoztak. Kézbesítő Kopján Kiss Károly volt.

A tanácsrendszert a következő évtizedben a demokratikusan választott önkormányzatok váltották fel, a politikai fordulatnak megfelelően.

A rendvédelem

A történelemben a kezdetektől fogva jelen van az állam mellett vagy azzal együtt szervezve a polgárság védelmére kialakított belső rendvédelmi szervezet, amelynek történelmi előzményeit 1848. utáni időszakról röviden ismertetem.

A zsandárság megszervezését és felállítását II. József császár 1849-ben határozta el, működését egy 1850. január 18-i rendelettel szabályozta. (83.).

A csendőrség, akkori nevén zsandárság rendfenntartó, de katonai intézmény volt, szemben a rendőrséggel, amely a politikai hatóságok közé tartozott.

Maga az uralkodó kívánta azt, hogy az új igazgatás a hadseregre és a csendőrségre támaszkodjék, mert ő maga és környezete bizalmatlan mindennel és mindenkivel szemben, bizalmatlan az osztrák polgári kormányzattal szemben is.

A zsandárok kötelessége volt sétányokon, színházakban, fogadóknál a csendre és az erkölcsre felügyelni, a jó erkölcsűeknek védelmére kelni, a rosszérzelműeket megrettenteni.

A csendőri ellenőrzések, a hivatásos besúgó tevékenysége a különböző rangú hivatalnokokra is kiterjedt, jelentéseket készítettek még a miniszterekről és egyházi főméltóságokról is.

A csendőrség felügyelője, Kempen, Európa e táján addig ismeretlen rendszert hozott létre, s mint különösen gyűlölt intézményt, az 1867. évi kiegyezés után megszüntették.

A csendőrség

A nép által gyűlölt osztrák zsandárszervezetet 1867-ben fel kellett oszlatni, igaz Erdélyben és Horvátországban továbbra is fennmaradt. Az országnak adva volt a megyék pandúrszervezete, végveszélyre pedig a hadsereg.

A társadalom, a gazdaság és főleg a technika rohamos fejlődése következtében a bűnözés is átalakult és a csendbiztosok által vezetett pandúrok ezzel nem tudtak lépést tartani. Az 1881. évi III. tc. alapján fokozatosan jön létre a régi zsandárság mintájára az egységes, az egész országra kiterjedő karhatalmi szervezetként a csendőrség.

Az összességében 8 ezer fős őrtestület a személyi ügyekben a honvédelmi, a szolgálati kérdésekben a belügyminiszter alá tartozott (tehát régen is voltak furcsa kereszt szabályozások).

A magyar hagyományoktól idegen volt a kakastollforgós fekete kalapot hordó, katona ruhát viselő csendőr. (84.).

Rendfenntartó, nyomozó- és karhatalmi szolgálatot teljesítő őrzárataik rendkívül nagy biztonságot jelentettek.

Elsősorban a vidék rendjét erősítették, hiszen a városoknak volt saját rendőrségük, de 1882-ben bevezették, hogy a városok is - szerződéses alapon - csendőri felügyeletet vehettek igénybe.

Ezzel a vármegyét is csapás érte, mert a saját karhatalmát, a pandúrszervezetet fel kellett számolni.

A csendőrség politikai funkciója részben a választások idején, az irányított rendfenntartás révén érvényesült, máskor a parasztmegmozdulások gyors leverésében.

A századvégtől már elég gyakran eldördülő csendőrsortüzek miatt a közleményekben elhalványult a szervezet köznapi rendfenntartó, bűnüldöző funkciója, amiért létrehozták.

A csendőrség 20. sz. eleji feladatát is képezte a törvényhatósági és a megyei jogú városok, valamint Budapest kivételével az ország egész területén a közrend fenntartása.

Legkisebb szervezeti egységét az őrs képezte, 5-25 főnyi létszámmal, rendszerint több községre kiterjedő hatáskörrel. Községünk a Debreceni VI. csendőrkerület, 4. szárny (Komádi), 3. szakaszához (Okány) tartozott, Bujdosó Imre alhdgy. volt a szakaszparancsnok, míg Kiss János th. az őrsparancsnok 1929-ben. (85.).

A csendőrök ruházata változott: tábori barna egyenruhát és jellegzetes főveget, címerrel és kakastollforgóval ellátott fekete vadászkalapot viseltek.

Fegyverük puska vagy karabély volt. A csendőr bárkit igazolhatott, előállíthatott, megbilincselhetett és házkutatást is tarthatott.

A szolgálat 2 főből álló gyalogos, lovas és kerékpáros járőrök rendszeres portyázásából állott a működési területen.

A Rendőrség

A Magyar Köztársaság egyik fegyveres szervezete, amelynek feladata a közrend és közbiztonság védelme. Szolgálatát fővárosi és megyei főkapitányságokra, városi kapitányságokra, helyi őrsőkre, körzeti megbízottakra tagozódva látja el.

Feladatkörét kezdetben is több ágazatra tagolják, így politikai, bűnügyi, közrendvédelmi, közlekedési, igazgatási rendészeti tevékenységre.

Ennek során feladata többek között az állami és társadalmi rend ellen elkövetett bűncselekmények megelőzése és elhárítása, a bűnözés elleni harc, a bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozás lefolytatása, kényszerintézkedések alkalmazása, bűnügyi nyilvántartás, fontosabb objektumok védelme, közrend és közlekedés rendjének biztosítása, belügyi igazgatásrendészeti tevékenységek ellátása.

Településünkre vonatkozó történeti áttekintés

Községünkben az első világháború előtt csendőrség nem volt. Területileg a geszti Csendőrőrs fennhatósága alá tartoztunk.

1920-ban alakult zsadányi gyalog csendőrőrs a VI. Debreceni csendőrkerület, Berettyóújfalui szárnyparancsnokság 3. szakaszához tartozott. Az őrskerülethez, az őrshez tartozott Mezőgyán község is. Az első laktanyájuk a Béke u. 69. sz. alatti lakás volt, azt Németh Ferentől bérelték 1920-ig.

1926-27-ben épült az akkori faluvégén az új csendőrlaktanya, ahol ma a Magyar-Lengyel Barátság Szövetkezet irodája van. Első parancsnoka Nyiki György főtörzsőrmester volt, aki nyugdíjas éveit is itt élte le a jelenlegi Hámán K. krt 68. sz. alatt. Beosztott állománya váltakozóan 8-10 fő volt, abból 2-3 fő tiszthelyettes, 3-4 tisztes rendfokozatú, a különbözet próbacsendőrként. Az állomány a nő parancsnokkal együtt a laktanyában lakott, kivéve az 1-2 fő nő tiszthelyestest, akik a faluban bérlakásban éltek.

A következő parancsnokok Kiss István és Molnár Miklós főtörzsőrmesterek voltak. A legénység ellátása a laktanyában történt, saját maguk hizlaltak sertéseket, neveltek baromfit a hús biztosítása végett. Szakácsnőt alkalmaztak.

1944 őszén, a szeptember végi szovjet bevonulás elől elmenekültek. Szeptember 29-én a csapatok visszavonultak, így utána a csendőrőrs személyzete visszajött a községbe és október 4-ig az itt maradt lakosok egy részével elég kegyetlenül viselkedtek, különböző agresszív cselekményeket végeztek. Ekkor egy Kardos nevezetű főtörzsőrmester volt a parancsnok. A csendőrség jelenléte véglegesen október 4-6. között szűnt meg, amikor a szovjet csapatok véglegesen elfoglalták a községet.

A községi rendőrőrs 1944. őszén alakult meg, tagjai az alábbi személyek voltak, 1947. végéig:

- Fábíán Imre parancsnok
- Lőkös Károly pk. helyettes
- Fábíán Ferenc beosztott rendőr
- Forrás Lajos "
- Kiss Ferenc "
- Polgári Balázs "

1948. januárjában alakult meg az új rendőrség hivatásos állománnyal a régi csendőrlaktanyában. Parancsnoka Fekete Sándor törzsőrmester volt egészen 1957-ig. Beosztott állománya 4 fő volt, de ez változóan alakult az idők során.

A következő parancsnok a KMB. rendszer kialakulásáig Mile Imre törzsőrmester volt. A teljes állomány, majd a Kmb-k is a volt csendőrlaktanyában laktak, majd a hetvenes évek végén a Kmb. iroda a Tanácsházán lett kialakítva a 90-es évek elejéig.

A zsadányi rendőrőrs rendszeresített létszáma:

1952: 5 fő

1954: 19 "

1955: 19 "

1956: 14 "

1957: 14 "

1957: 12 ", módosított, ideiglenes állománytábla

1958: 12 ", ebből 7 gyalogos, 5 lovas rendőr

1962: 16 ", parancsnok, helyettes, 6 körzeti megbízott, nyomozó, 7 járőr, a kmb. székhelyek Zsadány 2 fő, Okány 2 fő, Biharugra, Mezőgyán 1-1 fő

1965: 16 "

1971: 2 fő kmb, a szeghalmi Járási Kapitánysághoz tartozik, őrs nem működik.

Az idők folyamán a közrend- és közbiztonság feladatait különböző szervezeti formában és különböző területi hovatartozással látták el, ez általában a közigazgatási beosztásokhoz igazodott. 1993-ban nagy erőfeszítések árán, a megyei és a Sarkad városi Kapitányságok közreműködésével, a helyi Képviselő-testület hathatós támogatásával (amely még ma is tart) sikerült ki- és átalakítani a jelenlegi őrs épületét és ismét rendőrőrs alakult a településen. A

megbízott parancsnok Dudás Árpád volt, aki harmadmagával dolgozott a területen, ahova Geszt, Mezőgyán, Biharugra és Körösnagyharsány tartozik.

A parancsnokok személyében bekövetkező változások: Kiss Tibor főhadnagy következett, aki rendkívül agilis és népszerű volt, majd a szigorú Fekete Sándor fhdgy. és a jelenlegi parancsnok Takács Zoltán százados tölti be a posztot jelenleg is. A legénység összetétele az alábbi: zsadányi kmb Vad László zászlós, Hoffman Mihály főtörzsőrmester, Tarr Ferenc főtörzsőrmester. Biharugrán teljesít szolgálatot Nagy István törzszászlós, Mezőgyánban Farkas Tibor törzsőrmester, Geszten Církák György őrm.

A rendőrségi időszakban a legnagyobb történés az 1956-os események voltak, illetve az öt halálos közúti baleset napjainkig.

Polgárőrség

Az Egyesület alakuló ülésére 1991. október 31-én került sor. A gyűlésen Ilyés Lajos és Dudás Árpád lett megbízva a szervezési munkákkal, amelynek hatására november 7-én 10 fővel megalakult az Egyesület, sor került az Elnökség megválasztására, az alapszabály elfogadására. November 18-án nyújtották be az okiratokat a Cégbírószáki bejegyzésre. November 28-án a Képviselő-testület helyiséget és 15.000 Ft. támogatást nyújtott az Egyesület működésének megkezdéséhez. Szervezetten, jól kezdtek működni, mintegy 28 fővel.

1992-ben együttműködési megállapodást kötöttek a szeghalmi Városi Rendőrkapitánysággal, hiszen ekkor még ide tartozott községünk belügyi téren. 1993-ban a Rendőrőrs épületében kaptak elhelyezést, s az Önkormányzattól jelentős bútorzatot is kaptak támogatásként. Februárban csatlakoztak az Országos Polgárőr Szövetséghez, valamint az általa működtetett alapítványhoz.

1993-ban már nem részesültek helyi támogatásban, sem az Önkormányzat, sem pedig a helyi gazdálkodók részéről sem, pedig ezt többször is igényelték. Ebben közrejátszhatott az is, hogy helyben lett létrehozva a Rendőrőrs, ezzel perifériára szorult az Egyesület. Pedig ekkor érték el tevékenységük csúcsát: a Rendőrséggel közösen 3 alkalommal érték tetten elkövetőket, 2 ízben segítettek elfogásban, 4 alkalommal vettek részt garázdák megfékezésében, rendszeresen járőröztek. Az Egyesület tagjai több esetben voltak hatósági tanúk és rendszeresen részt vettek rendezvények biztosításában. Munkájukkal elismerést és érdemeket szereztek, bebizonyították, hogy a Rendőrség számíthat rájuk, eredményesek voltak.

1996-tól az Egyesület csak papíron működik, nincs olyan agilis és szervezésben jártas személy, aki ismételten életet vinne az Egyesület működésébe. Talán napjainkban változás következik be, hiszen a Polgárőrség munkájára a lakosság is igényt tartana.

A Vitézi Rend

A közelmúltban bekövetkezett demokratikus fordulat után ismét létezik a Vitézi Rend, ennek történeti előzményei az alábbiak:

Mária Terézia alapította a Szent István rendet 1764. május 5-én, amely a Habsburg Birodalom második legjelentősebb kitüntetésé lett a Katonai Mária Terézia-rend után.

A Szent István-renddel olyan kiváló polgári és egyházi érdemeket jutalmaztak, amelyek hazánkhoz is kötődtek. A rend nagymestere 1765-től József főherceg (a későbbi II. József), kancellárja a magyar udvari kancellár, a rend prelátusa pedig az esztergomi érsek volt.

3 fokozatban adományozták (nagy-közép-kiskereszt), a nagykeresztet elsőként II. József, Barkóczy Ferenc esztergomi érsek, gr. Batthyány Lajos nádor kapták.

1914-ig összesen 1670 rendjelet adományoztak.

Az Osztrák-Magyar Monarchia felborulása után Horthy Miklós 1938-ban megújította a Szent István-rendet, amely 1945-ben szűnt meg.

Horthy legsajátosabb gondolata volt, hogy a hadi kitüntetéseket szerzett, érdemdús paraszti sorú személyekből és leszármazottaikból hozzá feltétlenül hű, katonailag szervezett Vitézi Rendet hozzon létre. (86.)

A hűbérbirtokokat a vitézi telek jelképezte, a személyes függő viszonyt a vitézzé avatás középkorias szertartása hozta létre, a karddal való vállra ütéssel és az esküvel: jogot adott a vitéz jelző használatára a nemzeti úr, a házastárs részére a nemzeti asszony megszólításra.

Elidegeníthetetlen és a legidősebb fiú által egy tagban örökölhető vitézi telek nagysága tiszteknél 150-300 kat. hold, legénységi-altiszti állományúaknál 10-15 kat. hold volt.

A rend első vezetőit Horthy 1921. május 22-én avatta fel, majd évente, később két évente a Margitszigeten volt a szertartás.

A Vitézi Rend legfőbb irányító, döntéshozó szerve az Országos Vitézi Szék, elnöke a Vitézek Főkapitánya, vitéz nagybányai Horthy Miklós. A rend további tagozatai: a hat törzsszék, élükön a törzskapitányokkal, a vármegyei vitézi székek, élükön a vármegyei székkapitányokkal, a járási szakaszok, élükön a járási hadnagyok, majd a családok, élükön a vitézi őrmesterekkel.

Ezek mellett működnek a Vitézi Társadalmi Bizottságok.

Tiszti, legénységi és várományosi fokozatai vannak.

A Debrecenben vitéz sepsibacsoni Toókos Gyula ny. tábornok parancsnoksága alatt felállított 6. sz. törzsszék keretében működő Bihar Vármegyei Vitézi Szék 1921. augusztus 19-én alakult meg. Vitéz Szilárd Zoltán székkapitánysága idejére esett Kormányzó Urunk Őfőméltósága berettyóújfalui látogatása 1927. október 16. napján.

Zsadányi illetőségű legénységi vitéz: Tarr Ferenc, Kiss Antal, később Juhász Antal lett. Nagy dicsőség volt ez akkortájt, sőt napjainkban is kezd újra rangot kivívni magának a vitézségi cím, amelynek vannak „várományosai” községünkben is, a fenti vitézek leszármazói.

1943. elején 4.342 tiszti vitéz, 11. 189 legénységi vitéz és 8.000 várományos volt.

1944. október 15-én a vitézek nem sereglettek bajba jutott főkapitányuk megsegítésére, oltalmazására: majd a társadalmi rend megváltoztatásával feledésbe merült hazánkban a Rend. A demokratikus átalakítás azonban megnyitotta annak lehetőségét, hogy újjászerveződjék, illetve legalitást kapjon.

Ifjúsági szervezetek, intézmények

Községünkben a Református Ifjúsági Egylet működött 1935-től 1944-ig. Vezetői Oláh József kántortanító és felesége, Hajdú Gyula és Sándor Kálmánné tanítók volt. Segítették munkájukban Tarr Lajosné, Lendvay Sándor és György. 25-30 fős Dalárda is tevékenykedett.

Foglalkozásaikat általában a kántortanító tantermében folytatták. Nagyobb ünnepekre műkedvelő előadásokat tanítottak be a fiataloknak és azt előadták az ünnep alkalmával igen nagy közönségsikert aratva, amelyet bál követett.

Ez a tevékenység a háborút követő időszakban is a nevelő testület feladata volt, amit többkevesebb kezdeményezéssel és sikerrel folytattak, mindaddig, amíg az egyházi iskolák államosítása be nem következett.

A településen élő ifjúság politikai és kulturális nevelésének elősegítésére megalakult a MADISZ, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, majd a Kiszgazda Ifjúsági Szövetség, majd pedig az Egységes Parasztfiúk Országos Szervezete, az EPOSZ látta el ezen feladatot.

A MADISZ 1945 utáni megalakulásával ismét kezdetét vette a kulturális élet településünkön a háborút követően. A szervezetnek bárki tagja lehetett, nem volt alapszabálya, itt csupán szórakozási, önképzési lehetőséget biztosított, élenjárt a községi értelmiség. Tanítók, óvónők, a jegyző, stb. színdarabot tanultak be, nagy sikerrel adták elő és a MADISZ programjai megvalósítását is elősegítették.

Ezek után 1948-ban megalakult az EPOSZ. Ez a szervezet már alapszabály szerint, választott vezetőséggel, rendszeres tagdíjjal, a helyi pártszervezet és a Járási Ifjúsági Titkárság irányításával működött. Titkára Balogh Sándor volt. A községi előjáróság épületet, helyiséget biztosított, amely csak az ifjúságé volt, amelyet szépen kimeszeltek, ízlésesen feldíszítettek és mindig rendben tartottak. Ezek után kezdődtek el a színdarab tanulások: a fiatalok nappal a határban dolgoztak, este pedig a próbák zajlottak. Évekig a járás élenjáró kulturális gárdája lett a Zsadányi, amely műsorában megtalálható volt az operett, a népszínmű és egyéb egyfelvonásos darabok. Az előadásokon mindig teltház volt, bejárták a szomszéd községeket is, mindenütt nagy sikert arattak. Megyei kultúrversenyen 3. helyezést ért el a gárda. Megemlíthető, hogy a községben igen jó cigányzenekar is működött, Jónás Lajos cigányprímás vezetésével. A szervezet önállóan gazdálkodott, az előadások bevételei fedezték szükséges kiadásait, sőt még a kiváló futballcsapat működését is finanszírozták. A szerepek betanításában az értelmiség és az idősebb műkedvelők vettek részt, így többek között Velky Béla, Nagy Lajosné, Tarr Lajosné (Emma néni), Beregszászi Gábor. A színjátszók közül kiemelkedett: Németh Jolán, Gerdán Lőrinc, Várdai Lajos, Balogh Margit, Gyenge Gábor, Takács Anna és Tarr János.

A Világ Ifjúsági Találkozó 1949-ben Budapesten volt. A találkozó utolsó három napjára az ifjúsági szervezetből 6 fő utazhatott, akiket külön vonat vitt Berettyóújfaluból a fővárosba: Takács Anna, Egri Emília, Árgyelán Róza, Balogh Sándor, Kovács Ferenc és Elek Lajos.

A szervezet tagjai egyenruhával rendelkeztek, minden községi rendezvényen részt vettek. Ezek közül kiemelkedett és hagyományos volt a szüreti felvonulás és az azt követő bál. A felvonulás részt vevői: lovas és bivaly fogat, utcai tánc, bohóc és cigány zenekar, elmondások szerint szép volt, mint maga ezek az évek is.

1950-56 a DISZ, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség, ennek utána a KISZ látta el az ifjúsággal kapcsolatos feladatokat.

A pártszervezetekhez nem tartozó nők megalakították az MNDSZ-t, majd ezt követte a Nőtanács megalakulása.

Napköziotthonos Óvoda

A kisedóvoda elsőnek a Béke úton működött, a 96. sz. alatti épületben, a mai Fekete János háza helyén. Egy hosszú, egyszerű parasztház jellegű volt az épület, amelyet az I. világháború előtt vásárolt meg az előjáróság. Az óvónő Boros Ilona volt, akit a gyerekek „kis mamának” szólítottak. Őt Tóth Sándorné Csete Róza követte.

A mai helyére 1953-ban került az óvoda. Ekkor az óvónő Nagy Lajos lelkész felesége Kezes Ilona (Ilonka néni) volt, akit a gyerekek „Nagy óvó néninek” szólítottak. 5-6 éves gyerekek jártak óvodába, amely nem volt kötelező jellegű, sőt a szülőket még kényszer sem vitte rá, mivel az anyák akkor még nem jártak el dolgozni, nem létesítettek magas számban főállású munkaviszonyt. Ennek ellenére 80-100 gyermek rendszeresen járt óvodába. Nagy óvó néni vidám, szeretetteljes egyénisége kisugárzott a környezetére, nem csak a gyerekekre, hanem szüleikre is.

Az óvónő segítője Dányi Erzsébet (Erzsi dada néni) volt. A foglalkozásokon akkor is vers-tanulás és éneklés történt, Nagy óvónéni minden ünnepségen hegedűvel kísérte a gyerekek énekét!

Az udvaron homok és kisvödörök voltak, a játékokat a gyerekek hozták hazulról. Ugyancsak magukkal hozták az enni- és ittivalót is, azaz a tízórait és ebédet, attól függően, hogy fél- vagy egész naposak voltak. Majd önálló konyha lett kialakítva, amelyet három személy készített el, a fenti személyen túl Sütő néni és Tarr Jolán (Keri).

A 60-as évek végén Harik Mária, majd 1971 és 1986. között Bittó Józsefné volt a vezető óvónő. Ezidő alatt épült, 1977-ben a harmadik foglalkoztató terem és a vizesblokk. Fokozatosan növekedett a dolgozók létszáma is.

1986. augusztusától Pántya Imréné az óvoda vezetője. Munkája eredménye többek között az, hogy óvodánk a környék legjobban felszerelt intézménye, amely fokozatosan épült, szépült és korszerűsödött, itt kiváló nevelő munka is folyik. Teljes felújítására 1997-ben került sor, amikor egy tornaszobát is kialakítottak.

Óvodai dolgozók ma: Pántya Imréné vezető óvónő, Marton Mihályné vezető helyettes, Bari Anikó és Varga Sándorné óvónők, gondozónők: Bagdi Ferencné, Csikós Sándorné, Kiss Józsefné, Kiss Lászlóné, Komódi Lászlóné és Oszlács Istvánné.

Igen aktív és eredményes munkát végez Alapítványuk, amely nem csak az óvoda, hanem az egész község érdekében is tevékenykedik.

Általános Iskola

A Zsadány Népélete c. munka foglalkozik ezen témával, ezért csak röviden, a 90-es évekről adok számot e témában.

Az iskola Igazgatója 1994-ig Göndöcs Péter volt, aki akkor nyugdíjba vonult. Lelkiismeretes, nagy szakmai hozzáértés, aktív közéleti tevékenység jellemzi több mint harminc éves helybeli tevékenységét. Egységbe fogta a Tantestületet, tudott fegyelmet tartani, jó közösséget épített ki, többségében szaktanárokat tudott alkalmazni, rangja volt pedagógusnak lenni.

1994-től Komádiból Nemes Jánosné, majd 1998-tól a helybeli Eszenyiné Fábián Ildikó lett az igazgató. A tanítás három helyen történik, felújításra szoruló ingatlanokban. A tárgyi felszerelések korszerűsítésére, pótlására jelentős anyagi áldozatot hozott a Képviselő-testület, illetve az igazgatók számtalan pályázattal próbáltak anyagiakat előteremteni. 1998-ban vette kezdetét a központi épületnél a tanterem-bővítési munka, amelynek révén hat tanteremmel növekedik az iskola és itt, egy helyre koncentrálódik az oktatás.

A Tantestület bemutatása: igazgató Eszenyiné Fábián Ildikó, igazgatóhelyettes Szabó Lajosné, tanítók: Balogh Barnáné, Benedek Erzsébet, Csák Jánosné, Eszenyiné Fábián Ildikó, Gyepes Péterné, Kiss Gézáné, Németh Edit és Szabó Lajos. Tanárok: Besenyő Lajosné gyógy-pedagógia, Bereczki Lászlóné ének és német, Csorba Olga matematika és számítástechnika, Kónya Zsolt matematika és fizika, Szabó Lajosné magyar-román, Váczi Istvánné biológia-földrajz szakos. Óraadók: Gyetvai Lajos ének, Győrfiné Rózsa Katalin angol, Lunkán Ernőné kémia-technika, Marton Mihály földrajz-technika, Orbán Zsuzsanna német és Tóth Dezsőné történelem szakos.

1997-ben létrejött az iskolai feladatok elősegítése érdekében az „Oláh József” Alapítvány. Az alapítvány névadójáról településünk közép- és fiatalok lakossága keveset tud, ezért tevékenységét elmondások alapján felidézzük.

Oláh József egy vésztői asztalos fia, kb. 1935-től 1953-ig tevékenykedett községünkben, jutalomból Olaszországban volt tanulmányúton idekerülése előtt. Felesége Keresztessy Éva Ibolya, a komádi lelkész lánya volt, aki Hollandiában nevelkedett. Együttesen református leány- és legény egyesületet, kézimunka szakkört szerveztek, színdarabokat tanítottak be és azokat községi ünnepségeken nagy sikerrel előadták. Kirándulásokat tettek a közeli és távoli városokba, így Budapestre is, ami igen nagy szó volt akkor. Találkozókra, rendezvényekre rendszeresen eljártak, amellyel a község hírnevét öregbítették.

A község életének meghatározó személyei voltak a lelkésszel és a jegyzővel együtt. Természetesen munkájukban is sikereket értek el, mindketten tanítók voltak, tanítványaik közül sok értékes ember (mérnök, orvos, stb.) került ki, akik a mai napig emlékét szeretettel megőrzik.

Egészségügy

A felszabaduláskori állapotot igen gyengének és rossznak minősítették eleink: egy orvos és két szülésznő látta el a feladatokat. Ez mára sem javult arányában semmit, mégis más a helyzet megítélése.

A felszabaduláskor tönkrement az orvosi rendelő és lakás, de az orvos a saját lakásánál látta el a munkát. Halálával jelentkeztek a gondok: a községnek rendelőt és lakást is kellett biztosítani ahhoz, hogy orvosa legyen. Központi segítséggel megtörtént a korábbi orvosi lakás megvásárlása, majd annak korszerűsítésére került sor 1961-ben, majd pedig ismételt 1964-ben, mivel nem felelt meg a központi előírásoknak.

A fogászati ellátásra szolgáló rendelő és lakás kialakítására 1967-ben került sor.

A 60-as évek végére kialakult a teljesnek mondható egészségügyi ellátás: egy orvos, egy orvosírnok, egy házibetegápoló, egy védőnő és egy részfoglalkozású fogorvos látja el a feladatokat.

Ez mára annyit változott, hogy a 80-as években megépült az Egészségügyi Centrum, itt történik a teljes egészségügyi ellátás, főállású fogorvossal, valamint mentőállomás létesítése is megtörtént, igaz egyenlőre ideiglenes jelleggel. Havi rendszerességgel gyermek szakfőorvos, szülész-nőgyógyász szakorvos, valamint belgyógyász szakorvos egészíti ki a háziorvos mindennapi munkáját.

Nevesebb orvosaink, egészségügyi dolgozóink a közelmúltban és ma: Dr. Sándor Dezső, Dr. Szamosi László, Dr. Egri Gyula; fogorvosok Dr. Tabi László, Dr. Rummel Ottó; gyermekorvosi rendelést Dr. Varga István, nőgyógyász orvosok közül Dr. Krizsán Mária; védőnők Göndöcs Péterné, Dr. Makainé Ritu Éva; szakdolgozóink Kereki Ferencné, Szűcs Józsefné, Hofmanné Fábrián Krisztina, Juhász Ferencné.

1998. januárjában átadásra került a zsadányi Mentőállomás, amelynek tárgyalásait már korábban megkezdtük, de nem jártunk sikerrel, nem volt kellő támogatottságunk. Végül 1996-ban a Népjóléti Minisztérium illetékeseivel megállapodás született a létesítésről, melynek eredménye, hogy 8 település mintegy 14 ezres lakossága részére biztosított ezen ellátás.

1997-ben a zsadányi önkormányzat 1,2 milliós költséggel az épületek átalakítását elvégezte, így a két mentőkocsi részére garázst, az Eü. Centrum emeleti részén a szolgálati lakást adtuk át ügyeleti irodaként részükre.

Népművelés

Legsürgetőbb feladatként jelentkezett az analfabetizmus, az írástudatlanság felszámolása, melynek során éveken keresztül működött a dolgozók esti iskolája, a nevelőtestület vezetésével.

Öntevékeny színjátszó csoportok működtek, akik a nagyobb ünnepek és rendezvények alkalmával szórakoztatták a falu lakosságát. Különböző ismeretterjesztő előadásokat is tartottak, amely főként a mezőgazdasági termelés fejlesztésére vonatkozott.

1946-ban, Szilágyi Lajos kereskedő kezdeményezésére és épületében, Tóth István vésztői lakos vállalkozásában mozi létesült, a mai Liliom presszó épületében, ahol heti 1 alkalommal filmvetítés volt, de kijutottak a külterületre is a filmek. 1949-ben államosították.

1955-ben lett kialakítva a Művelődési ház., ahol kezdetben bálakat, tömegszervezeti gyűléseket rendeztek, színjátszó csoportok léptek fel műsoraikkal.

A községi Népkönyvtár 1950-től működik, majd Könyvtárként 1955-től, kezdetben 608 kötetel és 12 olvasóval.

1965-ben a Kultúrközpont létrehozásával, a mozi, könyvtár, művelődési ház egyesítésével művelődési centrumot alakítottak ki a helyi vezetők a járásiak segítségével, amelynek első igazgatója Gyetvai Lajos volt, tiszteletdíjasként.

Később ifj. Göndöcs Péter lett a Műv. Ház Igazgatója, Szilágyi Emma (Varjú Zoltánné) pedig a Könyvtár vezetője. Még a 70-es, 80-as években sok program zajlott ezen intézményekben, de a kommunikáció fejlődésével kezd az intézmény látogatottsága csökkenni. A 80-as években Tokaji Mihályné volt a könyvtáros, aki sikereket ért el a gyermekek és az ifjúság összefogásában, szervezett életet éltek, sok foglalkozást tartottak. Napjainkban Lunkán Ernőné egyszemélyben vezeti a művelődési házat és könyvtárat, s a lehetőségekhez képest igyekszik rendezvényekkel a látogatottságot növelni.

Posta

A helyi Postahivatal sajtó terjesztési adatai 1963-ban: Népszabadságból 190 példány, megyei napilapból 60 példány járt rendszeresen, naponta. 1969-ben az előfizetők száma napi-, hetilapokra, folyóiratokra 1350.

A Postahivatal évek hosszú sora óta különböző helyeken volt, több esetben magánbérleményű ingatlanokon. A háborút megelőzően és azt követően a Posta a Lengyel F. utcában volt, a hivatal vezetője Bárány Istvánné. Ezt követően a jelenlegi Könyvtár helyén működik tovább, később vezetője lett Kóra József is. 2-3 fő hivatalban dolgozó, valamint 3 fő kézbesítő adta létszámukat.

Ekkor tájt került ide dolgozni a közismert és mindenki által tisztelt Patai Sándor, 1963-ban, aki 32 évet dolgozott itt közmegelegedésre. Segédtszti tanfolyamot végzett el, de mindig megmaradt kézbesítőnek. Napi minimum 16 km-t kerékpározott, amely a 32 év alatt 130.000 km-t tesz ki. Munkájáért több kitüntetésben részesült.

1964-ben új épület és szolgálati lakás létesült a mai helyen, így ezen gondok is megoldódtak. A 70-es években Arany Sándorné, majd Dánné Nyemcsók Mária a hivatal vezetője. Korszerűsödött a technikai háttér, fejlett távbeszélőközpont is kiépült, majd a crossbar rendszer működik.

Kereskedelem

A felszabadulást követően a gabonafelvásárlást 2 magánkereskedő, Kenderessi Lajos és Lendvay Sándor látta el, majd a Földművesszövetkezet vette át ezen tevékenységet. Az FMSZ 1946-ban alakult az állat- és gabonafelvásárlást látja el, illetve ezek közvetítő kereskedésével foglalkoznak. Később baromfi és tojás felvásárlással bővítik tevékenységüket.

Vezetőségi tagjai: Elek László, Lunkán Sándor, Kiss Gábor, Varjú Lajos, Juhász László és Szakács István voltak. Gabona felvásárlója Száva Antal és Muntyán János, sertés felvásárlója Bugyi Antal, Szabó József, Kovács Istvánné, szarvasmarha felvásárló Varjú László, baromfi és tojás felvásárló Rövid Mihályné és László Jánosné voltak, majd 1952-től a megyei Állatforgalmi Vállalat végzi el.

A lakossági áruellátás, mint más településeken is, többnyire a kezdetleges csere formájában bonyolódik le, de az erős forint megjelenésével a normális kereskedelem is kialakul, 1946. augusztusában.

Az FMSZ első elnöke Lunkán Sándor volt. Tevékenységük a felvásárlással indult, majd a termeltetésekkel folytatódott, végül a hagyományos kiskereskedelmi és vendéglátó-ipari tevékenység kialakulásával bővült és vált majdnem teljessé.

A felszabaduláskor több vegyeskereskedő és kocsmá volt a községben, amelyből 1-1 a Hangya Szövetkezet, 1-1 pedig a Kisgazdák Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetének kezelésében volt.

A Hangyáé volt a mai Piroska presszó helyén álló bolt és kocsmá, Forrás Ferenc működtette a mai BNS helyén álló boltot és kocsmát, de Nagy Pál Lajos, Szilágyi Lajos, Habóczki Sándor, Baranyi Mihály, Orbán Ambrus, Tarr Lajos és Oláh Jenőné is működtetett boltot és kocsmát, illetve vegyesboltot. 1948-ig.

1949-ben a szövetkezetek egyesültek, s a továbbiakban az ellátást a Földművesszövetkezet végzi. Az üzlethálózat korszerűsítése és fejlesztése, bővítése a 60-as években kezdődött, s a 70-es években teljedett ki, az ÁFÉSZ létrejöttével.

Szolgáltató ipar

1948-ig a lakossági szolgáltatási igényt 55 kisiparos látta el, szakmánként az alábbi számmal: cipész-csizmadia 8, fodrász 6, kerékgyártó 6, kovács 8, kőműves 14, ács 6, szabó 5, kerékpár és motorjavító 2 fő.

1952-ben Vegyesipari KTSz alakult községünkben, amely minden szükséges szakmával rendelkezett, a kerékpár és motorjavítás kivételével. Ez azonban a szakmailag és emberileg jó kisiparost nem rendítette meg, de az 1956-os események a KTSz-t igen, s felbomlásához vezet. Ismételten a kisiparosok látták el a települési javítószolgáltató tevékenységet.

Mai egyéni vállalkozóink felsorolása:

Lunkán György, fodrász
Egeresi Zoltán, műkökészítő
Nagy Sándor, vendéglátás
Braun Mihály, karbantartó
Fekete Károly, vendéglátás, Schwarz söröző
Kiss Ferencné, kereskedelem
Bedő Józsefné, kereskedelem
Nagy Sándor, kereskedelem
Balogh Jánosné, kereskedelem
Tarsoly Benjámin, táp- és takarmány értékesítés
Bujdosó Sándor, jármű elektromos szerelő
Matuska Sándorné, mezőgazdasági pénzügyek
Vadné Makra Zsuzsanna, fodrász, ügynök
Kincses Benjaminné, mezőgazdasági tevékenység
Balogh Györgyné, mezőgazdasági tevékenység
Varga Sándor, mezőgazdasági szolgáltatás
Ílyés Lajos, vendéglátás
Halász Sándor, bútorasztalos
Dányi László, kereskedelem és vendéglátás
Kiss Gyula, üzletviteli tanácsadás
Tóth Imre, építőipari munkák
Gerdán Attila, gépipari bérmunkák
Kólya László, biztosítási ügynök

Zsadányi Malom '97 Kft.

Településünk egyik legjelentősebb vállalkozása, foglalkoztatója a gabona-feldolgozó, kereskedelmi és szolgáltató gazdasági társaság. 1997 októberében alakult, amelyben a többségi tulajdonos Árpád Zoltán vállalkozó, de tulajdonos a szövetkezet és magánszemélyek is.

Alapvető tevékenysége a malomipar, a búzaörlés, amelynek során a Malomban kétféle lisztet, búzadarát, korpát állítanak elő igen kiváló minőségben. A sütőipari tevékenység során a Pékségben tízféle kenyeret sütnek, naponta 20 q, valamint 50-60 fajta süteményt készítenek 5

ezer db. mennyiségben. Kiskereskedelmi tevékenységet, lakossági ellátást végeznek boltjaikban, valamint 3 nagyobb körzetet látnak el termékeikkel, így Sarkadot, Vésztőt, Komádit és környékét. Ezentúl 15-20 pékséget, cukrászüzemet, tésztagyárat látnak el a kiváló minőségű liszttel.

Szoros kapcsolatban állnak a mezőgazdasági üzemekkel és vállalkozókkal, mivel tevékenységük alapvető kelléke a jó minőségű búza, amely nem mindig e környéken terem meg. Minden szállítást saját járműveikkel oldják meg, hiszen jelentős gépparkkal is rendelkeznek.

Külföldi kapcsolatokkal is rendelkeznek, hiszen modern és drága gépeiket Olaszországból, termékeikhez az adalékanyagokat Hollandiából és Belgiumból szerzik be, a hazai forrásokon túl.

A pékség felszereltsége a követelményeknek megfelelő: 3 db. gázkemencével rendelkeznek, melyek ára egyenként 8 millió, korszerű dagasztó- és nyújtógép is rendelkezésre áll. Ilyen technikai felszerelés biztosítja, hogy termékeik mára kiváló szintet értek el, s a környéken magas elismerést vívtak ki, keresetté váltak.

A gépesítéssel elérték azt, hogy sikerült kiváltani a legnehezebb fizikai munkát, a mindennapos zsákolást. 34 dolgozóval rendelkeznek, akik nagy többsége zsadányi, átlagos keresetük 35. ezer Ft. körüli.

A társaság ügyvezetője gyermekkori kedves barátom, Kovács Ferenc. A kiváló képességű, szigorú vezető hírében álló ügyvezető ismeri a szakma valamennyi fortélyát, ezért rövid időn belül tekintélyt és elismerést vívott ki magának munkatársai és üzleti partnerei előtt. Sőt a társaság vezetése alatt gazdaságossá vált, tehát az eredmények őt igazolják. Mindezek általánosíthatók is községünkben: a nehéz helyzet ellenére, a rossz gazdasági környezetben is lehet eredményt elérni, de következetes és kemény munka kell hozzá, s ennek alapján megtalálja számítását a társaság valamennyi tagja. Dolgozni így lehet és így kell, ez jó példa lehet községünkben.

Terveik között komoly helyet foglal el a korszerűsítés, ennek során a technológiai fejlesztés, az ömlesztett tárolás, illetve újabb tevékenységek bevezetésén gondolkodnak.

Takarékszövetkezet

A Szeghalom és Vidéke Takarékszövetkezet Zsadány-i Kirendeltsége 1966. december 15-én az Okányi Takarékszövetkezet betétgyűjtő pénztáráként kezdte meg működését, amely 1968. december 15-től önálló kirendeltségként működik. A Kirendeltség a Hámán K. krt. 4. sz. alatti épületben kezdte meg tevékenységét.

Ez a kezdet elég küzdelmes volt. A vezető, Birizdó Istvánné és kollégái nevéhez sok munka, személyes agitáció fűződik a betétgyűjtésnél, amely azonban meghozta eredményét. A Kirendeltség erősödött, egyre több tagot tudhatott magáénak.

1971-től Birizdóné mellett Fábíán Imréné, majd 1975-től Árgyelán Mihályné belépésével stabil kollektíva alakult ki, de többen is dolgoztak itt, ki rövidebb, ki hosszabb ideig. Elnyerték a Kiváló Egység címet is.

1977. februárjában a Takarékszövetkezet új helyre költözött: megépült a ma is használatos épület a Béke út 92. sz. alatt, amely ma is korszerűnek mondható.

1986-tól 1992-ig Árgyelánné volt a vezető, akit Szabóné Nagy Mária követett a vezetői poszton, a pénztáros Németh Sándorné lett. 1997-től Pikóné Kiss Éva a Takarékszövetkezet vezetője.

A szervezeti forma miatt megemlítjük, hogy a központ Szeghalmon található, az Igazgatóság Elnöke Homonnai Jánosné, igazgató Szabó Józsefné, akik rendkívül körültekintő munkát végeznek a takarékszövetkezeti munka és a lakosság érdekében egyaránt. Népszerű vezetők, köztiszteletnek örvendenek hosszú évek óta. Az Igazgatóság tagja községünkben Varga Sándor.

A takarékszövetkezeti szolgáltatások közé tartozott a lottó értékesítés, ezen nyeremények kifizetése, sorsjegyek értékesítése, biztosítások kötése, áramdíjak beszedése, valamint az Állatforgalmi Vállalat felvásárlásainak kifizetése a lakosság részére.

Az elmúlt években ezen tevékenységek folyamatosan megszűntek, illetve átalakultak, mivel csökkent az igény az ilyen szolgáltatások iránt. Az ügyfelek mai igénye leginkább a munkabérek és egyéb juttatások folyószámlára való utalása, különösen kedvelt ez a nyugdíjasok körében. Egyre több lakos közüzemi számláit, biztosításait és egyéb megbízásait teljesítik megbízhatóan, gyorsan és viszonylag olcsón. A Kirendeltség közvetlen számítógépes kapcsolatban van a központjával, amely meggyorsítja munkájukat, lerövidíti az átutalások és jóváírások átfutási idejét.

Az elhelyezett betétállomány 1974-ben 6,4 millió Ft., amely 25 év múltán tízszeresére, a kezdeti 1,6 milliós kölcsön több mint tizenötszörösére növekedett, míg a taglétszámban nem következett be jelentős változás: 1125 fő taggal rendelkeznek, amely a lakosság 60 %-a. A taglétszám a lakosság folyamatos csökkenése ellenére emelkedő, arányában pedig a kezdeti 30 %-ról megduplázódott, tehát eredményesnek tekinthető. Érdemes a Takarékszövetkezet tagjává válni, hiszen gyors, rugalmas és udvarias pénzügyi szolgáltatásban van és lehet részünk itt helyben is.

Villamosítás

A község fejlődésében a legnagyobb jelentőséggel bír a villamosítás, illetve a villamoshálózat kiépítése, ugyanis ez tette lehetővé a rádió, televízió, valamint a háztartási gépek működtetését. Ezzel új világ nyílt a falusi lakosságra: tájékozottabb, tanultabb, műveltebb lehet, valamint munkáját nagymértékben megkönnyítő gépeket tud üzemeltetni.

Ez a nagy munka annak idején 1,2 millióba került úgy, hogy annak 40 %-át adta a község, a többi központi forrás volt.

Ivóvízellátás

A községi vízellátás kezdetekben egyénileg volt megoldva, majd a település különböző részein kútúrás történt. A jelenlegi Művelődési Ház előtt van az egyik legrégebben, 1914-ben fúrt kút: talpmélysége 250 m., csövezése acéllal történt, amelynek külső átmérője 171 mm., belső átmérő 161 mm. Fajlagos vízhozama 50 l/perc, hőfoka 26 C, kifolyó víz mennyisége 25 l/perc volt. A kút kivitelezője a nagyszalontai Vessely és Bíró cég volt. Ma a legjobb összetételű vizünket ez a kút adja, amelynek hozama lecsökkent, esetleg felújításra is szorulna.

Volt még több helyen is kutunk, pl. a Kossuth és a Béke u. sarkán, amelyet 1957-ben fúrtak, 203 m. talpmélységgel.

Fancsikán 1903-ban létesítettek egy 200 m. talpmélységű kutat, amelynek hozama 20 l/perc, amely megszűnt. A másik, az 1967-ben fűrt kút még üzemel, amely 300 m-es és 250 l/perc hozamú volt.

A községi ellátást szolgálja (elnevezése 1-es kút) az 1962-ben fűrt kút, amely 529 m. talpmélységű, 29,7 C hőmérsékletű. Kezdetben a közkifolyós ellátást ezzel biztosították.

1967. december 4-én megalakult a községi Vízműtársulat, amely a község egész területére vonatkozóan 11,5 km. vízvezeték megépítését tervezte, amellyel a teljes ellátást tudja biztosítani úgy, hogy 200 m-en belül közkifolyót mindenki el tud érni. A beruházás összértéke 3,2 millió Ft.

A villamosítás elterjedésével a vízfelhasználás növekedett (mosógép, szivattyúk, stb.), majd vízhiányok léptek fel. Ennek ellensúlyozására egy újabb artézi kút megfúrására, létesítésére került sor 1975-ben, amely közel 900 ezer Ft-ba került. Lényeges az volt ezek során, hogy biztonságos és jó minőségű ivóvizet biztosítsanak a település lakossága számára, s ez sikeres is volt. Jelentős hálózati fejlesztésre került sor 1978-79-ben, majd 1993-ban.

1998-ban az ivóvízellátás javítására új kutat fűrtak a meglévők mellé: 260 m talpmélységű, 17,2 C hőmérsékletű.

Az ellátás teljességét jól jellemzi, hogy 680 lakossági, 42 közületi fogyasztó van. 35 ház nincs bekötve a hálózatra. Ma öt közkifolyó is működik még. 1998-ban az éves vízfelhasználás 56.290 m³ volt, napi átlag fogyasztás 154 m³. 70 csőtörés és szivárgást észleltek. Az 1998-as hálózatveszteség mértéke 33 %. A hálózat hossza 17,4 km.

A vízellátással kapcsolatos feladatokat 1968. október 1-től Lunkán Ernő látja, a kezdetekben munkatársa is volt, de 1979. április 1-től egyedül végzi e fontos feladatot a Megyei Vízmű Vállalat dolgozójaként.

Hidak

A községben jelentős feladattá vált, hogy a határban húzódó Holt-Sebes-Körös fahídjait betonhíddá építtesse át, amellyel azok lényeges megerősítése a cél. A Kisbölcsi fahíd 1912-ben, míg a Kommunista elnevezésű fahíd 1919-ben épült meg. A Korhány csatornán lévő fahíd átépítése is szükséges volt, amelyet 1954-ben építettek a Szikér dűlőnél.

Átépítésüket az tette szükségessé, hogy a gépesítéssel nagy tömegű és számú erő- és munkagépek áthaladását kell rajtuk biztosítani, illetve így megközelíthető legyen a keleti szomszédos két település is, illetve el tudják kerülni a település belső részeit.

Ezen munkák jelentős állami segítséggel 1963-ban megvalósultak.

Közlekedés

A helyközi közlekedésben gondot jelentett, hogy a település a vasúti forgalomba nincs közvetlenül bekapcsolva: a közeli Sarkadkeresztúrra vagy Komádiba kell beutazni, ha vonatra kívánunk szállni. A különböző utakat így gyalog vagy fogatok igénybevételel oldották meg a század közepén is a település lakosai.

Az autóbuszforgalom 1947-ben kezd kialakulni, ebben az időben 4 járat érintette a települést, majd ez a 60-as évek végére ez 8-ra emelkedett. Mára sem fejlődött azonban olyannyira, hogy ellensúlyozná a vasút hiányát. Elmondható azonban, hogy közvetlen járatokkal tudunk utazni

Gyulára, Szeghalomra, Miskolcra, Budapestre, s 1-2 átszállással elérhetőek a fontosabb közeli városok.

Utak, járdák

Nagyvárad közelsége és központi helye megkövetelte a szilárd burkolatú út megépítését is, amely 1926-ban elérte községünket a Templomig, majd ennek folytatásaként megépült az un. okányi elágazásig 1928-ban.

Mezőgyán felé az útépítés 1935-ben vette kezdetét, amikor Vátyon-pusztáig megépült. Rendelkezésre állt az útépítési anyag a további építkezéshez is, de ez nem folytatódott, az anyag elszállításra került, s csak 1986-ban értünk el addig, hogy szilárd burkolatú úton és nem kerülővel tudjuk megközelíteni a legközelebbi szomszéd településünket, amely kb. 7 km-re van tőlünk.

Járdaépítés során 1962-ig minden utca kapott valamilyen járdát, ezek felújítása és korszerűsítése folyamatosan történt és történik meg.

A közút rossz állapotban volt, annak felújításáról és korszerűsítéséről az államnak kellett gondoskodnia, ami a 60-as években meg is történt. Nagyobb gondot okoz, hogy elkerülnek bennünket a főutak, s nem kezelik kiemelten az állami szervek a Gyula-Furta összekötő utakat, amelyek főutakhoz kapcsolódnak, illetve a méhkeréki határnyitás megnövekedett járműforgalmára sincsenek figyelemmel.

A belterületi utak állapotát csak a 70-es években sikerült kissé, majd a 80-as években jelentősen javítani, végül a 90-es évek végére elérjük azt, hogy minden utca minden lakóháza megközelíthető legyen rossz időjárási és útviszonyok esetén is gépkocsival. Ez településbiztonsági és egészségügyi okokból is lényeges kérdés.

Gázellátás

Már a korábbi években is izgatta a települést, s a környező falvakat is, hogy más helyeken már vezetékes gázellátás működik.

1991. őszén Komádi szervezésével indult kezdeményezés, amely a bihari településeken kívül öt békésit is bevont a térségi összefogással történő megvalósításban. Ez a kezdeményezés azonban nem járt sikerrel, ebből mi, békésiek kimaradtunk.

Így még elszántabb kezdeményezés történt a megvalósításra: 1993-94-ben Kiss Zoltán polgármester nyolc békési település nevében kezd tárgyalásokat, majd a munka teljes végrehajtása Dudás Árpád polgármesterre és az új testületre, illetve a Polgármesteri Hivatalból Ilyés Lajos műszakis kollégára hárult.

A beruházás Biharugra, Geszt, Körösújfalú, Körösnagyharsány, Mezőgyán, Okány, Újszalonta és Zsadány települések összefogásával indul, a gesztortelepülés Zsadány lett, azaz a munka zöme itt csapódott le.

A pályázati kiírást követően a települések polgármesterei az ERFOREX Kft-t bízták meg a kivitelezéssel, amely igen jó döntésnek bizonyult. A gazdasági társaság (amely később Rt. lett), annak Elnök-vezérigazgatója Erdei Imre és munkatársai rendkívül körültekintően, szervezeten és magas szakmai színvonalon végezték el a munkát. Nagyon jó együttműködést tudott kialakítani az önkormányzatokkal, kéréseinket, illetve a lakossági kéréseket a legjobb tudása

szerint, a legrövidebb időn belül teljesítette az Rt. Többek mellett Erdei úr érdeme, hogy a beruházás áprilisi beindulását követően (pedig az esős tavasz és koranyár a munka ütemét lassította) a fűtési szezonra, október 11-re megvalósult, s a gázhálózat átadásra és használatba vételre került. Tehát ígéretét betartotta, annak ellenére, hogy rendkívül sok munkája és elfoglaltsága van: Ő rendelkezik Debrecenben az egyik legnevesebb vendéglátó-ipari üzlettel, a John Bull Pub-bal, amely 1997-ben kategóriájában a világ első üzlete címet is megszerezte.

A DÉGÁZ Rt., annak vezérigazgatója Galambosi István és munkatársai rendkívül segítőkészek voltak a munkával kapcsolatban, korrekt módon segítették a megvalósítást.

A műszaki átadás 1996. szeptember-október hónapban lezajlott, amelynek során mintegy 200 km. vezeték-hálózat és több mint 3.000 bekötőcsomók létesült.

A beruházás összege 531,5 millió Ft. volt. Ebből az önkormányzatokat 110 millió terhelte (Zsadányt, 16.863 e.Ft.), központi állami támogatás 133, megyei területfejlesztési támogatás 66,5 m., Dégáz Rt. támogatása 120, ERFOREX Rt. támogatása 102 millió Ft. volt. A beruházást ilyen anyagi összetétel mellett sikerült megvalósítani, amely nem mondható mindennaposnak.

A lakosság közműfejlesztési egységenként 50 ezer Ft. körüli összeggel jutott gázhoz, amely összeg elfogadhatónak mondható.

Az ünnepélyes átadás és fáklyagyújtás december 5-én történt meg, amelyre Dr. Simon Imre elnök urat, a megyei Közgyűlés elnökét kértük fel, aki szintén jelentős támogatást biztosított és segítséget nyújtott nekünk. Beszédet mondott és szolgáltatásra átadta a létesítményt Galambosi István vezérigazgató úr is.

Nagyszerű riportokban és cikkekben számol be mindkét megyei lap a községi eseményekről, így többek között és személy szerint Bod Péter és Magyar Barna újságírók.

Ez a beruházás az egyik legfontosabb infrastruktúra a településen, megvalósítása jelentős eredménynek könyvelhető el. Zsadányban több mint 250 lakásban van vezetékes gáz.

Telefonfejlesztés

1997-ben hosszas előkészítést követően vette kezdetét a telefonhálózat fejlesztése, amelyet sikerült korszerű technikai módszerrel megvalósítani. Kevesebb közreműködést igényelt részünkről a megvalósítás, anyagiakat szinte semmit. A kiépített hálózat lehetőséget nyújt a közvetlen távhívásra, valamint az Internet számítógépes működtetésére.

Erre a beruházásra is elmondható, hogy rendkívül hasznos és szükséges volt, hiszen ez a lehetőség megszünteti az a települési elzártságot, amelyet hiányában érezni lehetett.

Tűzoltó Egyesület

Régi falusi hagyományokon alapult a helyi önkéntes tűzoltó egyesület megalakítása is, amely 1924-ben történt meg. Parancsnoka a második világháború végéig Nagy Imre adóügyi jegyző, létszámuk 20 fő volt. Egy mozdony és egy kocsifecskendővel rendelkeztek.

Az állománynak a régi kék-fehér csíkos egyenruhája, régi hagyományos sisakja, derékszíja csákánybalta oldalszerszámmal volt. Bálkon és egyéb rendezvényeken rendszeresen szolgálatot teljesítettek.

A második világháború utáni parancsnoka Lőkös Károly volt 1952-ig, után a hivatásos állományú Nagy Sándor következett. Ekkor a felszerelés egy kisteherautó, rajta egy 400-as motorfecskendő volt, ami kiegészült a korábbi felszerelésekkel. Két gépkocsivezető teljesített állandó szolgálatot 12 órás váltott műszakban. Az önkéntesek létszáma 20-30 fő között mozgott. Egyenruhával a teljes állományt ellátták. A szövetkezetek szervezése előtt, aratás és cséplés idején soros kivetés alapján a toronyba figyelőszolgálatot szerveztek és egy pár lovas fogat is készenlétben állt.

1957 után a hivatásos parancsnoki státus megszűnt. Önkéntes parancsnokok az alábbi személyek voltak: Húsvéth György, Nagy Sándor, Tarsoly Imre, Dányi Ferenc, Lupsán András. Számátalan aktivistája közül kiemelhető a sok kitüntetést és elismerést kapott, sok társadalmi munkát végző Bugyi Béni bácsi.

A felszerelés annyiban változott, hogy a kisteherautót kicserélték egy furgonra és a gépkocsivezetők az önkéntes állományból kerültek ki. 1957-ben épült meg a mai, négy szerállásos tűzoltószertár és őrszoba.

A mozdony- és kocsifecskendőket a községi vízmű elkészülte után bevonták és helyette még egy kismotorfecskendőt, tűzcsapállványt adtak ki.

A közelmúlt eseményei közül kiemelkedik az évenkénti járási Önkéntes Tűzoltóverseny, amelyeket a járás községei felváltva rendeztek meg. Az 1980-as versenynek Zsadány adott otthont, amely egy jól sikerült rendezvény volt.

A 60-as, 70-es évek aktív egyesületi élete napjainkra elhalványult.

A Vadásztársaság

A két világháború között a nagybirtokokon a tulajdonosok rendelkeztek vadászati joggal, ők végezték a vadgazdálkodást, ők gondoskodtak a terület őrzéséről, rendjének biztosításáról.

A kisorosi és a kisparaszi területeken a zsadányi Vadásztársaság működött, a területet ők bérelték. Egy hivatásos vadórt alkalmaztak Hevesi Gáspár nyugalmazott csendőr személyében.

Vezetőségi tagjai voltak: Hegyessy Árpád, Sándor Kálmán, Juhász Béni, Németh László és Németh Ferenc.

A második világháborút követően a Társaság a megyei vadászati Felügyelő irányítása alatt működött. Rendszeres tevékenységet végeztek, részt vállaltak a falu mindennapi munkáiból is, kezdték kialakítani és rendezni a Társaság vadászterületeit és épületeit, felszereléseit, hétvégeken és ünnepnapon vadásztak, általában nagy létszámmal: 1955. januári vadászatról van kézírásos feljegyzés, amikor 29-30 fő vett részt, többek között Ilyés Antal, Orbán Sándor, Nagy Gábor, Székely Ferenc, Budai János, Csikós Sándor, Létai Sándor, Durkó Béni, Simon Sándor, Bagdi Ferenc, Elek László, Győri Mihály, Benedek Béni, Nagy Károly, Boros Mihály, Jámbor László, Takács István és János, Kereki Lajos, Pogonyi György, stb.

A 70-es években nagy földterülettel rendelkezik a Társaság, lényegében Körösujfaluval együttesen működnek. A Társaság vezető szervei az Intéző, a Felügyelő és az Ellenőrző Bizottság, amelyben jelentős személyi változások történtek az idők folyamán. Ebben az időben a Társaság elnöke Hevesi Gáspár, vadászmentere Bódi Elek, titkára Nagy Sándor, gazdaságvezető Kiss Károly volt. Majd őket követte elnökként Gulyás György, Bende Imre, Dányi Ferenc, Nagy Sándor, Komódi Károly, Törő Balogh János. Vadászmesterként Takács István, Ilyés Lajos, Komódi Károly, Oszlács István, míg titkárként Herczegh István, Kiss Lajos, Gulyás Sándor tevékenykedik.

A 1980-ban egyesültek a Geszti Társasággal, amely rövid életűnek bizonyult, ezt a 83-as kiválás követte.

Ma Ilyés Lajos a Vadásztársaság elnöke, Oszlács István a vadászmester, Gulyás Sándor a titkár és Kiss Ferenc a gazdaságvezető. Vadászati területük 8.800 hektár, tagjaik száma 52 fő. Éves tagdíj 24 ezer, egyszeri belépési díj 150 ezer Ft.

Évi költségvetésük mintegy 3,8 - 4 millió Ft., ezzel gazdálkodnak. Bevételi források között jelentős az özkilövésből, löttvad értékesítésből, tagdíjakból származó bevétel. Kiadásként a legnagyobb tételek a hívatásos vadászok bére és közterhei, az épületek és járművek fenntartásai.

Évente két közgyűlést tartanak, egyet a vadászati szezonkezdet (augusztus 15.) előtt, míg a másikat a vadászati időny követően, március első heteiben.

Átlagos évi kilövési teljesítményük az alábbi: kb. 500 db. fácán, 70-80 őz, 3-4 szarvas, 5-6 vaddisznó, 30-40 dúvad. Sajnos erősen megfogyatkozott a vadállomány, különösen a vadnyúl.

A 90-es években változott a vadászati jog központi szabályozása, eszerint a földtulajdonosok jogosultak használatba adni területeiket a Társaságnak. Ez nem jelentett törést a vadászatban.

Rendszeres egyesületi tevékenységet végeznek, részt vállalnak a községi rendezvényekben és évente hagyományosan megrendezik a közgyűléssel egybekötött Vacsora-estet, amely mindig rendkívül jól sikerül. Mesélik a vadász élményeket és történeteket, amelyek során oly dolgok kerülnek napvilágra, hogy a legtöbb vadat a zsadányi Társaság lövi, az ország legjobb vadászai itt vannak, stb.

A Társaság büszke Szalai Ferenc vadásztárs szakácstudományára: több esetben nyert országos szakácsversenyt, amellyel a zsadányiak hírnevét növelte. De az sem szégyenkezhetsz, aki nem indult ilyen versenyeken, de főztjével sokunkat ámulatba ejt: Ilyés Lajos, Oszlács Pista, Czúdor Bandi, Marsi Gabi és sokan mások is.

Gazdakör

Az 1930-as években alakult meg, helyisége a jelenlegi Rákóczi u. 20. sz. alatt volt. Gyűléseit is itt tartotta, s ott működött egy fűszerüzlet és egy kocsmá is. Vezetőségi tagjai voltak: Tarr Ferenc, Ilyés Ferenc, Ilyés Albert, Balogh Elek és Nagy Pál Lajos.

1934-ben megvásárolták a hangya Szövetkezettől a jelenlegi Béke u. 118. sz. alatti szatócsüzletet és kocsmát. Attól kezdve ott tartották gyűléseiket és különböző rendezvényeiket, összejöveteleiket. Alakulásuk után Hoffer traktort vásároltak, ami a tagoknak bérszántást végzett 1945-ig. 1946-tól a községi termelési bizottság vette át üzemeltetését, majd pedig a Földműves szövetkezet üzemeltette a volt uradalmi traktorokkal együtt.

Üzleteiket mindkét helyen előbb Nagy Pál Lajos és felesége üzemeltette 1942-ig. Majd utánuk Nagy Károly és felesége következett, a Földműves szövetkezettel történt egyesülés bekövetkezéséig, azaz 1953-ig.

Az egy párt rendszerben a Gazdakör már nem működött, üzleteit sem ők üzemeltették. A társadalmi átalakulást követően ismét beindult a gazdaköri tevékenység Nagy Sándor áldozatos munkájának köszönhetően.

Zsadányi Nyugdíjasok Érdekvédelmi Szervezete

1993-ban felvetődött egy olyan egyesület létrehozása, amely a nyugdíjasokat fogja össze, azok érdekeit képviseli, illetve elősegíti közös kulturális tevékenységüket, olcsóbb áruval való ellátását. 1994-ben alakult meg alapos szervező munkával, 242 taglétszámmal. Elvileg tagja lehet bárki, létezik pártoló tagság és tiszteletbeli tagság is. Vezetőséget választottak, tisztségviselők lettek: Sujtó János elnök, Szathmári István alelnök, Birizdó István jegyző és Fazekas Lajosné pénztáros. Az Ellenőrző Bizottság elnöke Oszlács István volt.

Évi 300 Ft-os tagdíjat határoztak meg, illetve jelentős anyagi támogatást kaptak az Önkormányzattól, valamint természetben a Szövetkezettől és a Szilér Kft-től. Ma a tagdíj 500 Ft. személyenként, amely az alapvető működési költségek kicsi részét fedezi.

Legjelentősebb és mindennapos feladatuk az alapvető élelmiszerek beszerzése és ezek árusítása, amelyhez az Önkormányzat helyiséget biztosít ingyenesen az egyesület részére. Az áru értékesítése beszerzési áron történik, amely nagy keresletet jelent és vonzó is. 1998. évi forgalmuk közel 3 millió volt.

1998-ban az alapszabályt módosították, kisebb létszámú vezető szervezetet hoztak létre. Változás a vezetésben: Karika Endréné lett a jegyző, míg Komódi Jánosné a pénztáros, az EB elnöke pedig Kiss Antalné. Mai létszámuk 213 fő.

Nagyobb rendezvényeik a minden évben megtartott Idősek Világnapja helyi rendezvénye, ahol kulturális műsorral köszönti a község az idős személyeket: fellépnek az általános iskola tanulói, megyei népdalénekesek, utolsó alkalommal pedig a Körösladányi Hagyományőrző Népdalkör és a „Cuharé” citerazenekar adott igen szép műsort, köszönhető mindez Dr. Pelcsinszki Boleszlávnak volt országgyűlési képviselő, megyei közgyűlési alelnök, az egyesület nagy barátjának.

Kirándulásokat is szerveznek, így eljutottak közösen a Parlamentbe, Ópusztaszerre, Eger környékére.

Községünk egyik legjelentősebb civil szervezete, hasznos és jó munkát végeznek.

A község sportélete és testkultúrája

Szervezett testmozgás és versenysport a 30-as, 40-es évektől vette kezdetét, elsősorban a Levente-mozgalomhoz kapcsolódva. Leány és Fiú levente csoportunk a körzeti versenyeken kiemelkedő eredményeket ért el. Kiemelkedik közülük a Cséffán tartott körzeti verseny, ahol a három szakaszból álló fiúcsoporthoz minden korosztályban, minden sportágban első díjat nyert el a megjelent kb. 16 község csapatai között. A sikerre jellemző, hogy a zsadányi első szakaszt a tribünön helyet foglaló bírálók és a közönség fennállva éljenezte, így ismerve el kiváló teljesítményét.

A későbbi versenyzők is atléták voltak, akik távolugrásban, súlylökésben és rövidtávfutásban értek el eredményeket a sarkadi járási, körzeti versenyeken. Labdarúgásban Fele György, Elek Gyula és társai jó kis csapatot alkottak. Id. Gulyás György a környék leggyorsabb és legjobb jobbszélsője volt. A teljesség igénye nélkül - csak a szájhagyományok alapján - Tóth András, Tébi Károly, Nagy Sándor (baronakötő) és Lendvai Sándor korosztályát kiváló sportolónak ismerte a község.

Az 50-es években is főleg atlétikában és labdarúgásban versenyeztek. A sportolókat sportkör tömörítette Zs. S. K. néven, melyet a község tartott fenn. Labdarúgásban barátságos mérkőzéseket rendeztek a környék községeinek csapataival. Ez lekötötte a fiatalokat, olcsó hétvégi szórakozást biztosított az érdeklődő lakosságnak. A jó talajú sportpálya a község Okány felé eső részén található, a közút mellett. Több esetben 3-400 néző volt jelen.

A 60-as években szervezett versenysportot jelentett a labdarúgás. Körzeti bajnokságokban és különféle kupákban vett részt a csapat meggyezerte. A sportéletet társadalmi munkában végző vezetőség irányította. A labdarúgó szakosztály működésében jelentős szerepet vállalt a Fekete-család, amely az adminisztratív teendők ellátása mellett a csapat gerincét is alkotta a kiterjedt rokonsággal. Agilis vezető és szervező volt Váczi István, Gyetvai Lajos többek között.

1970-ben 60 igazolt játékos volt a labdarúgó szakosztálynak és 126 tagja a Sportkörnek. Az alkalmi rendezvényeken vidám hangulatú mérkőzések voltak: Kövérek-Soványak, Nősök-Nőtlenek. Munkahelyi vetélkedők is voltak: Műhely, 2-es telep, Vadászok, Pedagógusok, Pécek, Szövetkezet, Rendőrség, stb.

A labdarúgás mellett a kézilabda is tért hódított, elsősorban a nők között. Volt eset, hogy a megyei nyolcas döntőig is eljutottak. Később sajnos a szállítás és a működtetés anyagi gondjai miatt a csapat feloszlott.

A szellemi sport, a sakk is hódított egy időben: rendszeresen versenyekre jártak és szép eredményt értek el.

1977-ben a zsadányi labdarúgócsapat Fair Play-díjat kapott, páratlanul sportszerű magatartásáért. Jutalmul a Magyar Rádió különműsorra hívta meg a zsadányiakat, az ünnepélyes díjkiosztáson pedig világsztárok társaságában vehette át a díjat Fekete László csapatkapitány. A fővárosi kirándulás múlhatatlan emlékeket és páratlan élményt jelentett valamennyi résztvevő számára. Itt is bebizonyosodott: csapatunk nagyszerű fiatalok közössége, ember a talpán.

1985-ben a sportpályát felújították, melynek teljes költségét a Magyar-Lengyel Barátság Tsz. fedezte. Az öltöző és a felszereltség elérte a kívánt szintet. Gondnokot tartottak, aki ápolta, gondozta a pályát és a felszerelést, nyitotta-zárta a pályát. Ebben az időszakban a csapat több kupát nyert, a környék legjobb csapata volt a községek között. Az eredményesség mellett a családiasság jellemezte a sportéletet, hiszen a feleségek, a családtagok is résztvettek a munkákban és az ünnepeken.

Gazdasági és egyéb okok miatt ma inkább a kispályás labdarúgás dominál a községben: 6-8 csapat jön össze egy-egy kupára vagy kap meghívást a környező településekre.

A szervezett iskolai sportélet a környék intézményeinek részvételére épít állandó versenysporttal, amely fiúkat és lányokat egyformán érint. A gyermeklétszám csökkenésének hatása a minőségi munkában tapasztalható. Népszerű a leány kézilabda és a kispályás labdarúgás.

Tehetségek dolgában Zsadány számos sportolót adott „felsőbb szintre”: többek között Patócs Ildikó I. osztályú ifjúsági kézilabdás, Gulyás Sándor NB. I-es, Orbán Ambrus II. osztályú focista volt. A ma szép sikereket elérő Profi Ligás edző (akit időközben sajnos leváltottak Diósgyőrben), Tornyai Barnabás is focizott nálunk rövid ideig.

Ma is valljuk: a sportnak és a testkultúrának emberformáló és közösségformáló szerepe van. Nagyobb odafigyelést és törődést érdemelne a község sportéletének megszervezése.

Önkormányzati választások

Több évtized sablonosnak mondható választását követően 1990. szeptember 30-án került sor a demokratikus önkormányzati választásokra. Nagy várakozás előzte meg, hiszen a pártok és civil szervezetek önállóan indíthattak és támogathattak jelölteket. Ennek ellenére a 19 fő jelölt többsége független volt, csupán 4 fő indult az FKgP égisze alatt.

A választásra jogosultak száma 1.483 fő volt, s közülük 837 fő adta le szavazatát, amely 56,4 %-nak felelt meg. A két szavazókör adatai összesítése után az alábbi jelöltek jutottak képviselői mandátumhoz, a kapott szavazatok száma szerinti sorrendjük az alábbi: Egri Gyula dr., Pántya Imréné, Lupsán László, Árgyelán Mihály, Balogh Barna, Nagy Sándor (Lengyel F. u.), Fábian Imre, Matuska Sándor, Marton Mihály. 1993. áprilisában képviselői mandátumáról Egri dr. lemondott, helyébe a kislistánól Varga Sándor lépett, mint a legtöbb szavazatot kapott meg nem választott jelölt.

A megválasztott képviselők közül 2 fő FKgP jelölt volt, a többiek függetlenek.

A polgármester választáson 3 fő jelölt indult, kettő függetlenként, egy pedig az FKgP jelöltjeként.

A leadott érvényes szavazólap 837 db. volt, amelyből érvényes 822 db., azaz 98,2 %.

A nyertes Kiss Zoltán lett. A reá leadott szavazat 534 db., amely a szavazatok 65 %-át tette ki, míg az összes választójogosult számához viszonyítva ez csak 36 %.

A II. helyezetre 219 szavazat jutott, ez 26,6 %, illetve 14,8 %.

A III. helyezett számai: 69 szavazat, amely 8,4 % és 4,7 %.

A választások problémamentesen zajlottak le.

Az alakuló ülés 1990. október 15-én volt, amikor Pántya Imrénét választották meg alpolgármesternek. Ekkor létrehozták, megalakították a Bizottságokat is, valamint pályázatot írtak ki a Jegyzői állásra, mivel a törvény értelmében ezt az állást is pályázni kellett a választást követően. Ezzel kezdetét vette a Jegyzői státusz betöltetlensége, mivel az állásban lévő pályázatát a Képviselő-testület nem fogadta el, helyettesítő, majd megbízott jegyzővel látták el a feladatot. Rövid ideig Pugymerné Erdei Ildikó volt kinevezve. A betöltetlen állás kihatással volt a munka minőségére, mind az Önkormányzat, mind a Hivatal vonatkozásában.

Végül ez a nem kívánt helyzet 1993. március 4-én megoldódott - amikor a korábbi és az azt megelőző vb. titkár pályázott -, a Képviselő-testület a két pályázó közül 8 szavazattal Makai Sándor jegyzőkénti kinevezése mellett döntött.

A Képviselő-testület működése alatt jelentős lépéseket tett a gázberuházás beindítása, a munkanélküliség enyhítése, munkahelyteremtés, valamint az intézmények felújítása, járdák-utak építése, karbantartása terén.

Átvette a hétfégi orvosi ügyelet szervezésével, lebonyolításával kapcsolatos teendőket, valamint az intézményi struktúrában kisebb változásokat hajtott végre.

Testvértelepülési kapcsolatot létesítettek a romániai Erdőfüle (Filia) településsel, valamint emlékművet, kopjafát avattak, létesítettek.

1990. tavaszán tartották az Országgyűlési képviselői választást is, amelyen választókerületünkben (a volt szeghalmi járás területe) dr. Pelcsinszki Boleszláv SZDSZ jelölt szerezte meg a legtöbb szavazatot. E választásokat az MDF nyerte meg, így a kormányalakításra is e pártot kérték fel, s Antall József miniszterelnök vezetésével koalíciós kormány alakult.

A következő helyi önkormányzati választásra 1994-ben került sor, amit szintén megelőzött az országgyűlési képviselők választása, ahol nagyarányú MSZP siker született, de kormányt az SZDSZ-szel koalícióban alakítottak. Képviselővé a zsadányi lakos független, de MSZP támogatott jelöltet, Matuska Sándort választották meg.

Az önkormányzati választások is ezt a tavaszi jelleget, tendenciát erősítették meg országos szinten a december 11-i választásokat követően. Településünkön 23 fő szerezte meg a jelöltindulás lehetőségét, többségében függetlenként, de egy fő a cigány etnikum jelöltjeként, egy másik a Lungo Drom szervezet jelöltjeként indult.

A kampány nyugodt körülmények között folyt, nagygyűlésre vagy erőfelmérésre nem került sor. Néhány mozzanat azonban élénkítette a szürke választási kampányt akkor, amikor az utolsó pillanatban dőltek el jelölések vagy jelöltek sorsa. Így a hivatalban lévő polgármester nem jelöltette magát ismétlen, hanem szülőfalujában, Biharugrán kívánt polgármester jelöltként indulni, ahol sikeresen szerepelt, nagy fölényrel megnyerte a választást.

A szavazólapra felkerült polgármester jelölt, Pántyáné pedig tényleg az utolsó pillanatban, a vasárnapi szavazást megelőző pénteken 13 órakor lépett vissza a megmérettetéstől. Ezen eseményekre ki-ki talált vagy vélt találni magyarázatot, de az igazi okok mindaddig nem jutottak nyilvánosságra, illetve tudomásra.

Így a választási munkacsoportnak volt jelentős munkája, a szavazólapokon a névátvétel, melynek következtében csak két független jelölt indult. Az érvényesen leadott 666 szavazatból 546 db. szavazatot kapott a jelenlegi polgármester Dudás Árpád, amely az érvényes szavazatok 81,99 %-a, az összes választópolgárhoz viszonyított arány 37,8 %-os.

A II. helyezett a szavazatok 18,1 %-át szerezte meg.

A képviselőválasztás eredménye: 1.443 fő szavazásra jogosultból 707 fő szavazott, amelyből érvénytelen volt 16 db. A szavazottak aránya így 50 % alá csökkent, 49 % volt, míg az érvényes szavazatok aránya 97,7 % volt.

Megválasztásra került szavazatuk sorrendjében: Pántya Imréné, Tarsoly Benjámin, Kiss Géza, Bujdosó Sándor, Matuska Sándorné, Szathmári István, id. Nagy Sándor (Béke u. 85.), Fábian Imre és Bedő József azonos szavazatszámmal. Mandátumot kapott, mint etnikumi képviselő Sütő Gyula is, akinek 1995-ben bekövetkezett korai halála után id. Jónás Tibor lett képviselő. A régi Képviselő-testület tagjai közül 5 fő indult a választáson, de csak 2 főnek sikerült mandátumot szerezni.

Az ünnepélyes alakuló ülés 1994. december 21-én volt, amikor a Választási Bizottság Elnöke, Szabó Lajosné (Ivános Olga) ismertette a hivatalos végeredményt, a képviselők és a polgármester esküt tettek, valamint megválasztásra kerültek a Bizottságok, majd pedig az alpolgármester is Tarsoly Benjámin személyében.

A Testület számvetést tett 4 éves munkájáról, amelyet röviden ismertettek:

A négy év alatt a vagyongyarapodás 80 %-os volt, az induló 37 milliőról közel 68 millióra gyarapodott, 1997. december 31-ig, amely azonban nem tartalmazza a gázberuházás 45 milliós vagyónrészt. 43 testületi ülést tartottunk, 64 rendeletet és több mint 400 határozatot hoztunk.

Legfontosabb munkáink: művelődési ház, óvoda, gyógyszerár, állatmérlegház felújítása, mentőállomás kiépítése, Hámán K. útépítése, az intézmények fűtésének korszerűsítése, mezőgazdasági gépbeszerzések, személygépkocsi és kisbusz, szippantókocsi beszerzése, irodagépek, stb. Jelentős járdaépítés és szennyezett kavics terítés történt. És mindezeket túl a gázberuházás, telefonhálózat kiépítése, új ivóvíz kút létesítése.

Októberben megjelent a Zsadányi Hírlap a Képviselő-testület, illetve a Polgármester, mint felelős kiadó kiadásában. Az újsággal az volt a célunk, hogy tájékoztassuk a lakosságot az aktuális községi, közeleti eseményekről, annak megírásában minél többen vegyenek részt, de lehetőleg politikamentesen, amely azonban nem mindig sikerül.

Az első szerkesztő bizottság összetétele: Fábíán Erzsébet (egyetemi hallgató) főszerkesztő, Gyetvai Lajos (nyugalmazott pedagógus) és Makai Sándor (jegyző). A mi feladatunk lett a cikkek összegyűjtése, majd pedig az igen egyszerű technikai megjelentetés: szövegszerkesztés és fénymásolás. Két hónaponta jelenik meg 3-350 példányban, általában 8-10-12 oldalon, azért ilyen változatos terjedelemmel, mert kevés anyagot kapunk megjelentetésre.

Fejlesztetni akarjuk a lapot: szebb kivitelben, állandó rovatokkal, tartalmasabb cikkekkel, havonta szeretnénk megjelentetni. De ehhez pénz, technikai eszközök és szakértelem is szükséges: nem is sokára el fogjuk érni azt, hogy főfoglalkozású újságíróink is lesz, hiszen távlati cél a helyi tv., aminek megvalósítása már olyan szakembert is igényel, aki az újsággal is foglalkozhat majd.

Mindezek csak a lényegesebb eredményeket tartalmazza, amelyek időközben megjelentek a helyi újságban részletesebben is.

1998. a választások éve ismét. Májusban az országgyűlési képviselők választására került sor, amikor eldőlt, hogy Vigh Ilona a FIDESZ-MPP jelöltje nyerte meg a választást viszonylag magabiztosan. A Képviselő asszony szeghalmi, ott dolgozik és él családjával. Már több esetben tett látogatást községünkben, megtisztelte a Képviselő-testületet is bemutatkozásával, programjának ismertetésével. Rendkívül szimpatikus és tettekre késznek mutatkozik térségünk gondjainak enyhítése, megoldása ügyében. Úgy gondoljuk, hogy térségünk jól választott.

Az országos eredmények is FIDESZ győzelmet mutattak, azonban kormányt csak az FKGP és az MDF koalíciójával tudott alakítani. A kormányfő Dr. Orbán Viktor lett.

1998. október 18-án került sorra a 3. önkormányzati választás, amely községünkben is viszonylag rendezett körülmények között, ám a kampányokra jellemző hangos szóváltás és szórólapozás közepette vette kezdetét. Három polgármester jelölt és 38 képviselő jelölt indult a szavazáson, mivel minden jelöltet nyilvántartásba vett a Választási Bizottság.

Polgármester ismételten Dudás Árpád lett meggyőző főlényel, a leadott 1004 érvényes szavazatból 775 db-ot szerzett, míg a második helyezett Pántya Imréné 174, a harmadik Kiss Géza 55 db-ot szerzett. Ez jelentős főlényt mutat: az érvényes szavazatok 77, 2%-át szerezte meg a Polgármester, míg a második helyezett 17, 3 %-ot.

A 38 képviselő jelölt közül az alábbiak kerültek be: Tarsoly Benjámin (448 szavazatot szerzett), Dr. Egri Gyula, Fekete Károly, Birizdó István, Pikó István, Pántya Imréné, Szathmári István, Varga Sándorné, Bedő József (269 szavazattal), Gyöngyösi László pedig (226 szavazat) kedvezményes etnikai mandátummal került be.

A Képviselő-testület alakuló ülésén Tarsoly Benjámin választotta alpolgármesternek, létrehozta Pénzügyi és Gazdasági Bizottságát Birizdó István vezetésével, valamint az Ügyrendi és Kulturális Bizottságot Szathmári István vezetésével. Sajnos egyelőre nem sikerült a Szociális és Egészségügyi Bizottság megalakítása, a képviselők egy részének passzivitása miatt.

A 90-es évek dolgozói a polgármesteri hivatalban: a szociális igazgatás megnövekedett feladatait Németh Sándorné és Kereki Pálné látja el, míg a családsegítói munkát Lupsán Lászlóné. A gazdálkodással Kovács Lászlóné és Kiss Gyuláné, majd pedig Kiss Zoltánné lett megbízva. Adóügyi, mezőgazdasági és pénztárosi feladatot Nagy Sándorné és Elek Lajosné végzi. Általános igazgatási és testületekkel kapcsolatos teendői vannak Marsi Gábornénak. Műszaki és kommunális jellegű teendőket ifj. Ilyés Lajos látja el. Munkánkat Bíró Jánosné takarító és Bari Bertalan kézbesítő segíti.

Időközben, a 90-es évek közepén nyugállományba vonult Karika Endréné és Tóth Lajosné.

Hivatali munkánkban a Bartolák and Tsa Bt. irodatechnikai gépeit és többek között a Jakob Szoftverház Kft. termékeit használjuk megelégedéssel.

Cigány kisebbségi önkormányzat

Településünk összetétele viszonylag homogénnek tekinthető, pedig sok népcsoport, etnikum megfordult az évszázadok során környékünkön. Kisebb számban, a lakosság mintegy 5 %-ában cigány etnikum él községünkben.

A romák, a cigányok, szűkebb értelemben a Balkánon és a Magyarországon élő cigányok összelnevezése. Minden kontinensen megtalálhatók, számuk 7-8 millió, ebből Európában él kb. 4 millió. A nemzeti szocialista uralom idején üldözték őket. Törzsekre tagozódnak és egyrészük részben nomád vagy félig letelepedett életmódot folytat. Nyelvük (a romanesz) nem egységes, kb. 1 millióan beszélnek.

Az indiai eredetű cigányság a 15-16. sz.-ban kezdett tömegesen bevándorolni hazánkba. Többnyire karavánokba verődve kóboroltak az országban, de egyes csoportjaik szívesen telepedtek le a tatárok, törökök közelében, ahol tábori zenészként, tűzmesterként, fegyverkovácsként, sőt hóhékként és mint kémek is szolgáltak. Első említésük Zsigmond király (1397-1437) idejében történt, aki engedélyezte átkelésüket az ország déli határán, majd a Berni Krónika is említi őket Svájcban. A nomád élethez szokott, kóborló cigányságot Mária Terézia rendeletei 1758-tól próbálták megrendszabályozni, kevés sikerrel, pedig akkori számuk 45 ezer körül volt. A földesurak sem rajongtak értük, ezt Esterházy uradalom kapcsán megismerhettük, csak a zenész cigányokat viselik el (77.).

Községünkbe az elmondások alapján Komádiból települtek be a felszabadulást követően, mint zenész cigányok a Jónás, a Mohácsi, M. Szitás családok.

A demokratikus és jogállami törvényeink lehetőséget adtak arra, hogy a kisebbségek és etnikumok képviselőikre települési és országos önkormányzatokat hozzanak létre. Ez megtörtént községünkben is 1995-ben, amikor megalakult a Cigány Kisebbségi Önkormányzat. Elnöke Mohácsi Istvánné, tagjai ifj. Borbás József, Gyepes Péterné, Sütő Gyuláné és Sütő Istvánné voltak.

Munkájukat szorgalmasan, lelkiismeretesen végezték, sajnálatos, hogy az 1998. évi általános választásokon nem lehetett részükre választást megtartani, mivel jelöltjeik száma nem érte el a megválasztandó tagok számát, az öt főt, így feloszlottak. De ezt 1999. novemberében pótolhatják.

Községünk jelképei

Lobogó

A Magyar Királyság hivatalos színeiként elfogadott piros-fehér-zöld eredete a középkorba nyúlik vissza.

Az Árpád-házi uralkodók címerein és zászlain a vörös alapszín mellett a 12. sz. végétől kezdve megjelent a fehér szín is.

A piros-fehér-zöld színek együttes feltűnése az oklevelek függőpecsétjeinek selyemsodratában I. Mátyás uralkodásától (1458-90) figyelhető meg.

A zöld szín a 17. sz. eleje óta kezd általánossá válni. A piros-fehér-zöld díszítéseket először 1608-ban alkalmazták, II. Mátyás koronázása alkalmával.

1711-ben katonai zászlóként használták a trikolórt, de ekkor még a három szín háromszor ismétlődött ugyanazon zászlón.

A trikolór a 18. sz. folyamán sem volt általánosan jellemző, pl. 1764-ben alapított Szent István-rend szalagszíne vörös és zöld volt.

A piros-fehér-zöld nemzeti színek alkalmazása minden valószínűség szerint a magyar címerben található színek alapján történt. A három szín ma is használatos sorrendiségének kialakításában feltehetően fontos szerepet játszott a francia forradalom trikolórja is.

Az 1806. évi birodalmi címerrendezéskor már egyértelműen ez a három szín szerepel a magyar címereken és zászlókon.

A nemzeti trikolór a reformkor évtizedeiben a nemzeti ellenállás egyik szimbólumaként jelenik meg, melynek érvényességét 1848-ban az első magyar nemzeti szín- és címertörvény (XXI. törvénycikk) szentesítette.

A község lobogója és zászlaja

A lobogó rúdra zsinórral felvonható, a zászlóval azonos színű, szövetből készült jelvény.

Álló téglalap alakú, 2:1 méretarányú fehér textillap, aljában arany, felette zöld vízszintes pólyával. Egy pólyaszélesség a lobogó hosszának 1/10 része. A színes címer a lobogó hosszanti szimmetriatengelyén, annak felülről mért 1/3-os osztásvonalán helyezkedik el. A lobogó kétoldalas.

Zászló: meghatározott színű, esetleg ábrával díszített, nyélhez erősített szabályos alakú kelmedarab, mint valamely közösség jelképe vagy jelzésre használt tárgy.

A zászló a lobogó 90 fokkal történő elforgatásával jön létre. A színes címer a zászló hosszának rúdtól mért 1/3-os osztásvonalán helyezkedik el. A zászló kétoldalas.

A község pecsétje: a pecsét lágy vagy olvasható anyagba nyomott azonosító, hitelesítő jegy.

Kör alakú pecsétlap, széles peremmel. A pecsétmező közepén Zsadány címerének kontúrrajza. A címert felülről nagybetűs ZSADÁNY, alulról KÖZSÉG PECSÉTJE íves felirat övezi. A pecsétkép két oldalán egy-egy díszpont.

Zsadány község címere

A település címerének megalkotásával összefüggő feladatok lebonyolításával az Önkormányzat Képviselő-testülete a Jegyzőt bízta meg, aki javaslatot gyűjtött a faluban, illetve megkereste és felkérte a tervek elkészítésére Kovács Ferenc pécsi grafikus művészt. A grafikus vállalta és elvégezte a feladatot, s arról az alábbiakat írta: több javaslat érkezett, mindegyik több alternatívát is megjelölve. Annak ellenére, hogy a benyújtott ötletek jobbára nem követik a címertan (heraldika) szabályait, illetve annak ellentmondanak, mindenképpen hasznosíthatóknak ítélték a tervezés szempontjából, mert megnevezték azokat a községre jellemző legfontosabb adatokat, melyek alapját képezhették a címerképek megfogalmazásának.

Az így elkészített címertervekben mindegyik javaslatból hasznosíthatott a művész és úgy érzi, hogy sikerült azokat a hagyományokat, történelmi adatokat visszatükrözni a címerekben, amelyek méltóképpen jellemzik a települést. Mi is úgy láttuk és tetszettek a tervezetek.

Pár szóban ismertetést adunk a heraldikai mázokról, a színekről és fémekről. Mint minden kultúra, a címertan is a kozmikus világhoz kapcsolja a színeket. Ennek megfelelően a terveken szereplő színek szimbolikus jelentéstartalma a következő:

Fémek:

arany (Nap): értelem, ész, tekintély, hit, erény, erkölcsösség

ezüst (Hold): bölcsesség, tisztaság, ártatlanság, szemérmesség

Színek:

vörös (Mars): hazaszeretet, önfeláldozás, tenniakarás, nagylelkűség

kék (Jupiter): elvhűség, állhatatosság, bizalom, ellenálló képesség

zöld (Vénusz): szabadság, szeretet, boldogság, remény, szépség, egészség.

A Képviselő-testület a három tervből a 2. sz. tervet fogadta el, s ezt erősítette meg rendeletében a község szimbólumaként.

A címer valamely közösség megkülönböztetésére használatos alakos, színes jelvény.

Álló, halfarkú, zölddel és kékkel hasított, alulról vörössel ékelt reneszánsz pajzs. A jobb oldali zöld mezőben, két levéllel arany búzakalász lebeg, a baloldali kék mezőben ezüst hal úszik a pajzs felső éle felé, az alsó vörös ékben pedig arany szertartás-kehely lebeg. A pajzs felső élén természetes színű sisak, vörös béléssel, aranyos pántozattal helyezkedik el. Nyakában arany szalagon arany medál. A sisakkorona ötágú, három levél között két gyönggyel, zaffírral és smaragddal díszített. A sisakdísz: növekvő, jobbra forduló ezüst farkas, amely sást tart buzogánnyal kezében. A foszlányok kék-ezüst, illetve arany-zöld.

Az arany búzakalász a mezőgazdasági termelésre, a megélhetésre, míg az ezüst hal a halászatra, az egykori vízjárta területre, annak élővilágára utal. Az arany áldozó kehely, a református falut, a református lakosságot és egyházat örökíti meg. A sást tartó ezüst farkas a mocsaras, nádas tájat, annak gazdag állatvilágát jellemzi, mint Arany János költészetében ezt többször meg is írja.

A leírás elemenként:

Pajzs: csücsköstalpú tárcsapajzs zölddel és kékkel hasított mezejében alulról a pajzsderékig feltölt vörös ék. A vörös mezőben lebegő helyzetű arany áldozókehely. A jobb oldali, zöld mezőben lebegő helyzetű, leveles arany búzakalász. A bal oldali, kék mezőben cölöpösen állított, lebegő ezüst hal.

Sisak: jobbra fordult, arannyal ékített, vörössel bélelt pántos ezüst sisak, vörössel és késsel ékített arany heraldikai koronával.

Sisakdísz: a sisakkoronából növekvő helyzetű, jobbra fordult, ágaskodó ezüst farkas mellső lábaival arany nádszálakat tart.

Takarók: kék-ezüst, zöld-arany.

Felirat: a címer alatt lebegő, hármastagolású, fecskefárok-végződésű, íves arany szalagon feketével nagybetűs ZSADÁNY felirat. A településnév előtt és után egy-egy díszpont.

Díszpolgári címek

Községünk Vezetése hosszas előkészítő munka után rendeletet alkotott a kiemelkedő életpályát elért, a község társadalmi, gazdasági életében kiemelkedőt nyújtott személyek elismerésére, azaz díszpolgári címek adományozására.

Első és egyetlen alkalommal 1997-ben történt elismerés, amikor Birizdó István ny. ÁFÉSZ főosztályvezető és Dr. Szőke Sándor állatorvos kapta meg a Díszpolgári címet. 1998-ban az önkormányzati választások miatti politikai légkört nem tartotta alkalmasnak a Testület döntése meghozatalára, illetve nem volt kellően előkészítve a tárgykör. Pedig a településen élnek többen olyan személyek, akik elismerésre méltó munkát végeztek és végeznek a község érdekében.

Testvértelepülési kapcsolatok

Az ismert 1989. decemberi események után hazánkban azonnali kezdeményezések indultak az erdélyi magyarság, a székelyföldi települések megsegítésére, amely élelmiszertől kezdve a gyógyszeren keresztül kiterjedt takarmányok kiszállítására is.

Településünk már azonnal lépett: hozzákezdték a gyűjtéshez, majd Kiss Zoltán ügyv. tanácselnök vezetésével 1990. januárjában kiutaztak a helyszínre, kapcsolatot keresni, valamint felmérni a segítségnyújtás lehetséges formáit.

A februári végrehajtó bizottsági ülésen elhangzottak a felajánlások, melyből kiemelkedett a Szövetkezet 150 mázsás kukorica adománya. Tervezték azt, hogy az összegyűlt pénzen cukrot, lisztet, rizst, iskolai tanszereket, kenyeret, stb. vásárolnak, s azt egységcsomagként összekészítve viszik ki.

Ekkor vetődött fel Erdőfüle község neve először, mint az a település, amellyel testvértelepülési együttműködésre lehetne lépni. A tanácsülés február 22-i ülésén határozatban foglalta, hogy „Zsadány Község Tanácsa - a lakossággal egyetértésben - a romániai Kovászna megyében az ún. Erdővidéken lévő Erdőfüle települést testvérközséggé fogadja.” E döntésen túl még 20.000 Ft. anyagi támogatást is megszavazott a testület, a testvértelepülés lakosságának megsegítésére.

E döntéseket már aktív cselekvés követte. Február 23-án indult a támogatást szállító küldöttség és másnap hajnalban, 3 óra körül rendben meg is érkeztek Erdőfűlére, ahol a községi és egyházi vezetők fogadták őket.

Erdőfüle község rövid története, bemutatása

Erdély keleti részén, Kovászna megye északnyugati felében fekszik Erdővidék - vagy más néven a Baróti medence. Ez a terület a keleti Kárpátok legdélibb, úgynevezett Kárpátközi medencéjének, a Barcasági medencének az északi nyúlványa. Az erdővidék legészakibb települése Erdőfüle, vagy röviden Füle, ma már szinte egybeépül a községközpont Bardóccal, amely 8 km-re található Barót városától, amely a medence ipari és művelődési központja. Füle a Kormos patak (az Olt mellékfolyója) mellett fekszik a Kerektető (617 m.) és a Kúttető (750 m.) lábánál.

A falu nevének eredetét többféleképpen magyarázzák. Egyik: a község úgy fekszik a Kormos völgyének felső szögletében, mint egy fül. Másik: a név eredetét a székely betelepítéssel magyarázza „Füle lakói egykoron a Dunántúlon éltek, Fejér megye nyugati részén, Füle és Kis-Füle környékén, a Bozsok és Riki pusztá közelében”. A monda szerint úgy kapta nevét, hogy kiállították a hegyre a fülelőt, hogy figyelje, közeledik-e az ellenség.

A székelyek letelepedése előtt feltehetőleg magyarulakta őstelepek és szlávok lakta területek léteztek. Erdővidéken a székelyek betelepítése két irányból történt. Egyik Udvarhely irányából, ahova a „telegdi” székelyek telepedtek és amelynek bizonyítéka Bardocz fiúszék hatása - Telegdi-Bacon, a másik irányból pedig a sebesi székelyek vonultak át még a 12. sz.-ban az Olt-kanyartól keletre a „Sepsi-székbe”, egészen Sepsi-Baconig.

Az 1332-37. évi pápai tizedjegyzékben, mely általában a székely települések első írásos jegyzéke, nem szerepel Füle és Magyarhermány, de szerepel Dobó, mely Fülén felül egy félórai járásra szintén a Kormos völgyében feküdt. Helyét ma is Dobónak nevezik, ahol áll még a falu

egykori kápolna romja, amelyet Csonka templomnak neveznek a fűleiek. Feltehető, hogy a 16-17. sz.-ban pusztult el, a néphagyomány szerint tatárdúlás okozta elnéptelenedését. Egyfelől talán 1658-ban pusztult el, II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjárata után, amikor Moldva felől, a Barcsait trónra segítő török-tatár csapatok dúlták fel. Más források szerint a Mihai vajda és Basta, osztrák parancsnok közti háború idején. A település lakói Füleire menekültek, innen származnak a Dobay, Csog (Chok), Ingár, Mackos, Kovács, Miklós családnevek.

Füleről a legrégebbi írásos említés 1540-ből való, amikor Mayland István, erdélyi vajda megparancsolja fűlei Fosztó Tamásnak, hogy Vargyason vegyenek részt egy peres ügyben. A középkor folyamán közepes nagyságú település, ahol a szabad- és a jobbágyelem viszonylag hasonló nagyságrendű. 1567-ben 13 család lakja, 1602-ben 16, 1614-ben 49 és 1721-ben 77 a gazdaságok száma, ebből 8 nemes, 28 kishemes, 33 jobbágy és 8 zsellér. A nemesi rendhez tartozók közül a Fosztók és a Bodák a nevezetesebbek. 1711 körül épült a Boda udvarház, népi reneszánsz stílusban, dupla tetős, oromfalas, arkádós épülete ma rossz állapotban látható.

Bod Péter 1760-ban a faluról a következőket tartja érdemesnek feljegyezni: „itt igen jó bordákat csinálnak és azzal a szövést szerető asszonyoknak jó szívvel kedveskednek, pénzért a nádat vágják Alsórákosnál az Olt mellett télben, mikor befagy a nagy tó.”

A 18. sz. 80-as éveitől a 19. sz. közepéig a harmadik gyalogszázad parancsnoki székhelye rövid időre Fülebe tevődött át. 1837-ben székházat és lakóházat építettek az ideköltöző tisztek elhelyezésére. Az épület még ma is áll, a 19. sz. végén az egyház megvásárolta második iskolaépületnek, ma óvoda működik benne.

A 19. sz.-ban a lakosság száma megnövekszik: 1850-ben 828, 1867-ben 1053, 1880-ban 1328 a lélekszám. E században tovább folytatódik a növekedés: 1956-ban 1446, 1966-ban 1670 fő lakik itt. Az erőszakos kollektivizálás és iparosítás folyamán megindul itt is az elvándorlás, a lakosság száma visszaesik, de nem néptelenedik el a település, köszönhetően a munkalehetőségeknek.

A lakosság fő foglalkozása a mezőgazdaság, de a kevés termőterület miatt aki teheti állattenyésztéssel is foglalkozik, sőt eljártak távoli munkákra is, mint erdőkitermelés, fuvarozás. Két vízimalommal, egy fűrészteleppel rendelkeztek. A Baróti medencében vasércet találtak, kezdtek megjelenni a szerény méretű vasolvasztók és vashámorok. Egy ilyen kohó és öntőde kezd üzemelni Erdőfűlén 1844-től kezdődően. A vashámor 1848. december előtti történetéből keveset tudunk, annyit azonban igen, hogy az 1839-ben felfedezett lignitet is kezdik felhasználni. Ágyúgolyó öntésébe kezdenek a hadiállapot miatt, „nagygolyót” öntenek. Sőt, forrás van arról is, hogy 2 db. ágyút is öntöttek, amit a hámor feletti tetőn próbáltak ki. Az osztrák császári kapitányok ezt nem jó szemmel nézik, ezért 1848. december 7-én katonáik a hámort összetörték, a falut feldúlták.

1856-ban hozzákezdenek kijavításához, majd 1858-tól már hét gőzgéppel működik, nyersvasat, öntöttvasat és acélt termelnek, amelynek nagyobb részét itt fel is dolgozzák: mezőgazdasági eszközöket, konyhai felszereléseket és kályhákat készítenek nagy dolgozói létszámmal. A hámor 1870 szűnt meg, ma csak a gépház áll. Az 1848/49-es forradalom emlékére 1998. március 15-én az erdőfűleiek polgárok emléktáblát avattak ezen a helyen.

Füle neve nem jelent meg a pápai tizedjegyzékben, mert anyaegyháza nem volt, valószínűleg fiók- vagy leányegyház lehetett. Füle kb. a 16. sz. közepén reformálódott. A hagyomány szerint Fosztó nevű volt a pap, aki alatt az áttérés megtörtént és aki, annak emlékére egy jó darab kaszálóhelyet adományozott az egyháznak, amelyet ma is Papszénájá-nak neveznek. Valószínű, az ő idejében bővítették a templomot, amely mellé 1758-ban emeltek tornyot tisztán

termésköből és saját szerű stílussal. E torony áll ma is, melyet 1864-ben cserép helyett bádoggal fednek újra és amelyet az 1960-as években Tar Ferenc tiszteletes úr idejében felújítanak.

1761-ben Borbáth János papsága alatt elkészült az orgona, amely Erdővidéken a köpecsi után az elsők között volt. 1802-től foglalkoztatja a fűleieket egy új templom és paplak építésének gondolata. Ez majd Karácson György lelkész idejében valósul meg, aki 50 évet szolgált Fülében és aki a falu egyik legkiemelkedőbb személyisége. 1897. június 27-én tartották az utolsó istentiszteletet a régi templomban, az új 1904-ben készül el.

Az egyházközség más kiemelkedő személyisége Nagy Ferenc tiszteletes, aki 1909-1947. között szolgált a faluban. Nevéhez fűződik a templom belső berendezése, a két harang, Ifjúsági Egylet megalakulása, Gazdaköri tevékenység, könyvtár létesítése, stb.

Az oktatás kezdetéről nincs írásos emlék. Az első tanító kinek neve fennmaradt „Fülei oskolamester Fülöp András pere Huszár Fosztó Efraim ellen” 1834-ben, de ennél régebbi az iskolakezdés, mert a 19. sz. végén újjá kell építeni az elhasználódott iskolaépületet és kántortanítói lakást. Trianon után itt is érződik az erőszakos elrománosítás. Az egyház tovább viszi nehéz körülmények között az oktatást, a tanulók tandíjat is kötelesek fizetni. 1923-ban a tanfelügyelői látogatás alkalmával kötelezik a régi Magyarország térképét és egyes történelmi képeket a falról eltüntetni, helyébe Románia térképét, a király és a királyné arcképét, valamint két román nyelvű feliratot kell szerezní és alkalmazni. Az 1930-as években építik a román iskolát közmunkával, egy román tanítóval, ahol tilos magyarul beszélni. A II. világháború után az iskolákat államosítják, az oktatás magyar nyelven folyik 1985-ig, amikor ismételt erőszakos elrománosítás indul, román anyanyelvű tanerőket küldenek a katedrára. Ma az óvodában három óvónó oktat három csoportban, az elemi oktatásban négy tanítónó, az 5-8. osztályban hat taneró dolgozik.

1925-ben építik a Községházát, mely egyben művelődési otthon is, ahol színjátszó csoportok, dalárdák, táncsopórtok működtek sikeresen az évek folyamán. 1987-ben újították fel az épületet. Említésre méltó a falu temetője, amelyet leginkább kopjafái tesznek érdekessé. Valamikor ezek jelezték a halott nemét, társadalmi rangját, sőt iskolai végzettségét is (78.).

Találkozások

Hosszas előkészítést követően a testvértelepülés küldöttsége levelében megköszönte a Zsadányba szóló meghívást, s ennek augusztus 17-től eleget is tettek.

A határ túloldalára érkezve mintegy 2 óras várakozást követően, léptek át hazánkba (hol van az európai komfortérzet), ahol a Jegyző vezetésével többen fogadták kedves Vendégeinket. Fél kilenc körül hagytuk el a határt, majd a busz és a 43 fő 21 óra körül érkezett Zsadányba, ahol az ismerkedést követően állófogadást adtunk Vendégeink tiszteletére, majd pedig az elszállásolási helyeket ismertettük.

A küldöttséget a község lelkipásztora, Nagy Zoltán úr, a polgármester Bencze Botond úr és Balázs Dénes tanácsstag úr vezette.

Négy egész napot töltöttek el hazánkban, plusz az érkezés és a 22-i visszaindulás darabnapját. Programjukat igen zsúfoltnak tartottuk, de kéréseiket teljesíteni szerettük volna.

Így került sor egy közös Istentiszteletre, amely meghatóan szép volt, s a Gyülekezet szerény ajándékkal kedveskedett a Székely-magyar vendégeknek.

Délután kiállítás megnyitása, este ünnepi műsor keretében a zsadányi címeravatásra került sor, amelyen avatóbeszédet Szathmári István települési képviselő mondott. Majd ezt követte Nagy Zoltán tiszteletes úr köszöntője és polgármesterünk ünnepi beszéde.

Rendkívüli színvonalas műsort adtak a Vendégeink, valamint Általános Iskolásaink, amit magyar- nóta-összeállítás követett, és 21 órakor vacsorán látta vendégül Erdőfüle küldöttségét Képviselő-testületünk, amit közös szórakozás és tánc követett.

19-én helybeli szabadprogram volt, amit este az érkezett fiatalok részére zártkörű discó követett, amelyet Ilyés Lajos vállalkozó támogatott és rendezett a Piroska presszóban.

A következő napon Vendégeink a hortobágyi Hídi-vásárra utaztak el. Elmondásuk szerint nagy élményben volt részük, visszafelé jövet Hajdúszoboszlót is megtekintették. A községben egész napos ünnepi rendezvény volt, amelyen a falu apraja-nagyja részt vett, ebből - sajnálatunkra - kimaradtak Vendégeink.

Augusztus 21-én ópusztaszeri kirándulás volt a program, amely este 10 óráig tartott. Vendégeink, amit kísérőink is megerősítettek, jól érezték magukat és nagy örömet okozott számukra a történelmi kiállítás megtekintése. Közben Szegedet is megtekintették kirándulásuk során.

22-én reggel érkezett el a búcsúzás pillanata, amikor a szállásadó zsadányiak az indulási helyre kísérték ki kedves Vendégeinket. Itt kell megköszönnünk településünk lakóinak, hogy szállást adtak Vendégeinknek, s Őket nagy szeretettel látták vendégül.

Minden búcsú könnyesre sikeredik, így történt ez most is. Megható volt, hogy a küldöttség Vezetőitől már ekkor meghívást kaptunk a viszontlátogatásra. Szerencsésen érkeztek haza községükbe, Erdőfülére. Nagyon szép találkozás volt!

1997. augusztus 7-én (csütörtök) Polgármesterünk vezetésével, 39 fővel viszonztuk a látogatást, Erdőfülére utaztunk. Útközben átkeltünk a gyönyörű Királyhágón, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, majd Segesvár (Félegyháza) mellett megtekintettük a Petőfi Múzeumot és sírhelyet, amely egy szép, régi, történelmi emlékhely.

Erdőfülén nagy szeretettel fogadtak bennünket, s ez végig tartott az elbúcsúzásig. Másnap Sepsiszentgyörgyre utaztunk a Kós Károly Néprajzi és Természeti Múzeum megtekintésére, onnan a Szt. Anna tóhoz mentünk. A hegyek közötti tó csodálatos látványt nyújtott, voltak akik vizében meg is mártóztak. Visszafelé jövet rendkívüli vendéglátásban volt részünk: szabadtéren sült és ott elfogyasztott, általunk ismeretlen, de nagyszerűre sikeredett „mics”-et ettünk.

A következő napon úti cél a kb. 250 km-re lévő Békási-szoros és Gyilkos-tó megtekintése volt. A csodálatos látvány kárpótolta a zuhogó esőt. Nagyon szép tájakat jártunk be, hihetetlen szerpentin utakon közlekedtünk, többen a szakadó eső ellenére mintegy 3-4 km-nyi sétát tettünk a szoros környékén. Érdekes és szép volt a kirakodó, népművészeti vásár is. Visszafelé megtekintettük és megtiszteltük a mádэфalvi emlékművet, amely emléket állít a határőrség erőszakos szervezése és sorozása miatt lerohant település vérengzése következtében elhunyt 200 székely vértanúnak, amely Mária Terézia idejében, 1764-ben történt. Este a szép környezetben található hatodi fogadónál is megálltunk.

Vasárnap Istentiszteleten vettünk részt, valamint szabadprogram keretében a volt diktátor Vadászházát néztük meg. Este búcsúvacsorát adtak tiszteletünkre, a vendéglátás kitűnően sikerült, s Polgármesterünk itt adta át szerény ajándékainkat és vette át a Vendéglátók által adottakat.

A legfájdóbb pillanat a hétfő délelőtti búcsúzkodás volt, ezt követően útra keltünk, Korondon és Marosvásárhelyen költöttük el megmaradt pénzünket, és kedden hajnalban érkeztünk haza, igen fáradtan de élményekkel telten.

1998-ban augusztus 18-tól láttuk vendégül székely Barátainkat. Vezetőjük a Polgármester, Bencze Botond, valamint Balácsi Dénes települési tanácsnok, velük tartott a szomszéd település tiszteletese, Balácsi Zoltán is. Programjaink között a debreceni Virágkarnevál és Farmer Expo, majd budapesti kirándulás keretében a Parlament, a Felvonulási tér és egy bevásárló központ megtekintése szerepelt. Még az atlétikai EB egy futószámába is bepillanthattunk, amikor a forgalmat leállították. A fentiekén túl helybeli programok is voltak a környező városokban és településeken, szabadprogramként. Vendégeink megtekintették Zászlósi Mária művésztanár évente szokásos gyönyörű kiállítását is. Kölcsönös ajándékozást követően vasárnap este közös vacsorán és nótázáson vettünk részt. Vendégeink 24-én, hétfő reggel utaztak vissza.

Kapcsolat Tenke községgel

Másik romániai testvértelepülésünk Tenke község. A sarkadi kistérség szoros munka- és baráti kapcsolatot alakított ki a határ túloldalán található nagyszalontai kistérséggel, ennek keretein belül Zsadány község pedig Tenke nagyközséggel. Kapcsolataink 1997-ben kezdődtek, majd 1998-ban együttműködési megállapodást is kötöttünk kölcsönösen előnyös érdekek alapján.

A Fekete Körös menti település Bihar megye dél-nyugati részén található 40 km-re Váradtól délre, 25 km-re keleti irányban Nagyszalontától és 40 km-re nyugat felé Belényes városától. A legrégebbi feljegyzés 1338-ból származik, de ennek ellenére több történésznek az az álláspontja, hogy a település jóval korábban, valamikor a 12. sz. elején keletkezett: II. István király (1116-31) idejében befogadott besenyők egy részét a keleti gyeplínia felé telepítették az Erdélybe való visszahatalás előtt. Györffy István történészünk szerint így keletkezik a település, tehát a besenyő származás mellett dönt. Mások szerint a székely eredet is szóba jöhet. Ezt a helynevek is megerősítik Biharban: Székelyhíd, Székelytelek Tenkétől mindössze 10 km-re fekszik. Viszont Tenkétől délre, alig pár km-re a 16. sz.-ig fennállott egy Besenyő nevű magyar település is.

Tenke neve török származású lehet, mert a tenkei török nyelvjárásban szorost, szüket jelent. Valóban, a jégkorszaki teraszon vezető útnak igen szűk hely jutott az erdő és a Körös között. Ide telepítette hajdan a hatalom azokat a gyeplínia őröket, akiknek leszármazottjai még a 18. sz. vége felé is szabad jobbágyoknak, a régi várjobbágyok unokáinak nevezték magukat.

A település életének meghatározója sokáig az erdő és a víz volt. A tenkei jobbágy vagy zsellér az erdőből vágta ki szántóját, állatainak szénáját pedig a Körös lankájáról szerezte be. Még ma is csaknem 200 ha füzesen gazdálkodnak a tenkeiek és 1913-ban a község határának 41 %-át erdők borították.

Tenke és környéke szenvedése elég korán elkezdődött. Valószínű, hogy már 1474-ben elpusztult egyszer, amikor a szendrői basa megrohanta Váradot. Később, főleg 1540 után a török betörések egymást érik, de a teljes behódoltatás csak 1586-ban történt meg. A török martalócok sorra sarcolták falvainkat, különösen a gyulai törökök betörései voltak gyakoriak. 1573-ban például elpusztították a Fekete-Körös völgyi falvakat Belényes városig. Amikor 1692-ben fel lett szabadítva Várad, a menekülő török hadak Tenke alatt vonultak dél felé, tudniillik itt volt a legjobb gázló a Körösön. A 18. sz. vége felé, miután a váradi püspökség feloldotta az erdőkitermelés tilalmát, a nép valósággal özönleni kezdett erre a vidékre minden

irányból. Rohamosan szaporodtak az irtások, nőtt a szántások területe, elsősorban a szárazabb teraszokon, de a Körös árterében is, ahol kisebb lecsapolásokat végeztek a szorgalmasabbak. Érkeztek iparosok is, akik új szint vittek a falu életébe, fejlődésébe.

Alig 50 év alatt - 1778-1825 között - a 74 családról 228 családra szaporodott Tenke lakossága. A település igazi fellendülése a 19. sz.-ban következett be. Pár évtized alatt elnyerte a mezővárosi rangot (1848 vagy 1855-ben), az abszolutizmus idején járási székhellyé vált és az maradt 1861-ig, amikor a szalontai járáshoz csatolták. 1883-ban újra járási székhely lett, 1886-tól telekkönyvi hatósággal rendelkezett, majd megalakult a Járásbíróság. Hogy mikor kapta meg a vásártartói jogot nem lehet pontosan tudni, talán rögtön 1848 után, de 1839-ben már volt vendégfogadója és 1830 körül megkezdték a Nagyvárad-Tenke-Bél közötti út kiépítését és kövezését. 1840-ben felfedezték gyógyerejű vizét és hét év múltán megnyitották a fürdőt, egyenlőre akkor két káddal.

Szaporodtak az iparos műhelyek, az ügyes kezű tenkei csizmadiáknak, szűrszabóknak, asztalosoknak, pintéreknek hamar híruk ment a környéken. Az 1870-es évek elején megalakult az Iparos Egylet, önszegélyező pénztárral, olvasókörrrel, majd később saját székházzal.

Az 1886-os népszámláláskor, a még zömében földművelő nép 46 %-a találtatott olvasni-írni tudónak. Ez az arány 1910-ben 76 %-ra nőtt.

Miután 1899-ben megépült a vasút, beindult a kereskedelem is, megjelentek a nagybani felvásárlók és a tenkei iparosok, földművesek könnyebben tudták értékesíteni termékeiket. A 20. sz. elején épült két gőz- és egy vízimalom, saját áramfejlesztővel, az iparosműhelyek száma pedig jóval meghaladta a félszázat.

Az időben végbement politikai és gazdasági változások komoly demográfiai átalakulásokat okoztak a magyar lakosság soraiban: az 1930-as 73 %-ról alig 30 év leforgása alatt lecsökkent 22 %-ra és jelenleg (1998.) Tenke község lakosságának az összetétele a következő: románok 69, 4 %, magyarok 19, 4 %, cigányok 11, 2 %.

Az összlakosság száma 10.269 személyre tehető, amely korosztályokra osztva a következő:

- 0 - 6 éves 1.051 fő
- 6 - 18 " 2.147 "
- 18 - 60 " 3.696 "
- 60 év felett 3.375 "

A községben az épületek száma 2.896 db., a lakások száma 3.187 db.

A létező felekezetek ortodox, református, római katolikus, baptista, nazarénus, adventista és pentikosztál - mindegyik rendelkezik templommal, illetve imaházzal, a románoknak külön imaházuk van.

A politikai pártok száma 8, mindnyájan megtalálhatók a községi tanácsban.

Általános iskolák száma 5 és egy gimnázium is van. Ugyancsak 5 óvoda van és egy napközi otthon. Sportegyesület 2, kereskedelmi üzlet 25, kisiparos létesítmény 27, bank 3, posta, múzeum, öregek otthona, vendéglő 2, kocsmá 15.

Fontosabb ipari vállalatok: Fürdő és Szálloda, S. C. Agroindustrial, Benzinkút, Petóleum-kitermelő, Erdőgondnokság, Erdőkitermelés, Vízmű, Autószállítási, Útépítő, Gabonátároló, Pékségből 3, Malom 2, vasúti és autóbusz közlekedéssel rendelkezik (79.).

A község külterületi lakotthelyei

Fancsika-puszta (Fancsika, régen Fanchika)

A régészeti leletek Árpád-kori cseréptöredékek, a 3 m. magas és 50-60 m. átmérőjű halom tetején téglatörmelék és emberi csontok középkori templomra és templom körüli temetőre utalnak. A halom mellett nagyszámú cserép és hamus folt jelzi a faluhelyet. Ezek a leletek arra utalnak, hogy az írásos emlékeknél jóval korábban létezett ez a lakotthely. Középkori faluként ismert a 12. sz.-ban, a falu határán és birtokain a Toldi, az Ugray, a Csegődi és a Vásári családok osztoztak.

Első írásos említésekor, 1347-ben osztozkodás útján a Sakal-i Pethew fia Miklós birtokába jut a szomszédos Peszerével együtt. 1407-ben a birtokok átkerülnek Dorottya és Ilona, illetve férjeik részére a Wasary-i Pethew fia Jánosnak és Zaka-i Mátyás fia Péternek, mivel a leányágot illetik meg. 1429-ben Andrást, Szentmártoni Miklós fiát iktatták be Peszere, Bibateleke és Fancsika birtokába. Bihar-vármegye 1552. évi összeírásában 8,5 portája a Büdi család és más kismemes birtokában szerepel.

Az 1692. évi összeírásokban, mint elpusztult hely szerepel, így korábban, a török portyázások és felvonulások következtében pusztulhatott el. Temploma, amelyet 1448-ban Szent Lőrinc tiszteletére szenteltek megmaradhatott, mert még 1788-ban írnak róla és nem mint romról. Az igazhitű oszmánok is tisztelték akkor is és ma is a templomokat, ezért maradhatott fenn. 1820-ban azonban már csak mint templomhelyet említik, ennek okára eddig nem bukkantunk.

A település tehát a 17. sz.-i törökdúlás idején pusztult el, addig nagyobb jelentőséggel nem bírt, önálló községgé nem vált.

Az Esterházy birtok megszűnése után, az I. világháborúig, tehát a 19. sz. közepétől Schwarz Ferenc uradalma volt, ő gazdálkodott rajta. Az I. világháborút követően Fried Ignác és felesége Schwarz Bella örökölték és ők gazdálkodtak rajta egészen 1943-ig, tehát a családban maradt a birtok. Az akkori zsidótörvények értelmében az országos Földhitelintézet vette át tőlük és gazdálkodott is rajta 1945-ig.

Közben azonban, 1926-ban a Nagyatádi Szabó István féle földreform során a birtok egy részét központilag vagyonszállás címén igénybe vették és a szegényparasztság között felosztották.

A megmaradt területen mintagazdaságként gazdálkodott a birtokos Fried család. A majorban gőzmalom építettek, ott a saját gabona feldolgozása mellett a környező községek lakóinak bérőrlését is végezték. A gabonafélék őrlése mellett olajütő is működött a fancsikai malomban. Jól jött ez a szolgáltatás a kis- és szegényparasztságnak, mert a kukoricaföldjén keretként vetett 1-2 sor napraforgó adott annyi olajat, hogy aki nem tudott hízót vágni, annak is biztosítva volt az évi „zsírozója”. A Friedek kiterjedt gazdálkodást folytattak, a növénytermesztés mellett szarvasmarha tenyésztést, tejfeldolgozást (ezen belül sajtot készítettek) végeztek és hízómarhát (sörét) is tartottak jelentős számban. Ez Fancsikán történt, a település szélén, míg a sertéshízalás Tótiban (a Görbénél). A gazdaság könnyebb ellátása végett keskenyvágányú vasutat, ún. lórét építettek Fancsikától a Nagytóti percesig. A kocsikat ló vontatta, ezen szállították a takarmányt a jószágoknak, valamint az értékesíteni kívánt terményeket a Komádi vasútállomáshoz. A ma még élő visszaemlékező személyek elmondják, hogy emberséges ellátásban és fizetésben volt részük a Fried uradalomban.

Az 1945-ös földreform során az egész földterületet felosztották a parasztság között. A központi majorban a volt gazdasági cselédeknek házhelyet juttattak. A felosztott gazdasági épületekből lakóházaikat felépítették és mint külterületi lakóhely Zsadányhoz tartozóan él tovább.

A malmot átvette a megyei Malomipari Vállalat és üzemeltette a '60-as évek közepéig.

Mint külterületi lakóhely villamosítva lett és FMSZ bolt is működött.

Fancsikán található a ma igen rossz állapotban lévő, szinte gazdátlanak mondható, klasszicista stílusban a 19. sz. közepén épült kúria. A kastélyban két tantermes iskola működött és két tanítói lakás lett kialakítva. Igazgatótanító Novák Ernő volt. Korábban a két háború között tanítója Halász Ferenc volt mindvégig.

A '70-es évek közepén az iskola megszűnt, mivel a lakosság az 1959-es tsz. szervezés után fogyatkozni kezdett, ráadásul a bolt is megszűnt. A területen Tsz. üzemegység is működött. A rendszerváltást követően kárpótlásként lett e terület is felosztva.

Az elnéptelenedés erősen megindult e területen is, a volt gazdasági cselédek leszármazottai közül az alábbi személyek lagnak Fancsikán jelenleg is: Guj Jánosné, Gaál Irén, Kincses Antal, Gál Sándorné, Nagy Györgyné, Tapaszi József, id. Tapaszi Józsefné, Kádár Istvánné, Kotyecz Jánosné, Újvárosi Sándor, Kincses László, Pala Gyula, Polgári Lajos, Csordás László.

Orosi-pusztá (Vrws, Vruz, Vrusi, Wrusy, Oroszi)

Orosi az egyik legrégebbi a környező lakóhelyek közül. Talán 1213-ban említik Orosit, de nem biztos, hogy ezt a települést érinti a megjegyzés, mivel a romániai Gyapju mellett hasonló nevű település létezett. 1221-ben Orosi lakói azzal vádolták Bocion fia Györgyöt és Julianust (Gulianus) a többi bihari várjobbágyokkal együtt, hogy azok elfoglalták az ő és a gyantéi várnépeket illető földjeiket. Végül, hosszabb vitás időszakot követően bebizonyosodott, hogy a megvádolt Boncion fiak öröklött földjeikről van szó, tehát őket illeti meg.

1279-ben IV. László a hűtlen Kanyi Tamástól az általa erőszakkal elfoglalt birtokot elvette és a Borsa nb. Tamás ispánnak és rokonainak adta át, adományozta. Később Tamás adományozta 1284-ben híveinek, Désnek (Dees) és Dénesnek (aki nádor is volt), ezt követően a birtoklásban Dés fiai Solumus, Miklós és László aradi prépost következtek 1314-től.

1291-ben már temploma és egyháza is lehetett, mert a püspöknek 1 uncia adót fizet. Ez más közvetett forrással is megerősített. Majd 1343-ban a Becsei család leszármazója Töttös (Tötös) vásárolta meg, majd pedig Tatamér préposttal civakodott a Toldiak egyik ága, a Csukák fiai a birtoklásért, sikerrel.

Orosit is a 17. sz.-i pogány pusztítások semmisítették meg, mint települést.

Ezt követően 1926-ig legelő volt a terület nagy része, mint Nagyszalonta város Legeltetési Társulata tulajdonaként. Rideg szarvasmarha tartást folytattak rajta, nyáron mással is kiegészítve. A legeltetéssel kapcsolatos gazdálkodás és a pásztorok felügyeletével Nagy József nevű ispán volt megbízva.

A szégyenletes Trianont követően a területet átadták a Belügyminisztériumnak, s az elnevezése Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona. A gazdálkodást Tóth Elemér, belügyminiszteri tanácsos irányította. A legelők nagyobb részét felszántották és azon növénytermesztést folytattak.

1930-tól a gazdaság irányítását Balogh Elek intéző és Szilágyi Mihály segédtsízt végezte. Minta gazdaságot alakítottak ki a területen fejlettnak mondható állattenyésztéssel. A Tölgyfáserdő területén sertésenyésztő telepet és tejtermelő szarvasmarhatelepet alakítottak ki, amely 1944-ig működött.

Orosi-pusztán általános iskolát tart fenn a gazdaság, a tanító Fodor Sándor volt 1945-ig.

1945-ben a területet a földreform során a parasztság között felosztották. A tanyaközpontban a gazdasági cselédeknek házhelyet osztottak és a lebontott gazdasági épületekből felépítették házaikat. Az így kialakított lakóterület külterületi lakóhelyként működött tovább.

Ezután mint állami iskola két tanerővel működött tovább a körzetesítésig. Igazgatója Balogh Sándorné volt.

A '60-as évek közepén villamosítva lett. A Tölgyfási állattenyésztő telep mellett 1951-52-ben felépítettek egy magyar-szovjet érdekeltségű Sertésenyésztő Gazdaságot, amelynek igazgatója Vasas Pál volt.

1952-ben a Bölcsi-pusztán működő Zsadányi Állami Gazdaságot áttelepítették Orosi-pusztára, a megmaradt gazdasági épületekbe, s a továbbiakban ez határozta meg a lakóhely arculatát. Az ott élők többsége a gazdaság alkalmazottja lett, földjeiket felajánlották az Államnak. Így 1952-ben a Bölcsi-pusztán a nagygazdák által felajánlott területekkel Orosi területén betagoztották és így újból nagyüzem működött az Orosi rész több mint kétharmad részén. Az 1960-as években a gazdaságot átadták a békéscsabai Sertésenyésztő és Hízoló Vállalatnak, a közös érdekeltségű vállalattal együtt. Ekkor a külterületi lakóhelyen élő, de a gazdasággal munkaviszonyt nem létesített lakosok lakóházait a gazdaság megvásárolta és a lakosokat elköltözésre kényszerítette, akik a környező településeken telepedtek le.

Az 1970-es években a gazdaságot újból az Állami Gazdaságok Igazgatósága vette át, így a '80-as évek közepén hozzácsatlakozott a Biharugrai Állami Halmazdához, s attól kezdve annak üzemegységeként működött tovább. Ekkor már az állattenyésztés csak juhtenyésztést jelentett, a szarvasmarha és sertés tartását felszámolták.

További változás, hogy a gazdaság átkerült a Hidasháti Állami Gazdasághoz, s annak mint kerülete, üzemegysége működhetett tovább.

A rendszerváltást követően egy részét kárpótlásként egyéneknek átadták, a megmaradt területeket továbbra is a HÁG hasznosítja.

A fenti, sokszor nem racionális átszervezések következtében a településrész olyannyira elnéptelenedett, hogy jelenleg csupán az alábbi személyek, illetve családok lakják: Németh Károly, Bódis József és Hajzer Imre.

Kisorosi-pusztán

Az I. világháború előtt a Nagyszalontai Református Egyházközség tulajdona volt, gazdálkodását ispán irányította, jövedelme az egyház kezébe került.

A háború után a gazdaságot bérbeadás útján hasznosítják, bérlője Tímár Balogh Imre, újszalontai gazdálkodó volt 1945-ig. A földreformot követően az egész területet kiosztották a gazdasági cselédek, valamint Ujszalonta és Zsadány lakossága, parasztjai között. A gazdasági épületeket a cselédek és az újszalontai lakosság között felosztották, azokat lebontották és ebből épült a juttatott földeken tanyáik, amely szétszórt tanyákat alakított ki.

Az 1959. évi tsz. szervezés során a terület teljes egésze betagosításra került a Dózsa tsz-be. A lakosok ezt követően kezdtek betelepülni a környező községekbe, így a '70-es évek közepére teljesen elnéptelenedett.

A terület egésze magánkézbe került a rendszerváltás utáni kárpótlás végrehajtása után.

Bölcsi, Bölcsi-puszta (Belchyeo, Beölchy)

A mai községhatár nyugati felében, a Holt-Sebes-Köröstől északra fekvő szigetszerű kiemelkedésen a régészek nagy mennyiségű leletanyaggal és állatcsonttal jelzett települést fedeztek fel, ez a leletanyag a középkori kistelepülés, Bölcsi maradványai, a mai településtől 4-5 km-re található. A birtokos képzővel ellátott személynevből keletkezett falunév és a régészeti leletanyag egyaránt a 13. sz.-nál korábbi megtelepülésre utal, tehát már a 12. sz.-ban lakothely volt a királyi ispánság területén.

1249-ben IV. Béla király oklevele megemlíti, mint Sadan települést is a Geregye nb. Pál országbíró kapta birtokául. A 13. sz.-ban az Ugray család ősei osztják háromfelé: Bidy, Illyey és Geszthy családok részére, mindegyiküknek négy kúria jut, szabad jobbágytelepítéssel. Ekkortól az egész középkoron keresztül az Ugrayaké, de más nemesi családok is szereztek itt birtokrészt: 1517-ben Szarvasi Benedek és fia, István birtokán hatalmaskodott Erdőkeréki Márton társaival együtt. 1551-ben több környékbeli faluval együtt I. Ferdinánd Bölcsit is a Büdi családnak adományozta. Az 1552. Évi adóösszeírásban 20 portája van, 1571-ben a csongrádi náhije defterében (török összeírás) 28 háza szerepel.

Bölcsiben templom is állott, amelyet Szent György mártír tiszteletére emeltek és már 1329-ben említik az Ugrayak osztozásakor. Más vélemény szerint Szent Márton nevére szentelték, de ez Berettyószentmárton templomára vonatkozhatott.

1588-ban a Bihar-vármegye Rétközi járásához tartozó falu gabonadézmájában is szerepel: 15 gazdasággal, 4 jobbággal és egy aratónapszámossal. Bihar 1692. Évi összeírásában már sajnos nem említik, még az elpusztult helyek között sem, ebből az derülhet ki, hogy a század közepén a pogány támadások következtében elpusztult. Később azonban jelentős birtokká, gazdasággá vált, de önálló településként nem jött figyelembe.

A Juricskay család nevéhez fűződik a 18-19. sz. fejlett gazdasága, gazdálkodása. Juricskay Pál 1759. december 28-án kapta Mária Terézia királynőtől a nemeslevelét, atyjának a Rákóczi mozgalmak alatt és nagybátyjának Érsekújvár török hatalom alóli kiszabadíttatása alkalmával mutatott vitézi tettei eredményeiként. A nemeslevelet a Bihar-vármegye közgyűlésén is kihirdették 1760. május 14-én.

Juricskay László (1756-1841) egyéb jószágokon (vagyonokon) kívül adományként (donatio) megszerezte Bölcsi-pusztát is, s az általa örökösödött mellékág a „bölcsi” előnévvel illetett. Lászlóról tudjuk, hogy előbb kamarális ügyvéd, később Bihar-vármegye alispánja és táblabírája. Szász Franciskától született egyetlen fia, Lajos, aki korán, 25 éves korában, 1816-ban hunyt el.

A birtokot bérbeadás útján hasznosították, az I. világháború előtt bérlője Schwarz Ferenc, majd Gaylinger (Gajlinger) János, majd pedig Likmann Jenő és Török Olivér. 1943-tól tulajdonos: Juricskay Vid, Pál, Mátyás és Erzsébet.

1945 után kiosztották a földeket a nincstelen parasztok között. A volt gazdasági cselédeknek házhelyet osztottak és a kiosztott gazdasági épületeket felhasználták lakóházak építésére, s így mint külterületi lakothely tartozott Zsadányhoz.

Két tanerős általános iskola működött rajta, igazgató Balázs Gyula volt.

1959-től tsz.-központként működik tovább a gazdaság. Ekkortól a lakosság kezdett a környező településekre költözni, így lassan elnéptelenedett.

Megemlíthető, hogy a Zsadány községben lévő nagygazdák által 1949-ben a Magyar Államnak haszonbérbe felajánlott földjeiket Bölcsi környékén betagosították és megalakult rajta a Zsadányi Állami Gazdaság és az ott lévő Juricskay Vid által felajánlott majorban működött 1952-ig, igaz közben Orosiba áttelepítették. Igazgatója Zsíros Lajos volt.

Juricskay Pál féle major egy részén és a körülvevő földeken megalakult a Vörös Csillag tszcs., amelynek elnöke Pásztor János volt, s ez 1952-ig működött. Ugyancsak Bölcsi környékén 1948. Őszén megalakult a Zsadányi Földbérő Szövetkezet. Földjei Bölcsi-pusztai és azt körülvevő területek voltak, elnöke ifj. Farkas Sándor, később Szító Imre, Blága József lett. 1952-ben a Kossuth és Vörös Csillag tszcs. egyesült és az Állami Gazdaság odatelepítése után Előre tsz. néven működött tovább 1959-ig Bölcsi-pusztán. Ezidő alatt elnök volt: Fodor Sándor, majd Elek Lajos.

1959-től Búzakalász tsz. lett, amelynek első elnöke Törő Imre volt.

Érdekesség kedvéért megemlítem, hogy itt volt található a „gyilkos magtár”. Ehhez legenda fűződik: a birtokon nagy magtár volt, kb. kétszer akkora, mint amely még most is áll a bekötőút jobb oldalán. A műhely előtti részen állt, a jelenlegi bekötőút bal oldalán, véggel a bejáróra, háttal az okányi útra, fehérre meszelve, hódfarkú cseréppel fedve, 4 támfallal ellátva, ahol a kulcsár intézte annak ügyeit, tárolta és vigyázta a gabonát. A szegény és „kútfarkára” való emberek megszerezték a magtár kulcsát, s abból elkezdtek eltulajdonítani a gabonát. Ezt a kulcsár észrevette és ezért őt agyonütötték. Innen ered a név.

A csendőrök elfogták a gyilkosokat, a tolvajokat, akik vallomásukban elismerték a gyilkosságot és elmondták, hogy a magtár kulcsát beledobták a pusztán lévő kútba. A csendőrök az elkövető(ke)t leküldték a kútba, télvíz idején, januárban, a kulcs megkeresése végett, ami meg is lett, de az elkövetők olyannyira megbetegedtek, hogy közülük egy fő ebből kifolyólag halt meg. Hozzátartozói, kései leszármazói ma is itt élnek. A gyilkosság az I. világháború előtt történt, a magtárt pedig 1945-ben lebontották, abból az anyagból építettek a faluban többen is.

A település portái és lakói 1960 körül és 1999-ben

Zsadány történetében, leírásában szerepel, hogy az első megtelepedést követően többször elnéptelenedik és újratelepítése több szakaszra bontható. A 2. település az 1711. körül vette kezdetét, a 3. település az I. világháborút követte, amelyet a régi öregek mondtak el Nagy Lajos lelkésznek, aki ezt feljegyezte, s ebben ismerteti, hogy a 20. sz. közepén mely lakások álltak a faluban, azoknak kik a tulajdonosai és lakói. Sok esetben egyéb megjegyzést is fűz hozzá: nevezetes személy, gazdasági tevékenység, eredeti vagy ősi birtoklás, stb.

Ezt a munkát egészítjük ki, illetve napjaink viszonyait is rögzítjük a második megtelepüléstől kezdődően.

A falu központja a templom környéke volt a régmúlt időkben és innen kezdi meg ennek bemutatását.

Fő utca, a mai Béke út

A templom helyén régen temető volt, ezt az ásatások bizonyítják.

Németh Lajos és Németh György lakott, háza 1852-ben épült, ezt követte ifj. Fekete Károly, házszáma 78.

Nagy Ferenc leánya és férje Kiss Ernő lakása, tulajdonos még Samu Károlyné,

Szabó Balázs háza összeomlott, majd iskolát építettek ide,

Németh László lakása, korábban Göndör Forrás háza volt,

Balogh Pál és Ilyés Julianna,

Igazgató tanító lakása következett,

Dr. Sándor Dezső orvos üres telke,

A Gazdakör volt, majd Italbolt épülete következik a 86. sz. alatt,

özv. Kereki Józsefné, lánya és családja lakja,

Kéri László portája korábban m. Németh porta volt,

Haraszi Imréné portája állítólag mindig Veres porta volt,

Payer András borbély háza Buka porta volt,

Oláh Jenő és felesége, Forrás Erzsébet,

Bede József bérbe adta az állatorvos részére lakását,

a ház mellett van a Malom, ma a Rákóczi utca Tarr Jánosné háza már oda néz

Ifj. Krucsó István 3 éve vásárolta mai lakását,

üres ház, mely Kovács Jánosné tulajdona,

r. Nagy Ferenc feleségével Németh Erzsébettel lakja,

özv. Rácz Károlyné, Szilágyi Margit portája mindig Fodor udvar volt,

a második település utcája itt megszűnt, szántó föld és a Büdös tó található,

a Temető mellett visszafelé haladva,

Szilágyi Gergely portája korábban Nagy Pál porta volt,

Tóth Sándor lakása, majd követi

ifj. Tébi Károly és Tóth Jolán lakja Tóth Sándorné házat, Törő Imre és felesége lakja

a Kiss István féle házat,

Dr. Sándor Dezső lakása,

özv. Oláh Károlyné fiaival lakik, az első vályogház 1780 körül épült 1952-ig állt,
Tarr Ferenc és fia háza,
özv. Kereki Lászlóné Balogh Margit lakik, ezt a
Gyógyszertár követi lakással együtt, majd
Antal Sándorné háza javításra szorul, régi Balogh porta volt,
özv. Tarr Sándorné portája lenyúlik a volt faluérbe,
U. Tarr Ferenc háza,
özv. Ilyés Lajosné sz. Balogh Ágnes háza,
Németh Lajosné,
özv. n. Kereki Lajosné háza mellett áll
özv. M. Kereki Lajosné, aki fiaival lakik,
Kornya Ferenc lakása volt a faluban az első cserepes ház,
id. Szabó László lakása, eredetileg Miklós Szabó porta volt, majd ketté osztották,
Benedek Károly hentes portája.

Korhány utca, ma Hámán K. krt.

Juhász Antal portája a Benedeké mellett van,
Forrás Ferenc portája beépítve lakás, kocsmá, bolt, nagyterem, majd kis zug volt,
Juhász István portája volt rajta és egy malom, ami 1895-ig állt.
Dányi György és Turbucz Erzsébet lakott, majd
Szabó Dániel cipész Turbucz Juliannával,
özv. Nagy Lajosné és unokája lakik, mellettük
Nagy Sándor, majd
id. Veres Lajos és Balogh Erzsébet lakik,
Bálint Sándor háza, mögötte pár lépés zug és bevezet
Török György udvarába.
Payer Imre háza következik,
Kereki Lajos portája,
D. Kiss László háza,
L. Németh Ferenc háza a zugból kijöve található, majd
özv. K. Juhász Istvánné,
Tarr Gergely házát
Varju László lakatlan portája követte, mellette
Marsi Gábor lakik,
Lunkán Sándor,
Kovács László háza utáni szomszéd telek más utcára nyílik,
átmegyünk a másik oldalra a saroktól jobbról-balra visszafelé, a Híd felé Orosinak menvén
Varjú Kálmán kovácsmester háza található,
Varjú Benjámin, majd
Németh Ferenc, Németh László árvák háza következik, régi Papp Német porta,
özv. Gonda Jánosné háza ősi Nagy portán található volt.
Turbucz Benedek portája sokszor víz alatt állt,
id. Gonda László,

Baráth Márton udvarán kitűnő ivóvízkút volt, innen ered a kutasi előnév,
Tóth Lajos szemben lévő sarki nagy házát többen lakják: Jámbor L. és Kádár P.,
Samu Szilágyi Ferenc portája, ahol péküzem volt,
Nagy Imre és Varga Julianna hatalmas háza,
Nagy Ferenc portája követi, majd
ifj. Benedek Lajos kőműves háza,
árva Kereki Sándor lakja Balogh Terézszel,
Balogh Károly,
Czégény Károly háza sarkon áll,
özv. Németh Ferencné portája eredetileg Elek porta volt, mellette
Iskola van lakással, majd
Orbán Sándor,
Iskola újból, ami a Fő utcára nyílt.

Óvoda vagy Táncsics utca

A lelkészi-lak kertje végében kezdődött az utca, ahol az első ház
Kiss Viktoré, itt jártak be Némethék malmába, innen balra van egy kis zug, ahol
özv. Bugyi Antalné háza van, szemben a
Varjú Lajos szabó háza, mellette
Kovács István és felesége Arany Irén portája,
Ilyés Lajos háza, melynek frontja a Rákóczi utcára nyílik,
Nemes és
Kovács portája keskeny, kicsi, csak udvarral rendelkezik.
a másik oldalon a volt Óvoda mellett
Székely Sándor,
Németh László,
özv. Nagy Pál Lajosné szép modern háza van,
özv. Csete Lajos portája,
Szilágyi Jánosné,
Benedek Ferenc és neje Dányi Erzsébet portája követi.
Kovács Ferenc lakása benn a zugban található,
id. Polgári Lajos háza követi.

A Malom vagy Rákóczi utca

A mostani utcában már korábban is voltak porták, a kiemelkedő, magasabb területeken, de
nincs biztos tudomásunk az őstelepesekről.
A Temető felől kezdve az első ház
özv. Tar Jánosné lakik lányával özv. Gombkötő Ferencnével, mindig Tar porta volt,
özv. Amirás Jánosné háza,
Samu Károly és neje Tar Ágnes követi, majd
id. Krucsó István, korábban Balogh porta volt,
özv. K. Tar Ferencné háza, ez Németh fundus volt,
Polgári Benjámin,

Máté Lajos gépész háza, majd
Szabó Imre,
Tébi Károly és Balogh Etelka követi,
Nagy Benjámín és Tar Erzsébet,
Baptista egyház tulajdonában álló ház korábban Balogh porta volt,
László Papp János háza,
özv. Forrás Lászlóné, Beregszászi porta volt,
Szabó Antal háza, amely Kiss porta volt
özv. Németh Antalné,
 túl a sarkon, ebben az oldalon és utcában lakik
özv. Varjú Lajosné, ez Németh porta volt,
Szilágyi Imre nejével Tusz Margittal lakik, Sós eredetű porta,
Kertmegi Sándor, ez Dányi porta volt korábban
 másik oldalon felmenvén a Temető felé, az utca elejére
Zs. Németh Antal portája vagyon, ami Ilyés porta,
Papp István lakása,
özv. Szigeti Lajosné háza, korábban Nagy telek volt,
özv. Kiss Józsefné háza Balogh fundus volt,
üres telek található, korábban Székgazda Balogh János háza állt,
Nagy Pál,
özv. Németh Gáborné háza, Soós porta,
özv. Balogh Ferencné, régen Juhász telek volt,
Varjú Lajos,
Ilyés Lajos háza, ősrégi Benedek portán áll,
Csete Lajos háza a sarkon túl van, itt szedte herceg Esterházy a dézsmát,
 sőt malom is állt e helyen, de 1853-ban megszűnt,
Gyakorlókert az utolsó porta.

Kissziget, Széchenyi körút

Jobb oldalon, azaz a páros oldalon indulva az első ház községi tulajdon
orvosi lakás,
özv. Beregszászi Ferencné háza, mindig is családi birtokban volt,
Szabó Gyula követi,
Dányi Ferenc,
mozgós Kereki János háza,
Fekete János portája, régi Dombon Kiss porta,
Dobai Imre háza, Ilyés porta volt,
Pál Ferenc,
Kereki István,
Farkas János és Balogh Amália portája, régi Balogh fundus,
Kincses László újháza következik, mindig Tutor Németh porta,
Tóth Lajos háza, Bagdi Nagy porta volt,
Novák Szerafin,

Dányi László háza ősi családi portán,
Dányi Lajos,
hótörő Tar László felségével Papp Juliannával lakik, Kereki fundus volt,
Hízó Lajosné F. Szilágyi Erzsébet háza, ősi Juhász porta,
Oromós Tar László, régi Tar porta,
 a másik oldalon, a régi juhász kút mellett van
Aranyos Elek háza, Ökrös porta volt,
Fábián Ferenc,
Kereki Ferenc, régi Nagy portán áll a háza,
Szilágyi László háza,
Ilyés Antal és neje Tóth Julianna háza következik,
özv. Polgári Józsefné,
B. Tar László háza,
özv. Ilyés Lajosné Takó Sára háza, régi Ilyés porta,
Decki Sándor és Szigeti Róza háza,
Csósz Tar István Herczeg Idával lakik,
Nyéki Ferenc háza, majd a végső ház következik,
Diószegi Imre háza.
 másik oldalon visszamenve
özv. L. Németh Károlyné,
id. Ilyés Ferenc,
özv. Szilágyi Pálné háza, régen Balogh porta,
Kiss Péter,
Németh László,
Nagy Ferenc és neje Tar Lujza,
özv. Kereki Lajosné,
Tokai György háza a Gémszállásnak nevezett zugban van,
Nagy Gyuláné Dobai Jolán,
Dobaiak háza,
Szilágyi György és Sinkó Erzsébet háza, Bíró porta volt,
id. Duló János,
Bundics Gábor háza,
üres telek, korábban irha Szilágyi Lajos lakta, s ezzel a Gémszállásról kijöttünk,
 a Kisszigetre érünk és első ház a sarkon
Nagy Németh Lajosé, öt
Polgári József háza követi,
özv. Pál Ferencné,
Török Erzsébet, régen Kiss porta volt,
Gaál Antal háza épül,
Herczeg Lajos és felesége Sárközi Ilona háza, a végső ház.

Hunyadi utca, régi Újülés

Ez az utca szinte egyszerre épült be, elsőnek 1860 körül az Elek portával indult. Az ismertetést a bal oldallal kezdjük a Korhány utcára nyíló résszel.

Szilágyi Lajos háza,
Szabó Lajosné Tóth Jolán házát bakter Tar építette 1877-ben és az övé is volt,
Tokai László háza,
Száraz Rozália,
Juhász Károly lakik özv. Szabó Antalné házában,
id. Szabó László,
Dányi László háza régi Kereki portán áll,
Sárközi István Makkai kovács portáján él,
Szabó Albert pásztor háza,
Kiss László és felesége Székely Anna háza,
Szutor Sándor portáján állt Németh Péter szárazmalma,
Benedek Benjámín háza, eredetileg Tar porta,
Kiss József,
Gyenge Béla háza, a másik legöregebb ház volt, 1957-ben bontották le,
Tarr János,
özv. Szabó Albertné Tar portán épült háza,
Szabó Irén háza,
özv. Benedek Lajosné,
Kereki Lajos után,
özv. Kereki Istvánné háza,
Balogh György portája, majd az utolsó ház a soron
Tóth Alberté.
A másik oldalon, ezzel a házzal szemben lakik
Pál Imre feleségével Ábrahám Terézzel, hagyma Balogh Józsefé volt korábban,
Buka Antal ,
Pántya Mózes háza kijavítva áll,
Budai János,
üres porta, Elek Gyuláé,
Szabó Erzsébet háza,
Szakál Jánosné,
muzsikás Tar János háza,
Tokai Antal, majd a szomszédban a testvér,
Tokai Lajos háza,
id. özv. Elek Albertné fia családjával lakik,
Soós Béla öreg háza,
Benedek István háza ősrégi Tébi fundus,
Tasnádi József és felesége,
özv. Kiss Gergelyné,
Kiss Antal háza,
Sólyom Antal háza újonnan készült,

Bedő József és neje háza,
Elek Lajos portája Németh fundus volt,
kis Nagy Sándor portája mindig Nagy porta volt,
Bárány István volt postamester háza,
özv. Káposzta Jánosné, eredeti Ilyés portán él,
özv. Gyebnár Györgyné,
Fele Imre háza Balogh porta volt, majd a legvégső ház
Papp János és családja hajléka volt

Jegyző vagy Dózsa utca

A Fő vagy Béke utcából kiindulva első ház a
Jegyző háza, de ez a Fő utcára nyílik,
Bugyi Benjámín háza,
özv. Tar Ferencné,
özv. Tóth Andrásné, majd a zugban
Ilyés Márton lakik, korábban itt működött egy olajmalom, olajütő,
ifj. Orbán Ambrus,
Forrás Mihály, régi Forrás porta ez,
özv. Balogh Lászlóné,
Orbán László fiával és családjával lakik,
id. Németh György háza, mindig Németh porta volt,
Balogh Ferenc,
özv. Ökrös Ferencné háza, majd
Czégény Károly,
Balogh József háza következik. Az utolsó 3 ház 1908 nyarán leégett.
özv. Gaál Mihályné,
id. Szilágyi Sándor,
Ilyés Sándor háza,
Id. Simon Sándor,
Németh Ferenc háza,
Forrás Gábor és felesége háza régi Szabó portán áll,
Kéri István háza, majd
Hőgyes Károly,
Kiss Károly,
id. Fábián István háza következik,
Polgári János, mellette található
Fábián Sándor bádogos háza,
özv. Tokai Györgyné lánya és annak családjával lakja a házat,
Fazekas Lajos háza következett, amit Bagdi Nagytól vásárolt,
özv. Kereki Lászlóné,
ifj. Arany Sándor,
Szilágyi József háza, amit ő is vásárolt,
Gaál Lajos,

Husvéth György,
Fazekas Antal portája következik, amely tulajdonképpen felesége nagynyájé,
id. Forrás Lajos,
Ladányi Sándor,
Kovács Sándor,
Sárközi Lajos háza következik a sorban, ezt követi
Ónodi Farkas Gábor,
id. Tarsoly Imre,
özv. Horváth Györgyné háza, amit férjével építettek a 30-as években,
Kovács István háza a sorban az utolsó.
a másik oldalon, csaknem ezzel szemben, visszafelé haladva
László Papp István háza van,
özv. Pogonyi Lajosné háza,
Bóta János,
Farkas Ferenc kerékgyártó következik,
Patócs László háza amit Szilágyi Ferencről vett,
Ifj. Forrás Lajos sarki háza következik, majd tőle jobbra
Gyenge Márton,
id. Csurai János háza található,
id. özv. Kincses Benjaminné,
özv. Földesi Imréné háza követi, majd
Márk László,
Balogh Sándor háza,
Dányi László és felesége, majd
ifj. Dányi László háza található

A **második megtelepülés** ideje 1711-től 1927-ig tarthatott. Ennek során sok idegen került be a községbe, akik korábban cselédként, napszámosként jöttek a térségbe dolgozni vagy házasság révén jutottak ide. Hozzá tartozó utcák: Béke út 19-143. szám, 34-144., Dózsa, Táncsics, Rákóczi, Szabadság, Hámán K. krt., Lengyel F., Petőfi, Szondi, Lenin.

Béke út, régi Fő u.:

19. Váradi Attila, volt régi Sütő porta
21. Lázár László, Kollár porta, cserépgyár volt rajta
23. Lázár Gyula, Kollár porta
- 23/a. Önkormányzat szolgálati lakása, Kollár porta
25. Kiss József, Kollár porta
27. Kélinger Gyula, volt Fekete Gyáni porta
29. Ungvári Lászlóné, Varga porta, Gőzmalom volt rajta 1930-ig
31. Elek István, Kiss porta, Kiss Imre Kovács műhelye volt rajta
33. Bagdi Ferenc, ősi porta
35. Molnár Gyuláné, ősi
37. Szabó Lajosné, régi Botos porta
39. Kereki Ferenc, régi Tata Forrás porta,

41. Juhász László, ősi
43. Hőgyes János, régi Simon
45. Tarsoly Imre, régi Vadász Kiss
47. Páyer Sándorné, régi Erdei, cipész műhely van rajta
49. Bartha László, Lendvay porta
51. Molnár Gyuláné, Vertán Tarr
53. Szabó Lajos, Polgári porta
55. Puj János, régi Szabó
57. Kiss Gézáné, ősi
59. KÖVIZIG szolg. lakás, régi Németh Gy., gátórház
61. Önk. szolg. lakás, Dányi porta
- 63 " "
65. Körözi Lászlóné, ősi, Baranyi Mihály vegyeskereskedése volt 1949-ig
67. Kádár Sándor, Balogh F. porta
69. Marton Mihály, Balogh L. porta
71. Kiss Lászlóné, Nagy Varjú porta
73. Pántya Imre, Soós porta, nemesi birtoklevéllel rendelkező család volt
75. Fazekas Lajos, Csomó Németh porta
77. Tarsoly László, Balogh M. porta, Takarmánybolt van rajta
79. Kiss Gyula, Balogh E. porta, Építőanyag-bolt van rajta
81. Rendőrőrs és Húsbolt, Balogh P. porta
83. Asztalos Sándorné, Tarr porta
85. Nagy Sándor, Hegyesi kántor tanító porta, Italbolt is működik
87. Czégény Gyula, Tarr porta, Tarr L. vegyeskereskedése volt 1950-ig
89. Elek Gyuláné és trsa, ősi
91. Szilágyi Lajos, Csaplár Németh, apai ágon Szilágyi F.
93. Szatmári István, Csomó Németh
95. Kiss Ferenc, ősi, anyai ágon Balogh E.
97. Papp Antal, ősi, anyai ágon Kiss J.
99. Váczi Istvánné, régi Tarr
101. Tarr Jolán, ősi
103. Iskola, régi Ref. elemi isk. sarki épület
105. Pásztor István, Miklós Szabó porta, Kutasi Benedek hentes üzlete 1963-ig
107. Szabó Lászlóné, „
109. Kornya Ferenc, régi Cserepes Szabó porta, az első cseréptető a faluban
111. Kereki Lajos, ősi
113. Varga Sándor, Nánási Kereki
115. Magyar-Lengyel B. Szöv., Balogh porta, Élelmiszer bolt és Sütőüzem
117. Gaál Antalné, ősi, apai ágon Ilyés F.
119. Kovács József, régi Kutyatök Nagy porta
121. Balogh Györgyné, régi Balogh L.
123. Ungvári József, Balogh M
125. Tóth Zoltán, Balogh porta

- 127. Gyógyszertár, Olajütő Németh porta
- 129. Herczeg Lajos, Huszár Németh
- 131. Tarr Ferenc, régi porta, Nagy Zoltán jegyzői lakása
- 133. Vadásztársaság, Oláh porta
- 135. Ilyés Albert, Hisipi Kiss porta
- 137. Tóth Jolán, ősi porta, anyai ágon Tarr Jolán
- 139. Kincses Benjámín, régi Mózes Szilágyi, nemesi birtokleveles család
- 141. Muntyán Miklós, Nagy Pál porta
- 143. Temető, régen Református Egyházé, Ravatalozó

Béke u. páros oldala

- 34. Magyar-Lengyel B. Szöv. Iroda, régen Csendőrlaktanya
- 36. Bedő József, régi állami tul., kocsmá 1958-ig
- 38. Kopján Kiss Károly, Postás Kiss porta
- 40. Kiss Géza, ősi porta, anyai ágon Tóth E.
- 42. Turbucz Imre, Gyenge porta
- 44. Tóth Lajos, Balogh porta
- 46. Fábrián Imre, Csőre kereki porta
- 48. Csordás László, Beregszászi porta
- 50. Nagy Sándor, Kovács Kiss porta
- 52. Baráth Györgyné, Fekete Dányi porta
- 54. Nagy Sándor, " , BNS élelmiszer üzlet
- 56. Napköziotthonos Óvoda, régi Dányi porta
- 58. Forrás László, ősi
- 60. Mándi Imre, régi Ilyés porta, Tejcsarnok működik rajta
- 62. Szabó Imréné, ősi porta, anyai ágon Németh E.
- 64. Juhász Antalné, ősi, anyai ágon Tarr E.
- 66. M-L. B. Szöv. Szolg. lakása, régi Veres porta
- 68. Nagy Gyuláné, Tarr porta
- 70. Dán Imre, Ponyvás Kiss porta, Ilyés B. kovácsműhelye volt rajta 1960-ig
- 72. Fekete Károly, Jóljárt Forrás porta
- 74. Tóth Zoltán, "
- 76. Farkas Károly, Zagyva porta
- 78. Lukács Sándorné, Szilágyi porta
- 80. Jegyzői szolgálati lakás, ősi sarok porta
- 82. Községháza
- 84. Kisvendéglő, Ilyés L. tulajdona, régi Hangya Szövetkezeti
- 86. Balogh Barna, ősi porta
- 88. Művelődési Ház és Könyvtár, Tanító Balogh porta
- 90. Pékség és üzlet, Malom '97. Kft., régi Beregszászi porta
- 92. Takarékszövetkezet, régi Juhász porta
- 94. Egészségügyi Centrum, Beregszászi porta
- 96. Fekete Jánosné, régi áll. tul., Óvoda volt 1957-ig, sarok porta

- 98. Posta, régi Papp porta
- 100. Lelkész lakás, Ref. Egyház, ősi
- 102. Református Templom, ősi
- 104. Napköziotthonos Konyha, régen Ref. Egyház tul.
- 106. Németh Lajos, ősi, anyai ágon Szabó
- 108. Fekete Károlyné, régi Forrás porta
- 110. Gyetvai Lajos, , Zsiga Tarr
- 112. Általános Iskola, Miklós Szabó és Göndör Forrás portáin
- 114. Szolgálati lakás, régen községi Orvosi lakás
- 116. Italbolt, Fekete Károly tul., régen Hangya Szöv. tul.
- 118. Bertalan Jenőné, ősi porta, anyai ágon Kereki R.
- 120. Kéri Lászlóné, régi Németh porta
- 122. Váradi Attiláné, régi Veres porta
- 124. Farkas Sándor, Buka porta
- 126. Jónás Tibor, régi nagy porta, korábban kocsmá 1950-ig
- 128. Major János, Gonda porta
 - 3 szolgálati lakás és asztalos műhely, Baraskó Tarr porta
 - Salap József, Baraskó Tarr porta
- 130. Máté Károlyné, régi Barna porta
- 132. Kiss Ferenc, Guj porta
- 134. Nagy Róza, ősi
- 136. Tóth Imre, régi Rideg Nagy porta
- 138. Szabó Béláné, Kéri porta
- 140. Fodor Sándor, Borzos Szilágyi sarok porta
- 142. Lunkán Imréné, Moczok porta
- 144. Hoffmann Mihály, régi Kiss Tóth porta

Dózsa u., régen Jegyző u. páratlan oldala:

- 1. Önkormányzati, régi Andreikovics porta, Telephely
- 3. Pántya László (örökös), Hépész Balogh porta
- 5. Szabó Károly, Kerékgyártó Nagy porta
- 7. Sujtó János, Férfiszabó Kiss
- 9. Forrás Gyuláné, "
- 11. Balogh Sándor, Kolonysárki Kovács porta
- 13. Fábián Sándor, Forrás porta
- 15. Tóth Benjaminné, Csengeri porta
- 17. Pásztor János, vitéz Tarr porta
- 19. Pásztor Lajos, Varjú porta
- 21. üres telek, régi Guj Balogh porta
- 23. Molnár Istvánné, Kani Kiss porta
- 25-35. Paptava, amely korábban vályogvető gödör volt,
a község első települése ebből a kitermelt földből készített vályogból épült
- 37. Bodó Károlyné, régi Végső Szilágyi porta

39. Gregor József, régi Irha Szilágyi porta
41. Dr. Egri Gyula, régi Szijjártó porta
43. Patócs István, Kovács porta

Dózsa u. páros oldala:

- 2/2. Tűzoltószertár
2. Bugyi Benjámín, Habóczki porta, régen rövidáru bolt
4. Vakares Lajos, Kis Szilágyi porta
6. Törő Balogh Jánosné, Muda Forrás porta
8. Ilyés Márton, Tárnok porta
10. Fábián Sándor, Lovas porta
12. Forrás Gyula, ősi
14. Balogh Lászlóné, ősi
16. Orbán László, régi Székely porta
18. Németh Györgyné, ősi
20. Balogh Ferencné, régi Egri porta
22. Uram Józsefné, ősi porta, apai ágon Ökrös
24. Balázs István, régi Czégény porta
26. Száva János, Sisa porta
28. Rác Sándor, Nagy porta
30. Huszti Sándorné, Csáró Balogh porta
32. Kereki Pál, régi Ilyés porta
34. Papp Károly, régi Simon porta
36. üres telek, régi Kocsis Németh porta
38. Bíró János, Tata Forrás porta
40. Tarsoly Károly, Szabó porta
42. Hőgyes Károly, Gépész Habóczki porta
- 44-46. Vadi Lajosné, Balogh porta
48. Fábián Istvánné, "
50. Turbucz Sándor, Polgári porta
52. Fábián Sándor, ősi porta
54. Balogh Károly, régi Kis Tokai porta
56. Vincze Antal, Halász Nagy porta
58. Varga Lajos, Fürj Kereki porta
60. Hati János, Manó Szabó porta
62. Szilágyi Józsefné, Sötét Kiss porta
64. Duló Jánosné, Nagy Varjú porta
66. Csizmadia Imre, Teremi porta
68. Kereki László, régi Barna porta
70. Kiss Antalné, Irha Szilágyi porta
72. Ladányi Sándorné, Kéri porta
74. Tarsoly Benjámín, Sárközi porta
- 76-78. ifj. Tarsoly Benjámín, Szekerczés porta

- 80. Farkas Ernő, régi Csikós porta
- 82. Balogh Gusztáv, Tarsoly porta
- 84. Vakarcs Zsolt, Horváth porta
- 86. Mónus Ferenc, "
- 88. Szilágyi István, Halász Nagy porta

Táncsics u.

- 1. Kiss Viktorné, ősi porta
- 3. Kiss László, régi Benedek porta
- 5. Varjú Lajos, Székely porta
- 7. Kovács István, Szabó porta
- 9. Máté István, "
- 11. Németh Julianna, Harmati porta
- 13. Pogonyi Sándor, Soós porta
- 15. Székely Lajosné, Kereki porta
- 17. üres telek
- 19. Kiss Györgyné, régi Takács porta
- 21. Tokaji Mihályné, Irtó Kiss porta
- 23. Tébi Károly, Gergely Forrás porta
- 25. Máté Gyuláné, Kovács porta
- 2. Tóth Lászlóné, ősi porta, apai ágon Papp
- 4. Varjú Kálmánné, régi Kiss porta
- 6. Szilágyi Jánosné, "
- 8. Diószegi Imréné, Postás Benedek porta
- 10. Képiró Károlyné, Németh porta
- 12. Varjú Zoltán, Polgári porta
- 14. Száva Józsefné, Úri Tarr porta
- 16. Gábor Gyula, Ilyés asztalos portája volt

Rákóczi u., régen Malom u.:

- 1. MLB. Szövetkezet, régi Baraskó Tarr porta
- 3. Forrás Mihály, régen Lisztur Forrás
- 5. Verebi Lajosné, Samu porta
- 7. Krucsó Istvánné, Kis Balogh porta
- 9. Tóth Sándorné, Kertaljai Tarr porta
- 11. Hamza Lajosné, Szőke Nagy porta
- 13. Ilyés Lajosné, régi Balogh porta
- 15. Tébi Károly, Tarr porta
- 17. Tébi Károly, ősi porta
- 19. Juhász Ferenc, ősi porta, anyai ágon Nagy porta
- 21. ifj. Papp János, régi Csáró Balogh porta, Baptista Imaház volt
- 23. Papp János, Törő porta
- 25. Beregszászi Tibor, ősi
- 27. üres telek, Jónás Tibor tul., régi Szabó porta

29. Kopján Éva, Kiss porta
31. Lovász József, Varjú porta, kovács műhely volt 1940-ig
33. Szilágyi Imréné, Soós porta
35. Tokai Györgyné, Dányi porta volt
37. Besenyő Lajosné, Forrás porta
2. Németh Antal, Nagy Ilyés porta
4. Muntyán Sándor, Sólyom porta
6. Szabó Károlyné, ősi, apai ágon Szigeti
8. Szilágyi Lajos, régi Balogh porta
10. Nagy Pál, Mozgós Kereki porta
12. Farkas Ferenc, Németh porta
14. Czégény Gyuláné, Böde Juhász porta
16. Turbucz Imre, Varjú porta
18. Ilyés Lajos, régen Ladányi Benedek porta
20. Kaszanyi János, Balogh porta
22. Vízmű Váll., régen apaállat istálló, ma hidroglóbusz áll

Szabadság u. régen Szépasszony u.:

1. MLB. Szövetkezet, régi Manó Szabó porta
3. Szalai Mihályné, Jakucs porta
5. Győri István, Vári porta
7. Bagdi Sándor, Irha Szilágyi porta
9. Teberán Lajos, régen Házi porta
11. Tokai Lászlóné, ősi porta
13. Csikós Sándorné, régi Sallai porta
15. üres telek, Gál Józsefné tul., régi Varga porta
17. Czudor András, Bíró porta
19. Papp Lajosné, ősi porta
21. Csikós Teréz, régi Szilágyi
23. Nagy Jánosné, Manó Szabó porta
25. Rác Lajos, Guj porta
27. Nagy Mihály, Opauszki porta
2. Bagdi Sándorné, Böszörményi Kiss porta
4. Pocsai János, Lőkös porta
6. ifj. Fodor Sándor, Gargya porta
8. Nánási Sándor, Deák porta, korábban cipész műhely volt rajta
10. ifj. László István, Váci porta
12. Czudor Gyuláné, Sötét Kiss porta
14. Csongrádi Dániel, Kovács porta
16. Vasadi Károly, H. Kereki porta volt
18. Szabó Ferenc, Ugrai Nagy porta
20. Kiss Zoltán, Soós porta
22. Gál József, régi Pogonyi porta

Hámán K. krt., régen Korhány u.:

1. Orbán Sándor, régi Lecse Kereki porta
3. Iskola, korábban Ref. elemi isk.
5. Mészár László, Pék Németh porta, itt működött az első Pékség a községben
7. Tokai László, régen Szegleti Tarr porta
9. Fábián Károly, ősi porta, anyai ágon Szilágyi
11. Polgári Lajos, Árva Kereki porta
13. Pikó István, Pesti Tarr porta
15. Nagy Ferenc, ősi
17. Csák Jánosné, régi Alsóházi Balogh porta
19. Öregek Napközi Otthona, régi Samu Szilágyi porta
21. Dudás Árpád, Bíró Tóth porta
23. Sallai Dénes, Kutasi Benedek porta, Baráth M. cipész műhelye volt 1952-ig
25. Lunkán György , Gonda porta, ma fodrászat
27. Szabó Albertné, Buka porta
29. Tarr Gergely, Gonda porta
31. Németh László, ősi
33. Herpai Ferenc, régen Varjú porta
35. Lunkán Ernő, Torma Kiss porta
37. Tarr Ferenc, Muda Német porta
39. Nyéki Ferenc, Csósz Tarr portája volt
41. Tarr Sándor, ősi
43. Kolozsvári Károly, régi Decki porta
45. Okos Sándorné, Ilyés porta
47. Kollár József, Burkus Tarr porta
49. Polgári József, ősi
51. Vakarcs Jenő, régi Máté
53. Szilágyi Lászlóné, Juhász porta
55. Szabó Károly, Nagy porta
57. Vincze Károly, Herélő Kereki portája volt
59. Fábián Ferencné, Rendőr Tarr porta
61. Szabó Károly, Ökrös porta
63. Vágóhíd és lakás, ősi
65. Fiser Gáborné, régi Oromos Tarr
69. Hízó Lajos örökösei, régi Juhász porta

Hámán K. krt., régen Kissziget volt a neve:

71. Makai Jánosné, régi Dányi porta
73. Dányi Ferenc, ősi
75. Bereczki Endréné, régi Barta
77. Kozák Pál, Barta porta
79. Dányi Róbert, Tutor Németh
81. Patai Sándorné, ősi, anyai ágon Nagy Balogh

- 83. Pál Ferenc, Balogh porta
- 85. Szabó Antalné, Ilyés porta
- 87. Fekete János, Muzsikás Kiss porta volt
- 89. Nagy Gyula, Mozgós Kereki porta
- 91. Szűcs József, Gonda porta
- 93. Rác Gyula, Bíró Szabó porta
- 95. Szilágyi László, Beregszászi porta
- 97. Önk. szolg. lakás, régen Csaplár Kiss porta
- 99. Tébi Julianna, "

Hámán K. krt., régen Korhány u.:

- 2. Juhász Antalné, ősi
- 4. BNS Üzletház Nagy Sándor tul., régi Juhász porta
- 6. Élő József, Kőműves Turbucz porta
- 8. Szabó Ferenc, Borbély Turbucz
- 10. Csorba Józsefné, Rideg Nagy porta
- 12. Bujdosó Sándor, "
- 14. Veres Lajos, ősi
- 16. Kereki Lajos, régi Cserepes Szabó
- 18. Balogh Róza, Gergely Forrás porta
- 20. Zsoldi Istvánné, Cipész Pajer porta
- 22. Rác Imre, Kupec Kereki porta
- 24. Gaál István, Dina Kiss porta
- 26. Németh Ferencné, ősi
- 28. Gyöngyösi Sándorné, régi Kelemen
- 30. Bagdi Györgyné, ősi, apai ágon Tarr
- 32. Dányi Ferenc, régi Novák porta
- 34. Marsi Gábor, Serfőző porta
- 36. Szilágyi László, régi Bugyi porta
- 38. Stefanik Lajos, Tosa porta
- 40. üres telek, Porumb Jolán tul., régi Libárdi Németh
- 42. Ilyés Ferenc, ősi, Szárazmalom volt rajta
- 44. Szilágyi László, régi Balogh porta

Hámán K. krt., régen Kissziget volt:

- 46. Balogh Károly, régi Nagy porta
- 48. Gyulai László, Kovács Németh porta
- 50. Jenei Sándorné, Dombon Kiss porta
- 52. Németh Sándor, Muzsikás Kereki porta
- 54. Mester Zoltán, Póti porta
- 56. ifj. Szigeti János, "
- 58. Szigeti János, Mozgós Kereki porta
- 60. Németh Lajos, Kupec Kereki porta

- 62. Szabó Ferenc, Bagdi Nagy porta
- 64. Bíró Viktorné, Ujfalusi porta
- 66. Duló Györgyné, Póti porta
- 68. üres telek Németh Lajos tul., Irha Szilágyi porta
- 70. Baksai László, Nagy Németh, nemesi birtoklevéllel rendelkező család volt
- 72. Polgári Józsefné, Kis Németh porta
- 74. Gyöngyösi László, Pál porta
- 76. Jász Lajos, Kiss porta
- 78. Gaál Antal, Pál Tarr porta
- 80. Sólyom Erzsébet, Tarr porta volt.

Lengyel F. u., régen Újülés u. volt:

- 1. Kiss Viktorné, régi Újhelyi porta volt
- 3. Szabó Elemér, Bakter Tarr
- 5. Takács István, Lengyel porta
- 7. Szász Julianna, Kanáli Szabó
- 9. T. Szilágyi Andrásné, "
- 11. Marsi Gábor, Kilisza Tarr porta
- 13. Hőgyes Károly, Kereki
- 15. Hőgyes Károlyné, Makkai kovács portája volt
- 17. Kiss Ferenc, Kondás Szabó porta
- 19. Kiss Lászlóné, Jenei porta
- 21. T. Szilágyi József, Olajütő Németh porta, Olajmalom volt rajta 1910-ig
- 23. Bíró István, Jóljárt Forrás porta
- 25. Kiss Józsefné, Kilisza Tarr porta
- 27. Szabó Lajos, Hosszú Kiss porta
- 29. Nagy Albert, Ökrös porta
- 31. Kovács András, Tarr porta
- 33. Mezei László, Kecskés Nagy porta
- 35. Forrás Gyuláné, Gál Benedek porta
- 37. Kiss Tamás, Gonda porta
- 39. Szabó Sándorné, Pereces Dányi porta
- 41. Balog György, ősi porta
- 43. Bacsa Margit, régi Váradi porta
- 2. Kereki Sándor, ősi
- 4. Nagy Sándor, régi Balogh porta
- 6. Nagy Sándorné, Jóljárt Forrás porta volt
- 8. Egeresi Attila, Ilyés porta
- 10. Egeresi Zoltán, Gergely Forrás porta
- 12. Nagy Lajos, ősi
- 14. Elek Lajosné, régi Németh porta
- 16. Lupsán Andrásné, Szőke Nagy porta
- 18. Sólyom Antalné, Harangozó Nagy porta

- 20. Kiss Antal, ősi
- 22. Kiss Károly, régi Juhász
- 24. ifj. nagy Lajos, Piszkos Benedek portája volt
- 26. Benedek Istvánné, Tébi porta
- 28. Czégény Lajosné, régi Soós porta
- 30. Elek Gyula, ősi
- 32. Patai Sándor, régi Beretvás Tarr porta
- 34. Pogonyi Károlyné, Kis Tokai
- 36. Salap József, Németh porta
- 38. Tapaszi János, Molnár porta
- 40. Forrás Gyuláné, Győri porta
- 42. Elek Gyula, Dányi porta
- 44. Fazekas Lajos, Elek porta
- 46. Komódi Gyula, Porumb porta
- 48. Száraz Lajos, Székely porta
- 50. Kovács Andrásné, Hagyma Balog porta

Petőfi u., régen Hatház u. volt:

- 1. Nagy Albert, régi Kalotai Dányi porta
- 3-5. Bordás József, Rózsa porta volt
- 7. Bordás Csaba, Végső Szilágyi porta
- 9. Gönczi Dánielné, Gábor Nagy porta
- 11. Benedek Bálintné, ősi, bontás alatt
- 13. Garzó Ferenc, régi Kondás Kereki porta, Peer Gyula kovács műhelye volt
- 15. Rácz Lajos, Baronakötő Nagy porta volt
- 17. Tébi Károly, Kis Balog
- 19. Juhász Ferenc, Úri Tarr porta
- 21. Marton József, Kis Soós porta
- 23. Csongrádi Gergely, Venczel Kereki porta
- 25. Pikó Imre, Dina Kiss porta
- 27. Mészár Lajos, Tébi porta
- 29. Krecz József, Egri porta
- 31. Balog István, Varjú porta
- 33. üres telek Izsó József tul., Kincses porta
- 35. üres telek Baksai László tul., Jakucs porta volt
- 37. Varga Imre, Tarr porta
- 39. Mészár Ibolya, Kongó Kereki porta
- 41. üres telek, Fábián porta
- 43. Tarr Lajos, Dombon Kiss porta
- 45. Karika Endréné, régi Gátórház 1942-ig
- 2. Juhász Béla, ősi, Juhász A. cipész műhelye volt rajta
- 4. Porumb Jolán, régi Török porta
- 6. Krucsó József, Bíró porta volt

8. Nyíri Imre, régi Soós porta
10. Gyulai Ferencné, Váradi Balog porta
12. Kinpán Demeterné, Tokai porta
14. Major János, Tébi porta volt
16. Nagy Istvánné, ősi
18. Fele György, régi Dányi porta

Szondi u., régi Papkút u.:

1. Izsó József, ősi porta, anyai ágon Szabó
3. Zuzek István, régi Forrás porta
- 3/a. Tóbi Imre, "
4. Tóbi Józsefné, Benedek porta
5. üres telek, Dalmi porta volt
6. üres Tarr Ferencné tul., Szabó porta volt
7. Tóth Zsolt, Balog porta
8. Szilágyi Erzsébet, Mészár porta
9. Kereki Sándor, ősi
10. Szabó Lajosné, régi Vincze porta
11. Szabó Sándor, Pogonyi porta
12. Kulcsár Zoltán, Szalatnai porta
2. Németh Sándor, régi Moczok porta volt

Lenin u.:

1. üres telek önk. tul., régi Fazekas porta
3. Rác Piroska, régi Szabó
5. üres telek Komódi László tul., Borzos Szilágyi porta volt
7. Csikós Mihály örökösei, ősi
9. Nagy Mihály, régi Szekerczés porta
11. Dányi László örökösei, régi Puskás porta
13. Vizslár Lászlóné, Postás Dányi porta
15. Makai Etelka, Rigó Balogh porta
17. Gábor Gyula, Csikai porta volt
2. Tóth Sándor, Balogh porta
4. Vizslár László, Gyenge porta volt
6. Rác Péter, Csurai porta
8. Szegedi Gergelyné, Kincses porta volt.

Harmadik település 1927 és 1944 között történt, a hozzátartozó utcák:

- Béke út 143-199., 146-168. házsámig, azaz a Béke u. nyugati vége
- Ady E. u.
- Zrínyi u.
- Kossuth L. u.
- Ságvári E. u.

Béke út, volt Fő u.:

- 143/a. Önk. szolg. lakás, régi Ref. Egyház porta
143/b. Önk. szolg. lakás, "
143/1. MLB. Szöv. szolg. lakása, "
143/2. MLB. Szöv. szolg. lakása, "
143/3. MLB. Szöv. bolt és raktár, "
145. Arany Sándor, Fekete porta volt
147. Tóth Ferenc, Halász Nagy porta
149. Takács Jánosné, Manó Szabó porta volt
151. László Sándorné, Fábián porta
153. Takács Éva, Dányi porta
155. Bolt és italbolt Kiss Ferencné tul., Kis Szilágyi porta volt
157. Fábián Ferenc, Rigó Balogh porta
159. ifj. Oszlács István, Bálint porta
161. Kovács László, Székely porta
163. Oszlács István, Bíró porta
165. Jenei Imréné, ősi porta, apai ágon Takács
167. Rác Lenke, ősi
169. Sólyom Erzsébet, régi Turbucz porta
171. Dányi László, Kenderessy porta, Italbolt is működik
173. Bódi Elekné, Szabó porta
173/a. Kollár Zoltán, Müller porta
175. Hevesi Gáspárné, ősi
177. Jász Lajos, régi Szeleczi porta
179. Szűcs Józsefné, Szurkos Nagy porta
181. Hati Jánosné, Kincses porta
183. üres telek Száraz Zoltán tul., Rideg Nagy porta
185. Fekete Károly, Fábián porta
187. Szalai Jánosné, Miklós Szabó porta
189. üres telek Hevesi Gáspárné tul.,
190. Kopján Imre,
191. üres telek Vadásztársaság tul., régi Ladányi B. porta
193. Takács Sándor, "
195. Sándor Domonkos, "
197 Sportpálya és öltöző, ősi
199. Takács József, régi Herélő Kereki porta
146. Komódi János, régi Varjú porta
148. Durkó Jánosné, ősi
150. Forrás Károly, régi Kovács porta
152. Turbucz Károly, "
154. Kincses Benjámín, Csurai porta
156. Nagy István, régi Baráth porta
158. Márkus Erzsébet, ősi

- 160. Turbucz Sándor, régi Fityi Nagy porta
- 162. Dányi László, régi Harmati
- 164. Nyéki Ferenc, Dombon Kiss porta
- 166. Lukács Sándor, Pereces Dányi
- 168. Komódi László "

Ady u.:

- 1. Nagy Sándor, régi Kovács porta
- 3. Teberán Imre, ősi
- 5. Győri Erzsébet, régi piros Ilyés porta
- 7. Lupsán Imre, ősi
- 9. Veres Mihály, Böszörményi Kiss
- 11. Kovács István, Csürhész Varga porta
- 13. Bari Bertalan, Ugrai Papp porta
- 15. Szűcs János, Soltész porta
- 17. Csongrádi Gergely, Hízó porta
- 19. Bíró Andrásné, ősi
- 21. Boros László, régi Szegedi porta
- 23. Mészár László, ősi
- 25. László István, régi győri porta
- 2. Vásárhelyi Sándor, ősi
- 4. Hoffmann Mihály, régi Lupsán
- 6. Farkas Ferencné, Kovácsporta
- 8. Bartha János, Fityi Nagy porta
- 10. Csikós Sándor, Kálmán Nagy porta
- 12. Bugyi Gáborné, Guj Balogh porta
- 14. Kovács Jánosné, Sólyom porta
- 16. Varga János, Szurkos Nagy porta
- 18. Váczi Gyuláné, Ökrös porta, Ökrös A. kádár mester műhelye volt rajta
- 20. Nagy Lajos, Höndi Szilágyi porta
- 22. Komódi László, Földesi porta
- 24. Kovács István, régi Nagy Takács porta
- 26. Tokai Lajos, Gergely Forrás porta
- 28. Németh Sándorné, ősi
- 30. Rác Zoltán, régi Pogonyi porta volt.

Zrínyi u.:

- 1. Ilyés Ferenc, régi Jegyző Nagy porta
- 3. Ifj. Ilyés Ferenc, Sándor jegyző portája volt
- 5-7. Deák Sándor, Dr. Sándor porta
- 9-11. Lőkös Károlyné, régi Amirás jegyző portája
- 13. Kornya Sándor, régi Arany porta
- 15. Gerdán Péterné, ősi

17. Németh Gyuláné, Guj Balogh porta
19. Máté Sándorné, Vad porta
21. Sike Gyula, Erős porta
23. Blága József örököse, Arany porta
25. Nagy Sándor, Kálmán Nagy porta
27. Vincze Benjámín, Rácz porta
- 2/2. Birizdó István, Ecsedi porta
2. Deák Sándorné, Buth porta
4. Halász Imréné, ősi
6. Máté Béla, Kéri porta
8. Németh Gyula, Valki porta
10. Halász Sándor, Farkas porta, asztalos műhely van rajta
12. Turbucz Károlyné, ősi
14. Lovász Sándor, régi Makai porta
16. Braun Mihály, Kovács porta
18. Fodor Sándor, ősi, anyai ágon Szilágyi porta
20. " " , régi Gargya S. porta
22. üres telek Fodor Sándor tul., régi Gargya Gy. porta
24. Száva Tibor, Dobák porta
26. Varga Jánosné, Soltész porta
28. Csongrádi Sándor, régi Irtó Kiss
30. Tokai István, régi Varga
32. Kiss Zsolt, Blága porta
34. Horváth Józsefné, Deák porta volt.

Kossuth u., régi Egri B. u.:

1. Győri István, Egri porta
2. Győri István, Pásztor porta
3. Dani Józsefné, Nagy porta
4. Tokai Istvánné, Czégény porta
5. Kovács Lászlóné, Duró porta
6. Halász Imre, régi Irha Szilágyi
7. Vakarcs Jenőné, Gebei porta
8. Nagy Lászlóné, Száva porta
9. Száva Antalné, ősi
10. Baráth Zoltán, Kadett Kereki porta
11. Kovács Lajos, Borzas Szilágyi
12. Marcsó Albert, Muda Németh porta
13. Fábrián Antalné, ősi
14. Kiss Lajos, régi Balogh
15. Száraz Péterné, ősi
16. Hati Zoltán, régi Szalai
17. Hati János, Karácsony porta

18. Szalai Sándorné, Juhász porta
19. Kiss Sándor, régi Pál porta
20. Szabó Sándor, régi Krucsó K.
21. Krucsó Lajosné, ősi
22. Tasnádi György, Krucsó I. porta
23. Durkó Jánosné, Néma Takács porta
24. Kiss Lajos, ősi, anyai ágon Márkus

Ságvári u., régi Kenderessy u.:

- 1/1. Ladányi Lajosné, régi Száraz porta
1. Kopján László, régi Nánási
3. Kolozsvári Károlyné, Irtó Kiss porta
5. Kutasi Sándorné, Duró porta
7. Kutasi János, régi Márkus
9. Bari Bertalan, Herczeg porta
11. Jenei Zoltán, régi Duró
13. Szilágyi Jánosné, Muda Németh
15. Kiss Sándorné, ősi
17. Bézi Ferencné, régi Lőrinc porta
19. Csizmadia Sándor, Nagy porta
21. Turbucz Gábor, Székely porta
23. Csorba Sándor, régi Szűcs
25. Vozár Ferenc, régi Tari Nagy
2. Herczeg Gyuláné örökösei, Csizmadia porta
4. Krucsó Imre, régi Gulyás
6. Elek Lajosné, Sánta Fekete porta
8. Rotyis Péter, régi Kincses
10. Ladányi Imre, Vasadi porta
12. Bugyi Antalné, Lovász porta
14. Rác Lajos, Manó Szabó porta
16. Rác János, régi Hodosán
18. Mészár Lászlóné, régi Mezei
20. üres telek Vincze Károly tul., Kiss porta
22. Száraz Lajosné, ősi, apai ágon Győri
24. Rác Lajos, régi Bugyi
26. Sike Károly, régi Török porta
28. Máté Károlyné, Mészár Gy, porta
30. Makai Antalné, Kánkán Kovács porta
32. Fazekas Józsefné, Herélő Kereki porta
34. Kovács Sándorné, régi Kopján
36. Muntyán György, Csikós porta volt.

IV. Település 1945-től napjainkig

A Hozzá tartozó utcák:

- Béke út 1-17., 2-32. házszámig, tehát az utca keleti része
- Toldi u.
- Dimitrov u.
- József A. u.
- Kölcsey u.
- Vörösmarty u.
- Bajcsy-Zsilinszky u.
- Vöröshadsereg u.
- Arany J. u.
- Jókai u.
- Somogyi B. u.

Béke u., korábban Fohászó:

1. Kopján Sándorné, juttatott porta
3. Patócs László, "
5. Szabó Károly, "
7. Farkas Lajos, "
9. Szabó Lajos, "
11. ifj. Szabó Lajos, "
- 11/1. Sitku Éva, ÁFÉSZ szolg. lakás, "
- 11/2. Kiss Zoltánné, "
13. Zászlósi Pálné, "
15. Mázsaház
- 17/b. Lázár Gyula, régi Kereki porta
- 17/a. Mezei László, Székely porta
17. Turbucz Imre, régi Kereki
- Benzinkút, gázcseretelep, élelmiszer- és italbolt
2. Farkas Dezsőné, régi Balogh
4. Vásárhelyi Lajos, Guj Balogh porta
6. Varga Lajos, Kulcsár porta
8. Tarsoly Imre, juttatott
10. Marton Sándor, "
- 12-14. Szalai Béni, régi Eperjesi
16. Marcsó Albertné, régi Kovács porta
18. Farkas Dezső, régi Bittó porta
20. Beregszászi Tiborné, régi Ladányi
22. Farkas János, Eperjesi porta
24. Vincze Erika, Postás Balogh porta
26. Gyulai Ferenc, Halász Nagy porta
28. Sujtó János, régi Lupsán
30. Kiss Béláné, Győri porta

32. Árgyelán Mihályné, Kovács porta
Községi Vízműtelep

Toldi u.:

1. Árgyelán Ferenc, régi vitéz Kiss porta
2. Győri Mihály, régi Kovács
3. Szilágyi György, Mezei porta
4. Tébi Ferenc, juttatott
5. Faragó Antal, "
6. Asztalos Sándor, régi Bodó porta
- 7-8. üres telek Ungvári Lászlóné tul., régi Pajer
9. üres telek, önk. tul.
10. Asztalos Sándorné, juttatott
12. ifj. Tébi Ferenc, régi Kulcsár porta

Dimitrov u.:

1. Lupsán László, régi Papp porta
2. Oravecz Péter, Nagy porta
3. Zuzek István, régi Simonfi
4. Kovács István, Abrudán porta
5. Száraz Lajos, Dobai Tarr porta
6. Molnár Gyula, juttatott
7. Motricza János. régi Kulcsár porta volt.

József A. u.:

1. Farkas Ernő, régi Kopján porta
3. Farkas Zoltán, Pogonyi porta
5. Kiss Károly, régi Kéri
7. Kiss Gyula, Irtó Kiss porta
9. Bedő András, "
- 11-15. üres telkek, önk, tul., "
17. Farkas Károly, régi Pisont Juhász porta
19. üres telek, önk. tul.
2. Ökrös Zsigmond, Tébi porta
4. Sáfián László, régi Tébi
- 6-8. üres telek, önk. tul.
10. Győri János, juttatott
12. Hati Ilona, régi Kiss porta volt.

Kölcsey u.:

1. Kiss Sándorné, juttatott
2. Kiss Gyula, régi G. Papp porta
3. Kiss Károly, juttatott

4. Vásárhelyi Lajosné, régi Boros porta
5. Bogyó János, juttatott
6. Szító Sándor, régi G. Nagy
7. Farkas Ernő, régi Farkas D. porta
8. Czégény Lajos, juttatott
9. Nagy Sándorné, "
10. Nagy Sándor, "
11. Tokai László, régi Kopján porta
12. Szekerczés Sándor, Lukács porta
13. Szító Mihály, juttatott
14. Szekerczés Sándorné, "

Vörösmarty u.:

1. Kiss Gáborné, juttatott porta
2. Nagy András, régi Sebessi porta
3. Eszenyiné Fábrián Ildikó,
4. Eszenyi József, Kincses porta
5. Krucsó Józsefné, Árgyelán porta
6. Nagy Ferencné, régi Egri porta
7. Kiss Gyuláné, Pál porta volt
8. Csongrádi József, régen Irázi porta
9. Kiss Erika, juttatott porta
10. Vincze József, "
11. Borus Gyula, "
12. Bagosi Imréné, "
13. Nagy Jánosné, "
14. Nagy István, "
15. Kincses Sándor, "
16. Lázár György, régi Turbucz porta
17. Lázár Erzsébet, Kopján porta volt.

Bajcsy-Zs. u.:

1. üres telek, tul. Kovács János, régi Juhász I. porta
2. Pál Antal, Dányi porta
3. üres telek, önk. tul.
4. Lupsán Sándorné, juttatott porta
5. Verebi Sándorné, "
6. Kovács János, régi Nagy Takács
7. Muntyán Jánosné, juttatott porta

Vöröshadsereg útja, régi Tövért dűlő:

1. Gulyás Mihályné, régi Krasznai porta
3. Nemes János, juttatott porta

5. Varga Etelka, juttatott
7. Fábián Antalné, régi Hegyessi porta
9. Jónás Lajos, juttatott
11. Pogonyi György, régi Gonda porta
13. Lunkán Ernőné, régi Kiss
15. Mohácsi Sándor, "
17. Németh Antal, juttatott
19. Bedő Józsefné, régi Tarsoly
21. Vincze Sándorné, juttatott
23. Varjú Lajos, "
25. Kornya Imre, "
27. Kornya Imre, régi Tóth porta
29. Muntyán Sándor, juttatott
31. Muntyán János, "
33. ifj. Muntyán Sándor, ősi porta
2. Németh Sándor, régi Rideg Nagy porta
4. Gyenge Ferencné, régi Bíró
6. Tarr Ferencné, juttatott
8. Baráth György, régi Vincze porta
10. Szilágyi József, régi Dányi
12. Szakács István, juttatott
14. Varjú Gergely, "
16. Lupsán Sándor, "
18. Szilágyi László, régi Kőmíves Szabó porta
20. Nagy József, régi Vincze
- 22-24. Papp Imre, régi Csősz Tarr
26. Benedek Erzsébet, régi Kutasi Benedek porta
28. Kovács János, juttatott
30. Kovács Lajos, régi Lupsán
32. Soós Ferenc, régi Pogonyi porta
34. Rácz János, juttatott
36. Morvai Jánosné, régi Tokai
38. Székely Sándorné, régi Blága
40. Székely Sándor, juttatott porta

Arany J. utca:

- 1-3. üres telek, önk. tul.
5. üres telek, tul. Huszár Benedek, régi Vincze porta
7. Gyepes Péterné, régi Tóbi porta
9. Mohácsi Károly, régi Papp
- 2-4. Üres telek, önk. tul.
6. Rácz Sándor, régi Jámbor porta
8. Sütő Gyuláné, juttatott

- 10. Mohácsi István, "
- 12. Tóth Zsolt, "
- 14. Tóth Imre, "
- 16. ifj. Vaszkó Imre, régi Vadi porta
- 18. id. Vaszkó Imre, juttatott
- 20. üres telek, önk. tul.
- 22. Nagy Sándor, régi Papp porta

Jókai M. utca:

- 1. Ökrös Jánosné, régi Nagy porta
- 3. Kovács Vilmos, Kereki porta
- 5. üres telek, önk. tul.
- 7. Csóra József, juttatott
- 9. üres telek, önk. tul.
- 11. Szabó László, régi Jónás porta
- 13. Mohácsi Kálmánné, juttatott
- 15. üres telek, önk. tul., régi Lupsán
- 2. Kovács Mihályné, juttatott
- 4. Csóra Józsefné, "
- 6. Vincze János örökösei, régi Sárközi porta
- 8. Berke László, régi Farkas porta
- 10. Sütő Istvánné, juttatott
- 12. Varga László, régi Máté porta
- 14. Horváth Sándor, régi Pásztor porta

Somogyi B. utca:

- 1. Sütő Gyula, juttatott, beton alap van rajta
- 2. üres telek, önk. tul.
- 3. Rostás István, régi Forrás porta
- 4. Borbás József, régi Makai birtok
- 5. Mohácsi István, régi Józsa porta

Szétszórt **tanyákon** élő személyek, illetve tulajdonosok:

Papp Antal, Rókahát dűlő, ősi tanya
 Lázár Sándor, Gözhát, régi Barta-tanya
 Námer Tiborné, Homokérhát, ősi "
 Szalai Benjámin, " , régi Németh "
 Szász Benjámin, Veresgyűrűs, régi Nyíri "
 Forrás László, Varga-lapos, ősi tanya.

The Coat-of-Arms of the Village of Zsadány

Renaissance shield erect, fish-tailed, tierced en pairle vert, azure and gules. In dexter field vert a wheat ear with two leaves, all or, in sinister field azure a fish hauriant argent, in wedged base gules a ceremonial chalice or. Helm is crowned with a five-pointed crown gorged with sapphire and emerald, between three verdures two pearls. Crown is crested with a demi-wolf argent, holding in the paw a reed with a mace. Mantling: dexter azure and argent, sinister or and vert.

Our settlement is embraced by forests, fields and waterways in a landscape dominated by hills and valleys, marshes and reedy areas. The original inhabitants of this region were the Getas or the Sarmatians, but the Huns and Avars also dwelled here. The conquering Magyars settled in the region after capturing the Earthwork of Bihar.

The first documented mention of our settlement is in the Regestrum Varadiense of 1219, 'whereby its dweller Mikola of a company of eighteen was accused of murder...'. At that time the settlement was to be found in the county of Bihar, and its development was influenced by the vicinity of Várad and Szalonta.

The place names Sadan and Zwad suggest a Slav origin and were also used as personal names, meaning 'powerful' or 'potentate'. By word of mouth another interpretation also spread, according to which the name Sadán is the word 'nadas' (reedy area) in a reversed order.

In the 13th century the settlement was mentioned as one of the villages bestowed on Lord Chief Justice Pál Geregye: later it was taken over by the Borsa family. The dwellers in the Middle Ages made their living out of agriculture, animal husbandry and fishing.

In the 14th century Zsadány was owned by László, Provost of Arad and by Tatamér, Provost of Alba Regia. The village had to pay a papal tithe of eight garas (monetary unit of the time).

From the 15th century the diploma called Korhan-Stagnum contains some written evidence of the village, which was at the time owned, among others, by the Bacsó and Bajomi families, then later by the Thurzós and Prince István Bocskai.

The settlement was destroyed several times by the Mongols and the Turks, since it was situated by an important military road (connecting Gyula, Sarkad and Nagyvárad), with a nearby intersection with the one leading north, and it was also from here that Transsylvania was accessible along Királyhágó.

Reformed religious life started in the 17th century, followed at the end of the 18th century by the building of a towered church, still erect today.

In the 18th century the settlement, together with 15 other villages inhabited by the Haiduk, was bestowed on Palatine Pál Esterházy. This unit was to become the core of the domain called Derecske Estate well-known in Hungarian history due to the relatively developed economic and social life pursued there for about 150 years, until the abolition of serfdom.

In the 19th and 20th centuries the area was affected by serious troubles influencing its territorial unity and national status. Until the appearance of co-operative and state-owned farms the dwellers cultivated their private land. The outer districts started to decline, although in the Middle Ages they had been independent settlements and significant units of economy still in the near past.

In the field per pale vert of the fish-tailed plate shield the wheat ear leaved or refers to the living made out of agriculture, while in the sinister field azure the fish hauriant argent is a reference to fishing, to the one-time area abundant in waters and its wildlife. The wedged base gules below, reaching to the fess point, with the ceremonial chalice alaisé or is a reminder of the Calvinist village, as well as of its people and church.

On the crest the demi-wolf rampant argent at a slant, issuing from the crown, is holding in the forepaws a reed with a mace, all or. This motif is the representation of the marshy, reedy landscape and its wildlife, as described several times by János Arany in his poems.

Across the top of the shield the helmet is also at a slant, proper (argent), barred and adorned or, lined gules, and crowned with a heraldic crown or gorged with gems gules and azure.

The mantling is to the dexter azure and argent, to the sinister vert and or.

Das Wappen des Dorfes „Zsadány”

Das ist ein stehender Renaissanceschild, der unten wie der Schwanz eines Fisches gespitzt ist. Er ist mit Grün und Blau gespaltet und unten mit Rot gekeilt. Auf dem rechtsseitigen grünen Feld schwebt eine goldene Weizenähre, die zwei Blätter hat, auf dem linksseitigen blauen Feld schwimmt ein silberner Fisch gegen die obere Spitze des Schildes, unten, in der roten Keilform gibt es einen goldenen Zeremoniebecher. Auf dem oberen Teil des Schildes befindet sich ein naturfarbiger Helm mit rotem Futter und tüchtigem Band. An seinem Habs gibt es ein goldenes Band mit einem goldenen Medaillon. Die Helmkrone hat fünf Zweigw, zwischen drei Blättern gibt es zwei Perlen, sie ist mit Saphier und Smaragd verziert. Die Helmzierde ist ein immer mächtiger werdender, sich nach rechts wendender silberner Wolf, der ein Schilf hält. Die Fetzen sind blau - silbern - beziehungsweise golden - grünfarbig.

Mit der goldenen Weizenähre wird auf die Agrarwirtschaft, auf den Lebensunterhalt hingewiesen, der silberne Fisch symbolisiert die Fischerei, das ehemalige Gewassersgebiet und dessen Welt. Der goldene Zeremoniebecher stellt das reformierte (protestantische) Dorf, die reformierte Bevölkerung und Kirche dar.

Der schilfhaltende, silberne Wolf ist das Symbol der moorigen schilfigen Gegend, derer seicher Tierwelt: das wird in der Lyrik von János Arany mehrmals beschrieben.

Unsere Siedlung befindet sich beim Zusammentreffen von Wäldern, Wiesen und Gewässern: sie wird von der Nahe der Berge, der Taler und der Sümpfe charakterisiert.

Die Ureinwohner der Gegend waren die Geten oder die Sarmaten, aber auch die Awaren und Hunnen waren hier Ansiedler. Die landnehmenden Stämme erobern zuerst die Biharer Burg.

Die Siedlung wird 1219 erstmalig in „Regestrum Varadiense” erwähnt: ... als ihr Einwohner, Mikola und seine 18 Mittäter wegen einer Ermordung angeklagt wurden...” - das Dorf befindet sich zu dieser Zeit im Komitat „Bihar”, seine Entwicklung wurde durch die Nahe von Várad und Szalonta beeinflusst.

Der Ortsname ist slawischer Herkunft, er wird auch als Personennamen verwendet, ihm wird die Bedeutung „mächtig, Machtigkeit” zugeschrieben.

Durch die mündliche Überlieferung wurde auch eine andere Herkunft verbreitet, nach der der Ortsname „Sadán” aus der umgekehrten Form des Wortes Schilf (auf ungarisch: „nádas”) entstand.

In dem 13-ten Jahrhundert ist der Ortsname auf der Liste der Siedlungen zu finden, die dem Landesrichter - Geregye nb. Pál geschenkt wurden. Später treten die „Borsas” an seine Stelle. Die mittelalterliche Bevölkerung beschäftigt sich mit Tierzucht, mit Landwirtschaft und mit Fischerei, die bedeuten ihren Lebensunterhalt.

Im 14-ten Jahrhundert verfügen die Bischöfe László aus Arad und tatamér aus Alba regia über das Dorf. Zu dieser Zeit bezahlt das Dorf auch 8 Groschen papstliches Zehntel.

Das Diplom Korhan-Szagnum enthält eine schöne schriftliche Überlieferung aus dem 15-ten Jahrhundert. Zu dieser Zeit sind die „Bacsós”, „Bajomis” und später „Thurzós” die Besitzer des Dorfes.

Die Tataren und die Türken zerstören mehrmals die Siedlung, da sie neben einem wichtigen Kriegsweg liegt (Gyula-Sarkad-Nagyvárad), der in der Nahe mit dem nördlichen Kriegsweg zusammentrifft, und auf diese Weise kann man sich auch durch Királyhágó Transsylvanien nähern.

Im 17-ten Jahrhundert beginnt der organisierte reformierte Glaube, danach wird die Kirche und der Turm am Ende des 18-ten Jahrhunderts gebaut: sie stehen auch nach heute.

Im 18-ten Jahrhundert wird die Siedlung mit 15 anderen Haiduriedlungen dem Palatin Herzog Pál Esterházy gegeben, aus diesen Siedlungen entstand die in der Geschichte bekannte Herrschaft „Derecske“, hier wurde ein entwickeltes, gesellschaftliches und wirtschaftliches Leben 150 Jahre lang, bis zum abschluss der Leibeigenschaft geführt.

Im 19-ten - 20-ten Jahrhundert wird auch über dieses Gebiet wie über das ganze Land Unglück gebracht, es kommt zu bedeutsamen Gebietsereignissen. Die Bevölkerung ist bis zur Erscheinung von LPG-s Einzelbauer. Der bewohnte Vorort beginnt sich abzuzeichnen, obwohl er im Mittelalter eine selbständige Siedlung, in der jüngsten Vergangenheit eine bedeutende, selbständige Einheit war.

Községi statisztikai adatok

- A népességszám alakulása, a lakónépesség:

Év:	Fő:
1802.	1085
1810.	1135
1820.	1139
1830.	1252
1870.	1961
1880.	2115
1890.	2380
1900.	2566
1910.	2693
1920.	2481
1930.	3248
1941.	3478
1949.	3714
1960.	3516
1970.	2892
1980.	2425
1990.	1993
1999.	1876 állandó népesség , ebből
	944 férfi: nőtlen 462, házas 414, özvegy 28, elvált 40
	932 nő: hajadon 306, házas 415, özvegy 167, elvált 44.
	1834 lakónépesség , ebből 913 férfi, 921 nő

- Az állandó népesség korcsoporti megoszlása:

éves	férfi	nő
0 - 2	27,	31
3 - 5	35,	37
6 - 14	120,	100
15 - 17	36,	35
18 - 60	588,	494
61-100	138,	235.

- **Munkanélküliek száma:** 282 fő

- **A község területe, km²:**

1941-ben: 81,26

1949-től: 65,86

- **Termőföld minősége:** 17-18 AK

- **Összes lakás, 1996:** 751 db., ebből
ivóvízhálózatba bekapcsolt 680,
gázellátásba bekapcsolt 265 lakás és 23 vállalkozó
- **Önkormányzati belterületi út hossza:** 24,0 km., ebből
burkolt 4,2 km.
- **Az önkormányzat költségvetése:**
- **Élelmiszerboltok száma:** 8 db.
- **Vendéglátóegységek száma:** 7 db.
- **Étkezési lehetőség:** Általános Iskola Napköziotthonos Konyha 280 adagos
- **Vasútállomás:** 8 km-re Komádiban, 16 km-re Sarkadkeresztúron
- **Autóbuszjáratok száma:** naponta Gyulára, Szeghalomra, Debrecenbe, Miskolcra, Budapestre
- **Általános Iskola:** 200 tanulóval
- **Napköziotthonos Óvoda:** 80 férőhelyes
- **Művelődési Ház:** van
- **Könyvtár:** 8.000 kötetes
- **Sportpálya:** nagypálya füves, iskolánál bitumenes kispálya
- **Idősek Klubja:** nappali ellátással, 40 fő
- **Orvosi körzet és ügyelet:** 1 fő vállalkozó házi orvos
- **Fogorvosi ellátás:** heti 1 alkalommal
- **Gyermekszakorvos:** kéthetente
- **Szülész-nőgyógyász:** havonta
- **Mentőállomás:** helyben
- **Rendőrőrs:** helyben
- **Vadásztársaság:** helyben
- **Templom:** Református, 1699-ben épült
- **Személygépkocsik száma:** 215 db.
- **Telefonelőfizető:** 276 db.
- **Nyilvános telefonfülke:** 3 db.
- **Üzemanyagtöltő-állomás:** helyben
- **Üdülési és szállás lehetőség:** Fancsika-pusztán komfortos házakban
Bölcsi-pusztán komfortos tanyasi házakban
a településen falusi vendéglátás keretében
környező településeken
- **Helyi Újság:** Zsadányi Hírlap, havilap
- **Polgármesteri Hivatal:** Béke út 82. Tel: 66/497-100, fax: 66/497-300

A felhasznált irodalom jegyzéke:

1. Magyar Városok és Vármegyék Monográfiája, Békés Vármegye, szerk.: Márkus György, Budapest, 1936., 49. old.
2. Osváth Pál: Bihar Vármegye Sárreți Járása leírása, Debrecen, 1996., 47. old.
3. lásd 1. i. m., 51. old.
4. Magyarország régészeti topográfiája, Szeghalmi járás, szerk.: Bakay Kornél, Budapest, 1982., 9. old.
5. Magyar Városok és Vármegyék Monográfiája, Bihar Vármegye, szerk.: Nadányi Zoltán, Budapest, 1936., 415. old.
6. Karácsonyi János - Borovszky Sámuel: Regestrum Varadiense, Budapest, 1903., 231. old., Nr. 213. /45./ oklevél
7. Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelen korig, I-III., III. kötet, 397. old.
8. lásd 6. i. m., 196. old., Nr. 119. /181./ oklevél
9. Dr. Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története, Békéscsaba, 1960., 447. old.
10. lásd 5. i. m., 416. old.
11. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár, Budapest, 208. p.
12. Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Series Prima. Tomus primus. Vatikáni Magyar Oklevéltár. Első sorozat. Első kötet. Budapest, 1887., 48. p., 87. p.
13. Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt, Budapest, 1940., 6-7. p., valamint 1412. Dl. 9880. Korhan Stagnum
14. Komódi Andrea: A Békés megyei Zsadány népesedéstörténetének száz éve (1757-1858), Debrecen, szakdolgozat a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, 1996., 3. old.
15. Kiss Anikó: Zsadány tegnap és ma, Békéscsaba, szakdolgozat a Körösi Csoma Sándor Főiskolára, 1997., 6. old.
16. Rozvány György: Nagy-Szalonta történelme I., Gyula, 1870., 22. old.
17. Rácz István: A hajdúk a XVII. sz.-ban, Debrecen, 1969., 123. old.
18. Szendrey István: Hajdúszabadságlevelek, Debrecen, 1971., 85. old.
19. Nagy János ismeretlen eredetű kézírata, 1907. augusztus 16.
20. Kele József: Szeghalmi évszázadok, Szeghalom, 1966., 28. old.
21. Sárreți Írások 3, Szerkesztő: Miklya Jenő, Szeghalom, 1988., 50. old.
22. Egyetemes Lexikon, Universallexikon, főszerkesztő: Markó László, Officina Nova, 1996., Brepols, 278. old.
23. Úr és paraszt, szerkesztette: Eckhardt Sándor, Budapest, 1941., i: Szabó István: Nemesség és parasztság Werbőczy után, 44. old.
24. lásd 23. i. m., i: Sinkovics István: Nemesség és parasztság Werbőczy előtt, 8. old.
25. lásd 24. i. m., 10. old.

26. lásd 24. i. m., 10. old.
27. lásd 23. i. m., 45. old.
28. Új Magyar Lexikon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1960., 2. kötet, 339. old.
29. lásd 23. i. m.
30. Történelmi Arcképcsarnok az Ifjúság és a Nép számára, kiadó: Dolinay Gyula, Budapest, 28. old.
31. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Rp. 33/A. Fasc. A. No. 28.
32. Dr. Béli Gábor: A magyar jogtörténet, kézirat, Pécs, 1995., 18. old.
33. lásd 16. i. m., 88. old.
34. lásd 16. i. m., 91. old.
35. lásd 16. i. m., 89. old.
36. Makai Sándor: Az úrbéri viszonyok és az úrbárium Zsadányban, szakdolgozat a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, Komádi, 1998.
37. lásd 16. i. m., 119. old.
38. lásd 30. i. m., 28. old.
39. lásd 32. i. m., 12. old.
40. lásd 16. i. m., 120. old.
41. lásd. 16. i. m., 123. old.
42. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal, Pest, 1859., 80. old.
43. A Magyarok Krónikája, szerk.: Glatz Ferenc, Budapest, 1995., 292. old.
44. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Rep. 33/A. Fasc. No. 512.
45. Papp Klára: Biharország jobbágynépe. A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998., 104. old.
46. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Rep. 33/A. Fasc. Q. No. 546.
47. lásd 45. i. m., 104. old.
48. Szendrey István: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után, Budapest, 1968., 41. old
49. lásd 48. i. m., 84. old.
50. lásd 48. i. m., 88. old.
51. lásd 48. i. m., 89. old.
52. lásd 48. i. m., 92. old.
53. lásd 48. i. m., 95. old.
54. lásd 43. i. m., 327. old.
55. Zsadány Község Úrbárium, Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen,
56. Csomor János: Körösnagyharsány krónikája, Békéscsaba, 1980., 37. old.
57. Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez, II., Békéscsaba, 1971., 33. old.
58. Házi Albert: Okány krónikája, Okány, 1984., 43. old.
59. Magyar Jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1996., szerk.: Mezey Barna, 88. old.
60. lásd 59. i. m., 265. old.

61. Hegyesi János: Rögös utakon, szerkesztő: Czine Mihály, Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1990., i: Vitáris Péter lázadása c. verse
62. Dr. Kovács Béla: Ugra története, Debrecen, 1993., 47. old.
63. Csomor János: Körösnagyharsány krónikája, Békéscsaba, 1980., 37. old.
64. Erdély története, Akadémia Kiadó, Budapest, 1986., főszerkesztő: Köpeczy Béla, II. kötet, 1033. old.
65. lásd 64. i. m., 1034. old.
66. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen, Úrbéri fizetések III., 190. old.
67. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen, 347637/847. D. 33., 60. old.
68. lásd 66. i. m., 11. k., 14. old.
69. Urbáriumok, szerkesztette: Maksay Ferenc, Budapest, 1959., Akadémia Kiadó, 13. old.
70. lásd 66. i. m., 13. old.
71. lásd 58. i. m., 53. old.
72. lásd 43. i. m., 421. old.
73. Baky Gedeon: Az úrbér, Szabadka, 1889., 10. old.
74. lásd 61. i. m., i: Múlt és jelen c. vers
75. lásd 48. i. m., 169. old.
76. lásd 43. i. m., 407. old.
77. lásd 5. i. m., 426. old.
78. lásd 5. i. m. 447.
79. Kádár Sándor-Nagy Istvánné: Zsadány község 25 éves fejlődésének eredményei, Zsadány, 1969., kézirat
80. lásd 43. i. m., 349. o.
81. lásd 43. i. m., 344. o.
82. lásd 5. i. m., 447. old.
83. lásd 43. i. m., 414. old.
84. lásd 43. i. m., 466. old.
85. A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve 1929, Pallas Rt. Nyomdája, Budapest, 163. old.
86. lásd 43. i. m., 576. old.
87. Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon, 1986, Kossuth Könyvkiadó, 138. old.
88. Hermann Rozália: Részlet Erdőfüle (Fília) monográfiájából, 1998.
89. Miklós Béla: Részletek Tenke (Tinca) község történetéből, 1998.

Mellékletek jegyzéke:

1. Hipotézisek a magyarok őshazájáról és vándorlásáról
2. Az Árpád-házi uralkodók, magyar uralkodók és államfők
3. Megye- és egyházszervezet István király uralkodása végén
4. A Várad Régesztrum és az első Zsadányról szóló feljegyzés
5. A tatárjárás Magyarországon
6. Bihar vármegye a 14. sz. elejéig
7. Bihar vármegye a 14. sz. elejéig, kinagyítva a környékbeli lakotthelyek
8. Békés vármegye a 14. sz. elejéig
9. Korhan Stagnum, 1412., Dl. 9880.,
10. Pál országbírónak szóló adománylevél, 1507., Dl. 21755.,
11. Megyei telekösszeírás adatai 1552., E 156. Fasc. 6. No. 61.
12. A Rákóczi-szabadságharc hadműveletei 1708-1711
13. Országos telekösszeírás 1720, 2 lap, mint előző No. 79.
14. Mária Terézia 1767. január 3-i pátense
15. Az Úrbéri szerződés utolsó lapja 1777.,
16. Zsadány az első katonai felvételen 1783
17. A Habsburg-birodalom 1818-1847
18. I. Ferenc József 1853. március 2-i pátense
19. Zsadány második katonai felvétele 1861
20. Magyarország közigazgatása és vármegyéi 1910
21. Nagy János ismeretlen eredetű munkája utószava 1907
22. Magyarország trianoni felosztása és népességváltozása
23. Magyarország határváltozásai, területi revíziók és a mai közigazgatási beosztás
24. Zsadány község mai térképe